

VILNIAUS UNIVERSITETAS
FILOLOGIJOS FAKULTETAS
TAIKOMOSIOS KALBOTYROS INSTITUTAS

Beatričė Ganusauskaitė
Bendroji kalbotyra

IŠMINTIES koncepto analizė
Magistro darbas

Darbo vadovė prof. dr. Irena Smetonienė

Vilnius, 2018

Beatričė Ganusauskaitė, *IŠMINTIES koncepto analizė*. Magistro darbas, vadovė prof. dr. Irena Smetonienė, Vilniaus universitetas, Filologijos fakultetas, Taikomosios kalbotyros institutas, 2018, 82 p.

Raktažodžiai: etnolingvistika, kognityvinė definicija, konceptas, išmintis.

Anotacija

Šiame magistro darbe, remiantis Liublino kognityvinės etnolingvistikos metodu, siekiama per lietuvių tautos kalbą ir kultūrą atskleisti vieno pagrindinių žmogaus siekių – išminties – suvokimą ir pasaulėvaizdį, vertinimą ir vietą vertybių ar dorybių sistemoje. Atliekamą koncepto analizę sudaro trys – sisteminių duomenų, apklausų ir įvairių diskursų duomenų – tyrimo dalys. Pirmojoje dalyje nagrinėjami lietuvių kalbos žodynuose pateikiami, taigi žodyninę definiciją atspindintys, žodžio *išmintis* ir įvairių jo vedinių straipsniai ir iliustraciniai pavyzdžiai, jų sinonimai, antonimai, frazeologija ir etimologija. Anketų duomenų analizės dalyje aprašoma atlikta studentų apklausa, kurioje išryškėję *išminties* deskriptoriai atskleidžia šių laikų jauno žmogaus mąstymą ir suvokimą. Įvairių diskursų duomenų analizėje nagrinėjami šeši diskursai – filosofinis, politinis, religinis, socialinis, publicistinis ir literatūrinis, – kuriuose matyti ir panašių, ir skirtingų elementų, lietuvių tautos priskiriamų *išminčiai*. Darbo pabaigoje pateikiama kognityvinė definicija, atskleidžianti, kaip lietuvių tautos suvokiama, vertinama, kaip apibūdinama, iš ko kildinama ir su kuo siejama išmintis.

Turinys

1. Įvadas.....	4
2. Kognityvinės lingvistikos teoriniai pagrindai	7
2.1. Kognityvinė pasaulėžiūra: pasaulio vaizdas kalboje	7
2.2. Etnolingvistika, jos kryptys ir metodologija.....	11
3. Išminties sampratos raida	19
3.1. Išmintis kaip vertybių ar dorybių sistemos dalis	19
3.2. Išminties vertinimas Antikoje ir Rytų filosofijoje	22
4. IŠMINTIES koncepto analizė	25
4.1. Sisteminių duomenų tyrimas	25
4.2. Anketų duomenų tyrimas.....	33
4.3. Įvairių diskursų duomenų tyrimas	45
4.4. Sintetinė analizė.....	66
4.5. Kognityvinė definicija	71
5. Išvados	72
6. Santrumpos	74
7. Šaltiniai.....	76
8. Literatūra	78
8. Summary.....	82

1. Įvadas

Visuomenė nuo seniausių laikų siekė išminties. Vienu įvardijama kaip daug sričių apimantis išsilavinimas, kitų – kaip patirties bagažas, išmintis dar nuo Antikos buvo laikoma vienu iš pagrindinių žmogaus gyvenimo tikslų. Nors konkrečios apibrėžties, kuria visi vienodai apibūdintų išmintį, sukurti neįmanoma, etnolingvistiniai metodai suteikia galimybę per kalbą ir kultūrą atskleisti tautos suvokimą, mąstymo būdą, vertybių sistemą ir taip priartėti prie esminio klausimo: kas lietuviui yra tikroji išmintis?

Atsižvelgiant į tai, šio magistro darbo **objektas** – sąvoka *išmintis*. Renkant medžiagą tyrimui, pastebėta, kad įvairių ir svarbių atspalvių jai suteikia vediniai, todėl tyrime nagrinėjami ir deminutyvai ar kiti bendrašakniai žodžiai – *išmintingas*, *išmintingai* bei *išminčius*, sisteminėje darbo dalyje aptariamai ir pastarųjų žodžių sinonimai ir antonimai.

Tyrimo **tikslas** – atskleisti, kaip lietuvių tautos suvokiama ir konceptualizuojama *išmintis*, ir pateikti analizuojamo žodžio kognityvinę definiciją.

Tiksliui pasiekti yra keliami tokie **uždaviniai**:

- 1) aptarti teorinius darbo pagrindus: kognityvinės lingvistikos ir jos šakos – etnolingvistikos – pagrindines idėjas, išminties kaip vertybės ir dorybės skirtį, jos sampratą, atskleidžiamą Antikos ir Rytų filosofų;
- 2) atlikti sisteminių duomenų analizę – išnagrinėti surinktus sisteminius duomenis, t. y. įvairiuose lietuvių kalbos žodynuose pateikiamas žodžio *išmintis* ir jo vedinių reikšmes, iliustracinius pavyzdžius, taip pat kitus žodynų straipsnius, kuriuose minima tiriamoji sąvoka;
- 3) anketuoti studentus, gautą medžiagą apdoroti ir susisteminti – išanalizuoti anketų duomenis, išskirti *išmintį* apibūdinančius deskriptorius ir pateikti juos iliustruojančius respondentų teiginius;
- 4) ištirti įvairių diskursų – publicistinio, filosofinio, religinio ir kt. – medžiagą ir aprašyti ją, siekiant parodyti, kaip *išmintis* atskleidžiama šių laikų viešajame diskurse;
- 5) atlikti sintetinę analizę – sudaryti visose trijose analizės dalyse išryškėjusių semų lentelę, kuri apibendrintų gautus rezultatus ir parodytų tyrimo bendrumus ir skirtumus.

Žodžio semantinis sodrumas gali būti atskleidžiamas per kognityvinę definiciją, kurios tikslas – atspindėti, kaip tam tikroje sociokultūrinėje aplinkoje gyvenanti visuomenė suvokia vieną ar kitą reiškinį, kokias žinias apie jį turi, kaip jį kategorizuoja ir vertina bei tai išreiškia per kalbą (Bartmiński 2012, 213). Atsižvelgiant į tai, darbe remiamasi Liublino etnolingvistikos

mokyklos išstobulintu kognityvinės etnolingvistikos **metodu**, padedančiu atskleisti, kas lietuviams yra *išmintis*, kokios ypatybės jai priskiriamos, kaip ji konceptualizuojama. Plačiau Liublino etnolingvistų taikoma metodologija apžvelgiama teorinėje darbo dalyje (15–18 p.).

Siekiant atskleisti kuo išsamesnę lietuvių tautos išminties sampratą, tyrimo **medžiaga** buvo rinkta iš įvairių šaltinių. Sisteminių duomenų analizėje nagrinėti žodynai – Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, Lietuvių kalbos žodynas, Sinonimų žodynas, Antonimų žodynas, Lietuvių kalbos frazeologijos žodynas, Lietuvių kalbos etimologijos žodynas ir duomenų bazė (*etimologija.balt nexus.lt*). Anketų tyrimo daliai surinkta 100 Lietuvos universitetuose besimokančių humanitarinių ir tikslųjų mokslų kryptių bakalauro studentų anketų. Įvairių diskursų analizės duomenys rinkti iš mokslo žurnalų, lietuvių rašytojų kūrinų, naujienų ir kitų interneto portalų, naudota TV3 Žinių medžiaga. Visas šaltinių sąrašas pateikiamas darbo pabaigoje.

Darbo **struktūrą** sudaro *Įvadas*, teorijos apžvalga (*Kognityvinė pasaulėžiūra: pasaulio vaizdas kalboje; Etnolingvistika, jos kryptys ir metodologija; Išmintis – vertybė ar dorybė?; Išminties samprata Antikoje ir Rytų filosofijoje*), tiriamoji dalis (*IŠMINTIES koncepto analizė*), *Išvados, Santrumpos, Šaltiniai, Literatūra*, santrauka anglų kalba (*Summary*). Šio magistro darbo įvade apžvelgiamas darbo objektas, tikslas, uždaviniai, aptariama tyrimo medžiaga, metodas, darbo naujumas ir aktualumas tarp kitų kognityvinių ir etnolingvistinių tyrimų. Teorijos apžvalgoje supažindinama su pagrindinėmis kognityvinės lingvistikos idėjomis, etnolingvistikos mokslo metodais, apžvelgiamos vertybės ir dorybės sąvokos, jų santykis su išmintimi, išminties kaip tiriamojo objekto ištakos Antikoje ir Rytų filosofijoje. Tiriamąją dalį sudaro penki poskyriai – sisteminių duomenų, anketų ir įvairių diskursų tyrimai, jų sintetinė analizė, pateikiama suformuluota kognityvinė definicija. Darbo išvadose apibendrinami gauti rezultatai. Pabaigoje nurodomos vartotos santrumpos, šaltiniai ir literatūra, pateikiama santrauka anglų kalba.

Kognityvinės lingvistikos **tyrimų laukas** Lietuvoje greitai plečiasi. Publikuojami apžvalginiai straipsniai (Maumevičienė 2010; Mikulskas 2009), nemažai dėmesio yra sulaukusios konceptualiosios metaforos teorija grįstos analizės (Cibulskienė 2005; 2006; Koženiauskiene 2005; Smetonienė 2006; Šeškauskienė, Levandauskaitė 2013). Prie kognityvistikos tyrimų prisidėję ir įvairūs Šiaulių universiteto mokslininkai (Gudavičius 2000; 2007a; 2007b; Papaurėlytė 2010; Toleikienė, Būdvytytė-Gudienė 2013; Valiulienė 2011; 2014).

Lietuvių kalbotyroje pamažu pradedama labiau domėtis ir naujomis etnolingvistikos kryptimis. Didelį indėlį čia padėjęs Aloyzas Gudavičius, vadinamas „lietuvių etnolingvistikos uždavinių formuotoju, naujo jos aspekto – tautos mentaliteto kalboje – pagrindėju“. Rusų etnolingvistikos krypties metodais remiasi Birutė Jasiūnaitė, tirianti tautinę frazeologiją, mitologinę leksiką, kalbos ir tradicinės etninės kultūros klausimus ir kt. (Rutkovska, Smetona, Smetonienė 2017, 27).

Etnolingvistikos metodologiją taiko ir kiti jau anksčiau minėti Šiaulių universiteto mokslininkai, šiandien daug tyrimų atlieka ir projekte EUROJOS¹ dirbę Kristina Rutkovska, Irena Smetonienė, Marius Smetona (Rutkovska 2016; Smetonienė 2015; Smetona 2016). Tyrėjai konceptų analizei etnolingvistiniu aspektu yra paskyrę ir monografiją (Rutkovska, Smetona, Smetonienė 2017).

Šis magistro darbas **naujas** ir **aktualus**, nes, visų pirma, nors kognityvinė lingvistika yra palyginti dažna tyrimų kryptis, būtent Liublino mokyklos išstobulintu kognityvinės etnolingvistikos metodu atliekamų darbų Lietuvoje beveik nėra. Tokio tipo darbai atskleidžia tikrąją tautos sąmonėje įsitvirtinusių sąvokos sampratą, todėl suteikia galimybę papildyti leksikografijos šaltinius ir išsamiau aprašyti žodžių reikšmes. Tyrimas prisideda prie ne tik Lietuvoje, bet ir pasaulyje sparčiai besiplečiančio kognityvinės etnolingvistikos darbų lauko, taigi gali būti naudingas ir tipologams, lyginantiems skirtingą ir tuo pačiu panašų įvairių tautų pasaulio suvokimą ir jo vaizdą, atsiskleidžiantį per kalbą.

Antra, lietuvių kalbotyroje nemažai kognityviniais metodais atliekamų bakalauro, magistro darbų, daktaro disertacijų ar mokslinių straipsnių, nagrinėjančių įvairiausių reiškinius – *džiaugsmą, liūdesį, meilę, pyktį* ir kt. Pastarieji darbai, be abejo, svariai prisideda prie žodynuose teikiamų reikšmių tobulinimo. Vis dėlto nematyti tyrimų apie vienu iš esminių žmogaus gyvenimo aspektų laikomą *išmintį* – apie jos aprašą leksikografijos šaltiniuose, apie šiuolaikinį požiūrį ir jos vietą vertybių ar dorybių sistemoje bei apskritai žmogaus sąmonėje. Kitaip tariant, šiame magistro darbe atliekama IŠMINTIES koncepto analizė kognityvinės etnolingvistikos metodu prisideda ne tik prie šios krypties tyrimų lauko plėtos Lietuvoje, bet ir suteikia dar vieną galimybę pažinti lietuvių tautos pasaulėžiūrą, vertybių sampratą.

¹ EUROJOS yra tarptautinis projektas, kuriame dirbantys mokslininkai iš 16 šalių taiko kognityvinės etnolingvistikos metodu grįstą analizę įvairiems tiriamiesiems konceptams. Pirmojo projekto rezultatas – išleisti 5 aksiologinio žodyno tomai, straipsnių rinkinys ir kt.

2. Kognityvinės lingvistikos teoriniai pagrindai

2.1. Kognityvinė pasaulėžiūra: pasaulio vaizdas kalboje

Pagrindinių semantikos – mokslo, nagrinėjančio „kalbos vienetų reikšmes, tų reikšmių sisteminius ryšius ir kitimą“ (TŽŽ 2001, 883) – mokyklų kūrimosi pradžia laikytinas XX a., pasižymintis dviejų esminių ir viena su kita priešinamų šakų – struktūralizmo ir kognityvizmo – atsiradimu ir vystimusi. Svarbiausia XX a. lingvistikos mokykla laikoma struktūralistinė samprata, kad kalba yra ženklų sistema. Šį teiginį rėmęs ir tyrinėjęs struktūralizmo pradininkas Ferdinandas de Saussure'as bei kiti šios krypties mokslininkai laikėsi minties, kad kalba yra uždara struktūra, kurioje kiekvienas elementas tiksliausiai apibrėžiamas pagal tai, kaip jis susijęs su kitais sistemos nariais (Gudavičius 2000, 6; Trask 1999, 294). Pasak struktūralistų, reikšmė turi būti atibojama „ne tik nuo ekstralingvistinių faktorių, bet ir nuo mentalinių tikrovės reprezentacijų“ (Mikulskas 2009, 39–40).

Tokiam požiūriui kritika buvo neišvengiama – kalba kaip pagrindinė komunikacijos priemonė, teigė tyrėjai, negali būti nagrinėjama atskiriant ją nuo nekalbinio pasaulio. XX a. antroje pusėje tai lėmė **kognityvizmo** idėjų sklaidą. Kognityvistika atsirado kaip priešprieša struktūralistiniam mąstymui. Naujosios kalbotyros šakos atstovai aiškino, kad kalbinė struktūra atspindi žmogaus gebėjimą suvokti, kategorizuoti ir konceptualizuoti pasaulį (Trask 1999, 37). Žodžio reikšmė, pasak jų, neatsiejama nuo žmogaus sąmonės, kitaip tariant, ji yra „pažintinės, arba kognityvinės, veiklos rezultatas“ (Mikulskas 2009, 40).

Nors kognityvizmo idėjos išplito palyginti neseniai, svarbu paminėti, kad ryšio tarp žmogaus sąmonės, pasaulio ir kalbos pradėta ieškoti kur kas anksčiau. Kaip bene pirmąjį **pasaulio vaizdo kalboje** tyrinėtoją galima įvardyti XVIII–XIX a. dirbusį vokiečių mąstytoją Wilhelmą von Humboldtą, kuris kėlė prielaidą, kad kiekvienos tautos pasaulio vaizdas yra skirtingas ir „tautos kalba reprezentuoja tik jai būdingą pasaulio vaizdą“, todėl tai suteikia galimybę suvokti tautos pasaulėžiūrą, jos charakterį (Rutkovska, Smetona, Smetonienė 2017, 22).

Visų pirma, Humboldtas kalbą laikė priemone, mąstymo procese padedančia suvokti tikrovę. Ji lemia žmogaus pažinimo galimybes, patį pažintinį rezultatą, todėl visų, kalbančių ta pačia kalba, pasaulėvaizdis turėtų būti toks pats. Mokantis naujos kalbos įgyjama nauja pasaulėžiūra, tačiau į ją neišvengiamai perkeliama ir dalis senojo suvokimo (Gudavičius 2000, 18–19). Antroji Humboldto plėtota mintis – tai, kad tauta ir kalba tarpusavyje susijusios, tačiau tai priklauso nuo paties žmogaus dvasios ir jos atsinaujinimo. Kaip teigiama, kalba ir dvasia yra

neatskiriami reiškiniai: „kalba yra lyg išorinė tautos dvasios išraiška; tautos kalba yra jos dvasia, o tautos dvasia yra jos kalba – sunku įsivaizduoti labiau sutampančius dalykus“ (Humboldt 1960, 68, pagal Gudavičius 2000, 19).

XIX a. užmirštos Humboldto idėjos atgimė XX a., vadovaujant Leo Weisgerberiu, ir buvo pavadintos neohumboltizmu. Tyrinėtojas tvirtino, kad nagrinėjant pasaulio vaizdą kalboje svarbiausia yra apibrėžti, kurie iš pažinimo turinių yra saugomi kalboje ir per ją perduodami ateities kartoms. Kalba, Weisgerberio teigimu, yra tarpinis pasaulis tarp žmogaus ir nekalbinės tikrovės, arba tikrojo pasaulio. Pasaulio vaizdą, kurį žmogui suteikia gimtoji kalba, jis perima to nesuvokdamas – augdamas ir jos besimokydamas. Taigi didelę įtaką tautos pasaulėžiūrai daro kiekvienos kartos atnešamas savas, tačiau vis tiek tradicija besiremiantis pasaulio vaizdas, nuo kurio neįmanoma atsiriboti, nes vartojama ta pati kalba (Gudavičius 2000, 20; Rutkovska, Smetona, Smetonienė 2017, 23).

Be kitų tyrinėtojų, kalbėjusių apie lemiamą kalbos įtaką mąstymui ir pasaulio suvokimui, pavyzdžiui, Hanso Holzo, Helmuto Gipperio ir kt., darbų apie pasaulio vaizdą kalboje buvo ir Jungtinėse Amerikos Valstijose. Čia pradininku laikomas Franzas Boasas, teigęs, kad „žmonių elgsenos skirtumai atsiranda dėl kultūrinių skirtumų augant skirtingose bendruomenėse“, todėl nė viena kultūra negali būti laikoma gera arba bloga – ji gali būti analizuojama tik tame kontekste, kuriame veikia (Rutkovska, Smetona, Smetonienė 2017, 23).

Didelę įtaką pasaulio vaizdo kalboje tyrimams turi ir plačiai žinoma kalbinio reliatyvumo, arba Sapiro-Whorfo, hipotezė. Benjaminas Lee Whorf, remdamasis jo mokytojo Edwardo Sapiro mintimis, teigė – pagal „stiprųjį“ hipotezės variantą, – kad žmogaus mąstymas, suvokimas ar elgsenos yra apibrėžtas ir nulemtas kalbos. Kadangi pastaroji hipotezė susilaukė nemažai kritikos, pasiūlytas „silpnasis“ jos variantas – kalba mąstymui, tikrovės pažinimui ir elgesiui daro tam tikrą įtaką. Pavyzdžiui, nagrinėjant erdvės suvokimą, pastebėta, kad anglų kalba skiria objektų erdvinę būti talpyklos viduje (‘the apple in the bowl’, ‘the letter in the envelope’ (*obuolys dubenyje, laiškas voke*)) ir ant tam tikro paviršiaus (‘the apple on the table’, ‘the magnet on the refrigerator door’ (*obuolys ant stalo, magnetas ant šaldytuvo durelių*)). Priešinga samprata matyti korėjiečių kalboje. Čia skiriama standžiai prigludanti ir laisva, su objektu nesiliečianti talpykla – pasakymas *obuolys dubenyje* reikalauja vartoti prielinksni ‘nehta’, nes, lyginant proporcijas, su talpykla sąlyčio beveik nėra, o *laiškas voke* reikalauja prielinksnio ‘kitta’, nes šiai situacijai būdingas glaudus sąlytis (Boroditsky 2003, 918; Rutkovska, Smetona, Smetonienė 2017, 23). Tai

leidžia daryti prielaidą, kad skirtinga kalbų gramatika lemia ir tai, kaip kalbą vartojantysis suvokia save supantį pasaulį.

Matyti, kad pasaulio vaizdas kalboje nuo senų laikų domino ne tik lingvistus, bet ir antropologus, filosofus ir kt., todėl verta bent trumpai apžvelgti, kaip tai apibrėžia lietuvių mąstytojai. Filosofas Stasys Šalkauskis atskiria *pasaulėvaizdį* ir *pasaulėžiūrą*. Jo teigimu, pasaulėvaizdis formuojamas remiantis fizine pasaulio išvaizda, kurią žmogus įgyja „išviršinėmis jauslėmis“, o vėliau „pasaulio vaizdas <...> objektyvuojamas ir apdirbamas su išvidinių jauslių² <...> pagalba“ – taip vaizdas tampa pasaulėžiūra, besiformuojančia ir jauslėmis, ir protu. Šalkauskis tai palygina su *vaizdiniu* ir *sąvoka* – vaizdinys žmogui suteikia informacijos apie tai, kokios objekto ypatybės, patiriamos jauslėmis, taigi tai yra tarsi pasaulėvaizdis. Sąvoka yra „proto padaras ir mums sako, kas yra daiktas arba kas sudaro jo esmę“ – anot filosofo, tokia yra ir pasaulėžiūra (Šalkauskis 1996, 265–266).

Kiek iš kitos pusės pasaulėžiūros sampratą aptaria Antanas Maceina – jo teigimu, pasaulėžiūrų yra daug ir įvairių, nes tai „reiškia ne ką kitą, kaip žmogaus dvasios sugebėjimą pažiūrėti į pasaulį ir į gyvenimą iš begalybės atžvilgių“. Žmogaus dvasiai vis labiau gilinantis į būties paslaptis, jos pasaulio suvokimas vis labiau skaidosi, o pati būtis yra suvokiama vis savotiškiau. Pasaulėžiūra – tai ir pasaulio pažinimas, ir paties žmogaus dvasios savirefleksija (Maceina 1996, 270–271).

Pasaulio vaizdo kalboje samprata šiuolaikinėje kalbotyroje – tiksliau, etnolingvistikoje – įvardijama kiek konkrečiau – kaip kalboje įtvirtinta tikrovės interpretacija, išreiškiama per nuomonę apie pasaulį, žmones, daiktus ar įvykius. Kaip pabrėžiama Bartmińskio, tai nėra tiesioginis atspindys ar, vaizdingai kalbant, nuotrauka, greičiau individualus supratimas apie žmogų supančią aplinką. Apskritai pasaulio vaizdas kalboje – tai subjektyvios percepcijos ir tikrovės konceptualizacijos rezultatas, fiksuojamas pačių kalbėtojų sąmonėje, priklausantis nuo socialinės aplinkos bei kuriantis panašias idėjas, jausmus ir vertybes turinčią kalbinę bendruomenę (Bartmiński 2012, 23).

Kaip jau minėta anksčiau, kognityvistikos idėjos labiausiai išplito vėliau, XX a. antroje pusėje, kartu su Jungtinių Amerikos Valstijų mokslininkų George'o Lakoffo ir Marko Johnsono darbu „Metaforos, su kuriomis gyvename“ (*Metaphors we live by*, 1980). Vienas pagrindinių kognityvistų, analizuojančių žmogaus psichikos ir kalbos ryšį, tyrimo objektų yra **konceptas**. Jis

² *Jauslės* – jausmai.

apibūdinamas kaip esminis pažintinis žinių vienetas, priklausantis žmogaus konceptualiajai sistemai ir kylantis iš patirties (Evans 2007, 31).

Kitaip tariant, konceptai kuriami žmogaus sąmonėje ir parodo žmogaus suvokimą apie kokį nors reiškinį, nesvarbu, kokio sudėtingumo struktūra tai būtų – „nuo paprasčiausių vaizdinių iki išplėtotų modelių“ (Gudavičius 2000, 45). Konceptai, kaip matyti, yra sąmonės produktai, todėl jų turinys kiekvieno žmogaus apdorojamas individualiai. Iš kitos pusės, ir kalba, ir kultūra, ir pasaulis aplink žmogų formuoja tam tikras visuomenėje bendras sąvokų charakteristikas – jos gali būti būdingos ir visai tautai.

2.2. Etnolingvistika, jos kryptys ir metodologija

Viena iš kalbos ir kultūros vienovę nagrinėjančių kognityvistikos mokslo krypčių yra etnolingvistika. Iš vienos pusės, Tarptautinių žodžių žodyne (2001) terminas *etnolingvistika* apibrėžiama kaip „kalbotyros kryptis, tirianti kalbos ir kultūros santykį“. Iš kitos pusės, pirmasis žodžio dėmuo *etno-* rodo „sąsają su žmonėmis, tauta, visuomenės grupe“ (TŽŽ 2001, 336). Tai leidžia daryti prielaidą, kad etnolingvistika domisi ne tik kalba ir kultūra, tačiau ir tautos pasaulėvaizdžiu, jo formavimusi ir kalbine raiška.

Kaip teigiama vieno žymiausių etnolingvistų Jerzy'o Bartmińskiego, terminas *etnolingvistika* šiuolaikinėje kalbotyroje varijuoja: pastebėta ir tokių pavadinimų, kaip *kultūrinė lingvistika*, *lingvokultūrologija*, *antropologinė lingvistika*, *antropologinė-kultūrinė lingvistika* ar *lingvistinė antropologija*. Vis dėlto, pasak tyrėjo, šie terminai apima bendrą idėją – kalbos mokslas negali atmesti pačios kalbinės bendruomenės ir jos kultūros. Kalbininkas priimtinausiu laiko *etnolingvistikos* terminą, tačiau randama ir siūlymų terminą tikslinti – pavyzdžiui, Bartmińskiego metodologiją Zinkeną vadina *kognityvine etnolingvistika*, nes subjektyvi tautos pasaulėvaizdžio rekonstrukcija iš esmės yra panaši į kognityvinę antropologiją (Zinken 2012, 1; Bartmiński 2009, 4; daugiau žr. Bartmiński 2012, 7–8).

Pagrindinių etnolingvistikos darbų pradžia laikomi XX a. 8-ojo dešimtmečio Liublino mokslininkų tyrinėjimai. Nors visų pirma analizuotos tarmės, tautosaka, poetika, kitaip tariant, dialektologija ir folkloristika, vėliau imta domėtis ir standartine kalba bei jos stiliais (Rutkovska, Smetona, Smetonienė 2017, 25). Bartmiński įvardija tam tikrus aspektus, veikiančius kartu ir tokiu būdu suformuojančius kognityvinės etnolingvistikos sistemą. Pirmą, pasaulio vaizdas kalboje yra konstruojamas remiantis kalbėtojų vertybėmis ir jų teikiamomis reikšmėmis bei yra sudarytas iš stereotipinių elementų. Antra, kognityvinė definicija yra būdas stereotipams ir jų vidinei struktūrai aprašyti, o kuriamas kalbinis pasaulėvaizdis priklauso nuo kalbėtojo perspektyvos. Trečia, pasaulio vaizdas kalboje diskurse funkcionuoja tam tikrais profiliais. Galų gale, lingvistinį pasaulėvaizdį pagal savo vertybes ir ketinimus formuoja pats kalbėtojas (Bartmiński 2012, 19–20).

Liublino etnolingvistikos mokykla, kurios pradininku laikomas minėtasis Jerzy Bartmiński, didžiausią dėmesį teikia kultūros aspektui, o mokyklos darbų pradžia laikomas 1980 m. išleistas bandomasis tautinių stereotipų žodyno sąsiuvinis. Kaip teigia Rutkovska ir kt., „J. Bartmiński kalbą tiria ne tik kaip visuomenės komunikaciją lemiančią priemonę, bet ir kaip pačios kultūros sudėtinę dalį“ (Rutkovska, Smetona, Smetonienė 2017, 25). Minėtojo žodyno

(*Słownik stereotypów ludowych*) svarbiausias tyrimo objektas taip pat buvo ne žodis ar reiškinys, o **stereotipas**. Tai reikšminė sąsaja tarp žodžio ir juo pavadinamo dalyko, kalboje ir kultūroje užfiksuotas bendras tautos kolektyvinėje atmintyje esantis to dalyko įsivaizdavimas (Bartmiński 1996, 9 pagal Rutkowska, Smetona, Smetonienė 2017, 25–26; Bartmiński 2012, 62). Aptardamas lenkų etnolingvistikos mokyklą, Gudavičius stereotipą siūlo apibrėžti kaip daikto ar reiškinio įvaizdį, žmogaus mąstymo suformuotą kaip tam tikros patirties rezultata, pavyzdžiui, *saulė* kalbiniame-kultūriniame portrete suvokiama ne tik kaip šviesos ir šilumos šaltinis, bet simbolizuoja ir džiaugsmą, laimę ar pan. (Gudavičius 2000, 36–37).

Įvairūs pasaulio tyrėjai formulavo ir panašių, ir tuo pačiu kiek skirtingų stereotipo apibrėžčių. Pavyzdžiui, Walteris Lippmannas stereotipus mato kaip vienpusius, fragmentiškus ir schemiškus vaizdinius galvoje, kurie yra sukurti remiantis nuomone apie tam tikrą sąvoką. Tokie vaizdiniai kyla iš kultūrinės aplinkos ir susiduria su tam tikrais žmogui svarbiais psichologiniais poreikiais. Lippmannas išskiria dvejopą stereotipų funkciją – tai psichologinė (pastangos suvokti pasaulį, susiaurintą tiek, kiek įmanoma) ir socialinė (padedanti apsaugoti, apibrėžti žmogaus socialinę poziciją) (Lippmann 1961 [1922] pagal Bartmiński 2012, 51).

Lenkų kalbotyra stereotipus analizuoja iš dviejų perspektyvų – formaliosios ir semantinės. Formalioji analizė remiasi stereotipais frazeologijoje. Pavyzdžiui, Stanisława Skorupkos darbuose bandoma apibrėžti žodžių junginius – pasakymus – atsižvelgiant į jų nepriklausomybę nuo pačių atskirų žodžių. Konkrečiau jis tai įvardija kaip stabilius stereotipinius junginius, atspindimus kalboje tam tikra forma, tačiau be papildomo reikšmės atspalvio. Kitaip tariant, atskiros žodžių reikšmės stereotipiniuose pasakymuose netenka svarbos, nes šie įgyja naują, kitą reikšmę (Kurkowska, Skorupka 1959, 158 pagal Bartmiński 2012, 59). Antroji, semantinė, stereotipų samprata remiasi sociologijos ir socialinės psichologijos darbais. Anot tyrėjų, stereotipas prilygsta tautos semantinei konotacijai. Vis dėlto Bartmiński teigiama, kad tokia samprata atskleidžia terminologijos problemą, nes konotacija čia suvokiama pernelyg siaurai, t. y. kaip emocinį atspalvį turintis semantinis turinys, einantis kartu su pirmine reikšme (Pisarkowa 1976, 6; Bartmiński 2012, 60).

Kalbant apie anksčiau minėtą *Słownik stereotypów ludowych*, Gudavičiaus teigiama, kad lenkų etnolingvistikos mokyklos žodyno straipsniuose pateikiama informacija apie tiriamųjų daiktų ar reiškinų reikšmę tradicinėje liaudies kultūroje, kaip jie suvokiami, kokia jų funkcija mitinėje pasaulio sampratoje ir su kuo jie siejami. Matyti, kad žodynas – tai bandymas

rekonstruoti tradicinį liaudies pasaulio vaizdą, neapsiribojantį tik kalbiniais aspektais, tačiau plačiai apimančią tautos kultūrą, vertybes, santykį su pasauliu (Gudavičius 2000, 37–38).

Būtent kalba, pasak žodyno iniciatoriaus Bartmińskio, sukaupia pagrindinius kultūros požymius, ir išryškina konceptualizacijos būdus, vertinimą, visuomenės požiūrį į aptariamuosius daiktus arba reiškinius. Kultūrine lingvistika šią kryptį vadinantis lenkų lingvistas Janusz Anusiewiczus kaip pagrindinį uždavinį įvardija „išsamesnį, visapusiškesnį ir gilesnį žmogaus, jo prigimties, dvasinio gyvenimo esmės – kultūros esmės – pažinimą ir supratimą per kalboje užkoduoto tikrovės suvokimo studijas“ (Bartmiński 1988, 18; Anusiewicz 1991, 18–19 pagal Rutkowska, Smetona, Smetonienė 2017, 25).

Antroji šiuolaikinė šio mokslo kryptis – tai **Maskvos etnolingvistikos mokykla**, suformuota Nikitos I. Tolstojaus XX a. 7-ajame dešimtmetyje. Tolstojus į etnolingvistiką žiūrėjo dvejopai: siaurai ji suvokiama kaip kalbotyros šaka, nagrinėjanti kalbos ryšį su kultūra, plačiai suprantama etnolingvistika yra sudėtinė disciplina, besikoncentruojanti į patį kultūrinį, psichologinį, mitologinį turinį, tačiau atskirianti jį nuo formalios raiškos – žodžių, dalykų, papročių, įsivaizdavimo ir kt. (Bartmiński 2009, 4).

Bartmińskis čia kelia klausimą: ar etnolingvistika laikytina kalbotyros šaka, ar tai tarpdisciplininė sritis? Matyti, kad Maskvos mokyklos tyrimai, nagrinėję slavų dvasines vertybes, žvelgė plačiau nei tik kalbinio kodo analizė – jie tyrė elgesį, tikėjimą ir apskritai visas liaudies kultūros rūšis, žanrus, formas (Bartmiński 2009, 4–5). Tolstojus dėmesį kreipia į istorinį etnolingvistikos aspektą. Pasak rusų tyrėjo, norint nenustumti šios mokslo šakos į kalbotyros periferiją, svarbu jos tikslus susieti su istorinėmis, istorinėmis-geografinėmis problemoms. Taip, esą, etnolingvistika taptų esmine lingvistine disciplina, kuri būtų svarbi plečiant istorinių tyrinėjimų sritį ir slavistikoje, ir indoeuropeistikoje apskritai (Gudavičius 2000, 39–40).

Tolstojus etnolingvistiką lygina su sociolingvistika – pasak jo, pirmoji yra labiau susijusi su istorijos problemomis, o ne nagrinėjanti dabarties klausimus. Mokslininko teigimu, etnolingvistai, tirdami slavų dialektologiją per kalbos ir kultūros prizmę, „mato joje „gyvą senovę“. Dvasinė liaudies kultūra su kalba, tarmėmis, papročiais, pažiūromis bei materialiaisiais elementais sudaro visumą, kuri Tolstojaus laikoma veidrodžiu ir bene vieninteliu šaltiniu „tautos istorijai ir jos dvasiai pažinti“ (Tolstojus 2009, 82, 89, 96). Iš esmės tikslas atspindėti slavų tradicinę dvasinę kultūrą buvo pasiektas – pagrindiniu Maskvos mokyklos tyrinėjimų rezultatu laikomas žodynas „Slavų senovė“ (*Slavjanskije drevnosti*, 1995–2012), kurio „aprašymų objektas

yra kultūros ženklai, o antraštinis žodis tėra šio ženklo pavadinimas“ (Rutkovska, Smetona, Smetonienė 2017, 27).

Kaip teigiama Gudavičiaus, Liublino ir Maskvos etnolingvistinių mokyklų pasaulėžiūra yra labai panaši. Vis dėlto rusų išleistame enciklopediniame žodyne „nėra kalbinio įkūnijimo, formalios kalbinės raiškos reikalavimo, kai kur ir pats žodynas vadinamas ne etnolingvistiniu, o etnokultūriniu“. Jame kalba aprašoma semiotine prasme, t. y. aprašomi daiktai, reiškiniai, asmenys ir kt., jeigu jie susiję su slavų dvasine kultūra (Gudavičius 2000, 41). Pasak Bartmińskio, Rusijos ir Lenkijos etnolingvistines mokyklas skiria perspektyva – Maskvos etnolingvistai didesnę svarbą teikia istorijai, Liublino tyrėjai labiau orientuoti į dabartį. Vis dėlto diachronijos ir sinchronijos skirtis šiame tyrimų lauke nėra tokia svarbi kaip struktūralistams, ir, Bartmińskis pastebi, kartais nevysiškai atpažįstama (Bartmiński 2009, 5–6).

Vienas pagrindinių lenkų mokyklos keliamų uždavinių – pateikti tam tikro reiškinių **kognityvinę definiciją**. Šią sąvoką Bartmińskis 1980 m. įveda dar bandomajame minėto kalbinių stereotipų žodyno sąsiuvinyje. Čia svarbus *definiciją* apibūdinantis būdvardis – visų pirma, junginio pirmasis sandas *kognityvinė* apibrėžia sampratą, kad turinys yra pažintinio, o ne struktūralistinio – uždaro ir grynai semantinio – pobūdžio ir, be abejo, susijęs su kognityvine lingvistika, taigi žymintis žmogaus sąmonės ir kalbos ryšį. Kognityvinės definicijos tikslas – „išsiaiškinti, kaip kalbantieji supranta daiktą, kaip visuomeniškai įtvirtintos kalba ir kalbos vartojimu suvokiamos žinios apie pasaulį, kaip kategorizuojami jo reiškiniai, šių požymiai ir vertinimai“, taip pat atskleisti, kas tam tikroje kalbinėje situacijoje sužadina žmogui vienokius ar kitokius sąmonės vaizdinius (Bartmiński 2012, 67; Rutkovska, Smetona, Smetonienė 2017, 30).

Iš pateiktos apibrėžties matyti, kad kognityvinė definicija ypač skiriasi nuo žodyninės definicijos. Ji neapima mokslinių žinių, tiksliau, aprėpia kur kas daugiau, t. y. apibūdina objektyvų tikrovės vaizdą, remdamasi žmogaus kasdieniu pasaulio pažinimu ir patirtimi bei pateikdama centrinius ir periferinius, denotacinius ir konotacinius reikšmės požymius. Dar vienas svarbus skirtumas – žodyninė definicija yra paremta hierarchiniu, ar taksonominiu, modeliu, t. y. čia visų pirma pateikiama bendresnė sąvoka – *genus proximum*, – o vėliau aprašomi skiriamieji požymiai – *differentia specifica*. Anot Bartmińskio, tai būtina siekiant atskirti objektus vienus nuo kitų, tačiau hierarchija šiuo atveju priklauso nuo leksikografo požiūrio ir suvokimo. Kognityvinė definicija turi atspindėti ne „aukštesnius“ ar „žemesnius“ elementų tarpusavio santykius, bet kalbinės bendruomenės nustatytus ir pripažįstamus jų ryšius taip, kaip jie

atspindimi tikrovėje ir kokią reikšmę įgyja priklausomai nuo tautos interpretacijos ir suvokimo (Bartmiński 2012, 68; Rutkovska, Smetona, Smetonienė 2017, 30).

Bartmińskis išskiria kelis aspektus, būtinus objekto ar reiškinių kognityvinei definicijai suformuluoti. Visų pirma, ją turėtų sudaryti komponentai, atspindintys konceptualizaciją, kai respondento yra paklausama, pavyzdžiui, „Kas yra saulė?“ Jeigu tai objektas, įtraukti turėtų būti jo funkcija, kilmė, medžiaga, kokybė ar pan. Antra, definicija turi apibūdinti analizuojamosios sąvokos turimą konotaciją kalbinėje bendruomenėje. Pastarajam kriterijui priskirtinas ir Bartmińskio minimas „priežasties-pasekmės“ santykis, pavyzdžiui, sąnarių skausmo sukeliama nuojauta, kad artėja lietus, pranašiški ženklai, spėjami pagal dangų, žvaigždes ar pan. (Bartmiński 2012, 72–73).

Trečiasis etnolingvistico išskiriamas aspektas – tai prototipinių ir periferinių narių apibrėžimas. Pastarasis metodas suformuluotas kognityvinės psichologijos tyrėjos Eleonoros Rosch, teigusios, kad kognityvinėje kategorijoje, arba kitaip, pasak Mikulsko, koncepte, vieni kategorijos nariai atspindi ją geriau už kitus, taigi kategorijos neturi tikslų, aiškiai apibrėžtų ribų (Mikulskas 2009, 41–42; Rosch 1978, 30, 35; Rosch, Mervis 1975). Pagrindinė prototipų teorijos idėja – kiekvienoje kategorijoje, nors ir neturinčioje baigtinio taško, egzistuoja tam tikra struktūra, kurioje išsiskiria centrinis jos narys – prototipas. Jis turi daugiausiai tai kategorijai būdingų ypatybių, tačiau jie, anot Gudavičiaus, priklauso nuo aplinkos ir kultūros. Kaip pavyzdį jis pateikia *vaisiaus* kategoriją – prototipinis vaisius lietuviui galėtų būti obuolys, galbūt ir apelsinas, tačiau, pavyzdžiui, kokosas lietuvių pasaulėvaizdžio *vaisiaus* kategorijoje būtų periferijoje, nes yra neįprastas ir per menkai pažįstamas (Gudavičius 2007a, 28). Taigi, remdamasis Rosch prototipų teorija, Bartmińskis teigia, kad į kognityvinę definiciją derėtų įtraukti ir stereotipinius koncepto požymius, kurie išsiskiria kaip centriniai (Bartmiński 2012, 73).

Ketvirtas išskiriamas kriterijus – tai sakinių, kurie sudaro kognityvinę definiciją, kategorinė struktūra. Kaip teigiama, tai priklauso nuo paties nagrinėjamo koncepto ir nuo tyrimo medžiagos – natūralu, kad vienos grupės bus išsamesnės už kitas. Bartmińskis teikia pavyzdį konceptui DESCZ (*lietus*), čia eilės tvarka, pasak jo, turėtų būti ši: išorinis vaizdas, kilmė, charakteristika, veiksmas, veiksmo laikas ir vieta ir t. t. (Bartmiński 2012, 74).

Šiame darbe pateikiama IŠMINTIES koncepto analizė remiasi Liublino etnolingvistikos mokyklos tyrėjų išstobulinta **metodologija**, kuri šiandien plačiai taikoma ne tik Lenkijoje, o pamažu nišą randa ir visos Europos mokslininkų darbuose. Analizuojant sąvokas ne tik kalbiniu, bet ir kultūriniu, istoriniu ar kitais aspektais svarbu atkurti visapusišką, išsamų dalyko vaizdą. Tai

padaryti leidžia duomenys iš įvairių kalbos šaltinių. Todėl, žvelgiant plačiai, galima apibrėžti, kad siekiant išnagrinėti pasaulio vaizdą kalboje „turi būti išnaudojami trys duomenų tipai – sistema, anketa ir tekstai (vadinamasis S-A-T)“ (Rutkovska, Smetona, Smetonienė 2017, 29).

Kaip matyti, Liublino mokyklos suformuluotą kognityvinės etnolingvistikos analizę, kurios tikslas – apibrėžti kognityvinę definiciją, sudaro trys dalys. Pirmasis ir, anot Bartmińskio, svarbiausias yra **sisteminių duomenų** tyrimas. Medžiaga jam renkama iš įvairių žodynų ir nagrinėjama paradigminiu (tai hiponiminiai ir hiperoniminiai santykiai, antonimai, sinonimai, vedinių daryba ir semantika) bei sintagminiu lygmeniu (kolokacijos, frazeologija, patarlės). Sisteminių duomenų analizei nepakanka tik pačių definicijų – čia svarbi ir kita žodyno straipsniuose pateikiama informacija, pavyzdžiui, tiriami ir „visi žodynuose pateikti pavyzdžiai su nagrinėjamu žodžiu, kartais iliustruojantys visai kito žodžio reikšmes“ – taip lietuvių tyrėjai teigia analizės galimybes pritaikę lietuviškai specifikai. Gausėnis žodynų pasirinkimas suteikia galimybę atskleisti platesnį leksikografinį pasaulio vaizdą kalboje – kaip palyginimą galima pateikti „Dabartinės lietuvių kalbos žodyną“, kur pateikiama mažiau informacijos nei „Lietuvių kalbos žodyne“, kuriame ypač daug tyrimui svarbios tarminės medžiagos. Verta atkreipti dėmesį ir į tai, kad žodynuose gali būti pateikiamos ir apskritai skirtingos definicijos, o tai neatsiejama nuo bendros sąvokos sampratos (Rutkovska, Smetona, Smetonienė 2017, 31, 35).

Kalbant apie konkretesnius žodynus, reikia pastebėti, kad kiekvienas jų atskleidžia vis naują prizmę, per kurią iš skirtingų perspektyvų išryškinami pagrindiniai kalbinės bendruomenės sąmonėje esantys sąvokos bruožai. Pavyzdžiui, sinonimų ir antonimų žodynai, kaip teigiama, „išryškina semantinę žodžio dominantę, o jos pagrindu sudaromos tiriamojo žodžio reikšmės opozicijos ar pateikiamos jo semantinės paralelės prisideda prie papildomų, konotacinių tiriamojo žodžio savybių atskleidimo“. Į sisteminių duomenų analizę įtraukiama ir žodžio etimologija, parodanti jo semantinę motyvaciją, kurios pagrindu kuriamos kitos reikšmės (Rutkovska, Smetona, Smetonienė 2017, 31).

Antroji analizės dalis yra **anketų tyrimas**, atskleidžiantis, kaip šių dienų kalbinė visuomenė suvokia nagrinėjamąją sąvoką. Remiantis Liublino etnolingvistikos mokyklos nurodymais, respondentais yra pasirenkami studentai – mažiausiai 100 po lygiai humanitarinių ir tikslųjų mokslų atstovų vyrų ir moterų. Priežastį, kodėl pasirenkami būtent studentai, yra įvairių – „pagal amžių ir protinius gebėjimus juos galima lyginti su kitomis kultūromis“, skirtingos ir iš esmės priešingos jų mokslo kryptys suponuoja ir skirtingą pasaulėvaizdį ne tik tarp jų, bet ir apskritai visuomenėje. Svarbu ir tai, kad tėvai, seneliai ir kt. jauniems žmonėms dar

yra padarę šiandien aktualios įtakos, tačiau studentai jau pakankamai brandūs, kad, remdamiesi įvairiais kitais šaltiniais, būtų suformavę ir savitą požiūrį (Rutkovska, Smetona, Smetonienė 2017, 32). Čia dažnai išryškėja ir įvairūs konkretesni, nei žodynuose pateikiami, žodžio laukui priklausantys reiškiniai, pavyzdžiui, simboliai, pavadinimai, asociacijos su žmonėmis ir pan. Apskritai jauni respondentai suteikia galimybę daryti prielaidą, kad jų pateikiami duomenys atspindi šiuolaikinį suvokimą, kurio neatskleidžia, pavyzdžiui, daugiau istorija besiremiantys žodynai ar tautosaka.

Respondentams, remiantis metodologija, paprastai užduodamas vienas klausimas: „Kas, tavo manymu, yra tikrojo X esmė?“ Anketa yra atvirojo pobūdžio – studentai ne renkasi atsakymą iš kelių pateiktų variantų, kurie itin susiaurintų ir tyrėjo atžvilgiu analizę paverstų subjektyvia, tačiau laisva forma gali rašyti viską, kas jiems atrodo susiję su klausimu (Rutkovska, Smetona, Smetonienė 2017, 32–33). Vis dėlto kognityvinė analizė tyrėjui leidžia pasirinkti ir kiek įvairesnių metodų bei interpretacijų. Siekiant išsamesnių atsakymų, platesnių pastebėjimų, konkretesnių „nežodyninių“ reikšmės elementų šiame darbe nuspręsta respondentų prašyti atsakyti arba pakomentuoti tris klausimus: „Parašykite, kas Jums iškyla galvoje, kai išgirstate žodį *išmintis*“, „Koks, Jūsų manymu, yra išmintingas žmogus?“ ir „Apibūdinkite pačią *išmintį* (galite pasitelkti, pvz., būdvardžius, panašios ar priešingos reikšmės žodžius, kylančias asociacijas ir pan.).“

Analizuojant respondentų pateikiamus atsakymus, pagal dažnumą išskiriami deskriptoriai – tai parodo prototipinius ir periferinius sąvokos elementus, kurie yra svarbūs formuluojant kognityvinę definiciją ir apskritai lyginant visame tyrime gautus rezultatus. Deskriptoriai išskiriami tarpusavyje siejant studentų atsakymus, kitaip tariant, grupuojant bei pasitelkiant pasakymus kaip deskriptorius iliustruojančius teiginius. Kaip aprašoma Rutkovskos ir kt., „[d]uomenys pateikiami naudojant simbolius: N – respondentų skaičius; W – visų respondentų pavartotų frazių skaičius; D – deskriptorių skaičius; Ws – stereotipizacijos rodiklis“. Siekiant apskaičiuoti santykį tarp dviejų dažniausiai pavartotų ir kitų deskriptorių, taikoma toliau pateikta formulė (Rutkovska, Smetona, Smetonienė 2017, 33):

$$W_s = \frac{D_1 + D_2}{W} \times 100$$

Trečią tyrimo etapą sudaro duomenų, surinktų iš **įvairių rūšių tekstų**, analizė. Tyrėjo sudarytas pasakymų „tekstynas“ yra pasirinktai skirstomas į diskursus, aspektus, bazinius

suvokimus. Pagrindinė šio tyrėjo sudaryto tekstyno medžiaga turėtų remtis mokslo populiarinimo ir žiniasklaidos tekstais, tam tikrais atvejais praversti gali ir, pavyzdžiui, Vytauto Didžiojo universiteto Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas, kuriame nesunkiai randama fragmentų iš grožinės literatūros.

Tyrimė išskiriamų diskursų kiekis ar pobūdis varijuoja priklausomai nuo pačios tiriamosios sąvokos – tam tikrų reiškinių suvokimas geriau išryškėja vienuose diskursuose, kitų – kituose. Tuo remiantis gali išryškėti politinis, literatūrinis, teisinis ir kiti diskursai. Kaip minima etnolingvistų, visų konceptų analizėje svarbią vietą turi užimti publicistinis diskursas, nes publicistikoje daug nuomonių, komentarų, darančių šiuolaikinei visuomenei didelę įtaką – ji formuoja sampratą apie vertybes, gali į vieną ar kitą pusę pakreipti visuomenės nuomonę (Rutkovska, Smetona, Smetonienė 2017, 33–34). Čia galima tik pridurti, kad publicistika tyrėjui paranki ir kaip vienas iš lengviausiai prieinamų duomenų šaltinių – tai ir spauda, ir internetas, ir televizija ar kitos komunikacijos priemonės.

Svarbią vietą konceptų analizėje, jei įmanoma, turėtų užimti ir paremijos, kadangi jos pateikiamos kaip bendros visai tautai, jos atskleidžia bendruomenės pasaulėžiūrą, moralines vertybes, elgesio normas, gali žymėti simbolius ar rodyti metaforizaciją. Paremijos atspindi senąją kultūrą, kurios pasakymai šiandien yra sustabarėję ir daugelį metų nekeičiami, todėl jos leidžia palyginti naują ir senąją visuomenės pasaulėvaizdį (Rutkovska, Smetona, Smetonienė 2017, 34). Anot Bartmińskio, tai yra trumpiausia stereotipinių tekstų rūšis. Patarlės, kaip teigiama, atskleidžia liaudies išmintį – bendrąsias žinias, perduodamas tautos kiekvienam žmogui didaktiniais tikslais. Patarlėse įprastos formuluotės su žodžiais *kiekvienas*, *visada*, *niekada* ir *pan.* – tai būdinga stereotipams. Taip pat jose remiamasi tipiniais supančio pasaulio įvykiais ar veikėjais, o tai suteikia galimybę paremijomis naudotis kaip kalbine medžiaga siekiant apibrėžti tautos pasaulėvaizdį (Bartmiński 2012, 33).

Galiausiai, kaip jau minėta, svarbiausiu lenkų mokyklos etnolingvistinės analizės tikslu yra laikoma **kognityvinė definicija**. Ji ne tik apibendrina trijose tyrimo dalyse gautus duomenis, išskiria centrinis ir periferinius sąvokos elementus, bet, svarbiausia, atskleidžia tautos pasaulėvoką, jos žinias apie tiriamąją sąvoką ir tikrovę, pateikia jos nuomonę bei vertinimą.

3. Išminties sampratos raida

3.1. Išmintis kaip vertybių ar dorybių sistemos dalis

Kaip teigiama „Filosofijos žodyne“, **vertybė** reiškia „individualiai gyvensenai ir socialiniam bendrabūviui būtinas taisyklės, orientavimo modelius, elgesio normas, kurių, kaip objektyviai galiojančių, žmonės privalo laikytis subjektyviai vertindami atitinkamus reiškinius, mąstydami ir kontroliuodami savo veiksmus“. Anot Antikos filosofų ir jų pagrindą išlaikiusių naujesnių filosofijos krypčių, tai, kas vadinama vertybe, „suprantama kaip esybės buvimas gera (gerumas, kokybiškumas, *bonitas*)“. Vertybių sistemą, lemiančią jų besilaikymą, sudaro trys pakopos. Visų pirma, visuomenėje priimta ir būtina besąlygiškai laikytis svarbiausiųjų – dorovinių – vertybių, pavyzdžiui, nevalia pažeisti žmogaus orumo. Antra, atsižvelgti dera į su papročiais susijusias vertybes. Trečia, kultūrinių vertybių yra siekiama, jos išpažįstamos įprastu būdu (per religiją, meną, politiką, ekonomiką ir pan.) (Halder 2002, 229–230).

Filosofas Juozas Leonas Navickas teigia, kad tikroji vertybė bei jos svarba yra kur kas aukščiau už priemones ir naudingąsias gėrybes. Priemonė svarbi tuo, kad kaip reikmuo tarnauja tik tam tikriems tikslams pasiekti. Vertybė kitokia – ji įgyja prasmę tarsi pati iš savęs, iš savo prigimties ir esmės. Anot filosofo, „tik vertybės gali suteikti prasmingą, gilų, tikrą ir autentišką pasitenkinimą ir net laimę“ (Navickas 1996, 336). Panašiai aptariama ir psichologijos tyrinėtojų. Pasak jų, vertybės yra vienas iš esminių elementų, kurie lemia žmogaus pasitenkinimą gyvenimu, jo santykius su aplinkiniais ir savimi bei tai, kaip asmuo išgyvena pilnatvę ir gyvenimo prasmingumą (Lepeškienė 1997, 144).

Apie vertybes nemažai kalbama pedagoginiame diskurse – čia mokytojams teikiama itin didelė svarba, nes „tik pedagogas, pats pripažįstantis tam tikras vertybes, gali pažadinti jų sklaidą ugdytiniuose“ (Martišauskienė 2007, 136). Edukologijos tyrinėtojai vertybes įvardija esmine žmogaus būties įprasminimo dalimi, kuri atskleidžia jo santykį su pasauliu, žymi jo esamą ir būsimą veiklą bei elgesį. Tinkamos vertybių sistemos diegimas svarbus jaunam žmogui, t. y. tam, kurio charakteris, pasaulio samprata, nuostatos dar nėra iki galo suformuotos. Čia vėlgi pabrėžiamas didelę reikšmę turintis pedagogo vaidmuo: „ugdymo metu svarbu padėti ugdytiniui pamatyti tikrąsias vertybes ir jį apsaugoti nuo tariamų, galinčių tapti ne tik asmeninio, bet ir socialinio gyvenimo tragedija“ (Aramavičiūtė 2005, 20; Martišauskienė 2007, 135).

Vertybių samprata, be abejo, labai svarbi ir etnolingvistams. Anot Bartmińskio, vertybės – tai tam tikri sąmonėje užfiksuoti suvokiniai, kuriuos žmogus laiko svarbiais. Tai reiškiniai,

būsenos, situacijos, elgesys ar nuostatos, kurie žmoguje veikia kaip „vedančios idėjos“, kuriomis vadovaudamasis jis renkasi poelgius ir priima sprendimus. Vertybės yra plačiai susijusios su pasaulio matymo perspektyva, tiksliau, jos padeda konstruoti patyrėjo tikrovės vaizdą ir sieja dabartį su iš anksto suformuotomis nuostatomis apie tradicijomis paremtą pasaulį. Kitaip tariant, vertybės sudaro kalbėtojo kultūrinį ir socialinį identitetą (Bartmiński 2012, 39).

Bartmiński kelia klausimą, kaip kalba padeda spręsti apie vertybes ar kokią informaciją apie tai ji teikia. Daroma prielaida, kad vertybės kalboje, žodžių reikšmėse ir jų junginiuose (kolokacijose ir frazeologiniuose pasakymuose) yra tarsi „kaupiamos“. Tai etnolingvistams leidžia rekonstruoti vertybių sistemą, perduodamą per kalbą. Kaip teigiama, vertybės visada yra tam tikro kalbančiojo vertybės – to, kuris konceptualizuoja ir vertina tikrovę, tai išreiškdamas per kalbą ir taip atskleidžiamas savo mąstymo būdą (Bartmiński 2012, 40–41).

Aptarus, kaip iš skirtingų perspektyvų žvelgiama į vertybes, svarbu paminėti, kad tyrėjai neretai mini ir **dorybę**. Nors vertybė ir dorybė savo samprata iš esmės atrodo labai panašios, kai kurie autoriai, pavyzdžiui, išmintį ar išmintingumą priskiria abiem minėtoms sferoms, tarp jų nepalikdami skirties. Vis dėlto randama ir Antikos, ir šių laikų filosofų bei kitų mokslininkų darbų, kuriuose šios sąvokos palyginti aiškiai atskiriamos.

Visų pirma, „Etikos žodyne“ dorybė apibrėžiama kaip „pagrindinė etikos sąvoka, žyminti apskritai kiekvieną išplėtotą asmenybės dvasinės ir teorinės laikysenos gebėjimą“, ji taip pat apibūdinama ir kaip nurodanti pastovią teigiamą charakterio savybę (Halder 2002, 51–52; Žemaitis 2005, 69, 157). Iš pastarųjų apibrėžčių matyti, kad vertybė labiau siejama su bendra moralės norma visuomenei, dorybė – su paties žmogaus suvokiama ir savo charakteriui pritaikoma arba siekiama pritaikyti moralės dalimi.

Navickas, lygindamas dorybes ir vertybes, dorybę mato kaip pastovų ir tvarkingą įsipareigojimą tarnauti moralę pagrindžiančioms vertybėms, jas įgyvendinti bei vykdyti dorovinius aktus. Anot filosofo, „[i]gyti moralinę dorybę ir ją tvirtai įsisavinti – tai pamilti dorovinį gyvenimą lemiančias vertybes“, o tai, kad dorovės tiesos, taisyklės ir normos yra laikomos autoritetu, kyla būtent iš vertybių esmės ir jų skleidžiamos nenuginčijamos tiesos (Navickas 1996, 336–338). Tai taip pat leidžia daryti prielaidą, kad vertybės – tai dorybių pamatas, o dorybės – tai individualus asmens įsitraukimas, charakterio formavimas(is) pagal jo bendruomenėje priimtą vertybių sistemą.

Iš kitos pusės, aptardamas mokslo, vertybių ir dorovės santykį, Albinas Plėšnys nebrėžia ryškios ribos tarp dorybių ir vertybių. Straipsnyje filosofas mini, kad moralines vertybes jis

vadins ir dorybėmis, nes „vertybės sąvoka yra platesnė už dorybės“, kitaip tariant, „[t]ai, kas dora, yra vertinga, bet yra daug vertingų dalykų, kurie nesusiję su dora“. Anot jo, dorybės suteikia žmogui galimybę ir daryti gerus darbus, kitaip tariant, tinkamai veikti bendruomenėje, ir parodyti geriausia, ką žmogus turi – čia išryškėja ir jau minėta individualizuota dorybės samprata (Plėšnys 2015, 25).

Kaip matyti, mokslinėje literatūroje nėra pastovios ir aiškiai apibrėžtos tradicijos, kuria būtų galima remtis siekiant pažymėti vertybės ir dorybės skirtį, nes ir toliau aptariami Antikos mąstytojai, ir šiuolaikiniai tyrėjai išmintį laiko abiejų šių kategorijų dalimi. Tai leidžia daryti prielaidą, kad išmintis svarbi ir kaip visuomenei bendra vertybė, ir kaip žmogaus siekiama dorybė, tačiau abi šios pusės, kaip bus matyti vėliau, yra atskleidžiamos remiantis skirtingais aspektais.

3.2. Išminties vertinimas Antikoje ir Rytų filosofijoje

Nors šiame tyrime nagrinėjama lietuvių tautos pasaulėžiūra ir *išminties* suvokimas, aptariant teorinius šio tyrimo pagrindus, būtina apžvelgti ir Antikos filosofų mintis. Senovės mąstytojų darbai iki šių dienų plačiai cituojami žiniasklaidoje bei kitur viešojoje erdvėje, skaitomi ir analizuojami mokyklose, universitetuose, todėl neverta neigti, kad jų autoritetingumas ir didaktika padarė ir nuolatos daro didelę įtaką šiuolaikinio žmogaus suvokimui apie išmintį.

Sokratas, Platonas ir Aristotelis – vieni įtakingiausių Antikos mąstytojų, kurių darbai laikomi pavyzdžiais iki šių dienų, – išmintį laikė viena svarbiausių žmogaus bei apskritai visuomenės vertybių. Sokratas išmintingą žmogų manė esant dorą, nes „[p]rotas, valia jausmai ir veikla, Sokrato nuomone, pažinime neatskiriamai susiję.“ Pasakojama, kad jis iš savo mokinių pinigų už mokslą neimdavo, nes „pardavinėti išmintį yra taip pat negarbinga, kaip ir pardavinėti meilę ar bičiulystę“. Kitaip tariant, matyti, kad Sokratas išmintį laikė neįkainojama dorybe, už kurios dalijimąsi atlyginta gali būti nebent pažanga ir dėkingumu (Rickevičiūtė 1968, 49). Sokratas taip pat manė, kad siela yra padalyta į kelias dalis – į piktąją, geidžiančiąją ir protingąją. Pastarosios siekis – tiesa ir išmintis (Aleknienė 1999, 48–49). Platono „Valstybėje“ (2000) rašoma, kad išmintingas žmogus, anot Sokrato, yra tas, kuriame valdo maža sielos dalis – protingoji, arba išmintis, – „nes ji žino, kas naudinga kiekvienam sielos pradui“ (Platonas 2000, 171).

Kalbant apie išmintį, Sokrato vaidmuo svarbus ir Platono „Sokrato apologijoje“ (2009). Čia Platonas veikale vaizduoja savo mokytoją, dėstantį mokiniams kalbą teisme. Sokratas teigia ėjęs pas vyrus, laikomus garbingais ir išmintingais, norėdamas sužinoti, ar jie iš tikrųjų tokie yra. Apėjęs daug valdininkų, amatininkų ir kitų, Sokratas pamatė, kad „tie vyrai tik laiko save išmintingais, o iš tikrųjų tokie nėra“, tačiau nesiryžta pripažinti, kad jų žinojimas – čia vadinamoji išmintis – yra ribota. Kaip rašoma Platono, jo mokytojas manymą, kad esi išmintingas, lygino su mirtimi: „[j]uk niekas nežino, kas yra mirtis, nei to, ar kartais ji žmogui nėra didžiausia iš visų gėrybių, ir bijosi jos tartum gerai žinodami, kad ji yra didžiausia iš blogybių.“ Taip apibendrinama perspektyva, kuria turėtų vadovautis išmintingas žmogus – „žinau, kad nieko nežinau“ (Rickevičiūtė 1968, 54; Platonas 2009, 87).

Pagrindiniais Platono tyrimais apibendrinami trys svarbūs filosofiniai principai: žmogaus likimą nagrinėjanti sielos teorija, dorybių teorija, kalbanti apie išminčiaus moralę, ir politinė teorija, apžvelgianti sandaros tarp teisingos valstybės ir piliečių pagrindus (Caratini 2007, 124). Sielos teorijoje jis išskyrė keturias pagrindines, jo įvardytas kardinaliomis, dorybes: tai išmintis,

narsumas (arba drąsumas), saikingumas ir teisingumas. Pastarąją dorybę filosofas iškėlė virš kitų kiekvieną sielos dalį atitinkančių dorybių. Sielos dalių, anot Platono, yra trys – protas, įniršis ir geismas, jas jis iliustruoja kankinio pavyzdžiu. Protas – tai vadeliotojas, įniršis – paklusnus arklys, geismas, arba troškimas, – užsispyręs arklys. Kiekvienai šiai daliai mąstytojas skiria po dorybę: „protingosios žmogaus sielos dalies uždavinys – tapti išmintingai, jos dorybė – išmintis; įniršio uždavinys – savąją energiją pajungti protui, jo dorybė – narsumas; geismas taip pat turi paklusti proto įsakymams, todėl jo dorybė yra nuosakumas“ (Halder 2002, 52; Kunzmann, Burkard, Wiedmann 1998, 43). Išmintis Platono taip pat įvardijama kaip „vienas iš gražiausių dalykų“, tai nepaprastos vertės reiškinys: „nedera dorybei tokie mainai: keisti malonumą malonumu, liūdesį liūdesiu, baimę baime, didesnę mažesniu, lyg pinigus. Tuo tarp vienintelis tikras pinigas, į kurį visa tai reikia pakeisti, yra išmintis. Už šitą pinigą viskas perkama ir perduodama“ (Platonas 1968, 54; 164).

Platono mokinys Aristotelis išmintį taip pat laikė dorybe, atvesiančia žmogų į gėrį, tobuliausia pažinimo forma. Anot jo, išmintis – „tarsi visų mokslų mokslas“ (Vyšniauskas 2012, 519). „Nikomacho etikoje“ jis teigia, kad „[g]arbę, malonumą, išmintingumą, kiekvieną dorybės rūšį pasirenkame ir dėl jų pačių – juk, net nesitikėdami iš jų kokios naudos, mes kiekvieną iš jų pasirinktume, – bet ir dėl laimės, nes manome, kad jie mus ves į laimę“ (Aristotelis 1990, 71).

Mąstytojas taip pat mano, kad tarp dorybių egzistuoja skirtis: vienos yra proto dorybės – tai išmintis, protinis išprusimas ir supratingumas, kitos – būdo: kilniaširdiškumas ir nuosaikumas. Anot jo, kai kalbame apie žmogaus būdą, mes teigiame, kad žmogus švelnus arba santūrus, tačiau ne, pavyzdžiui, išmintingas. Iš kitos pusės, „giriame ir išmintingąjį dėl jo nuostatos“, todėl tai proto dorybė. „Tokias [sielos] nuostatas, kurias turime pagrindo girti, vadiname dorybėmis“ (Aristotelis 1990, 84).

Antikos laikais, kaip žinoma, buvo garbinami dievai ir deivės. Išminties svarbą ne tik mąstytojams, bet ir patiems senovės graikams įrodo ir tai, kad viena iš Olimpo deivių – Atėnė – buvo laikoma išminties deive, globojusia karo meną, mokslą, gynusia Atėnų miestą. Mitologinė deivė išmokė žmones įvairių amatų: „verpti, austi, žiesti puodus, statyti namus, laivus“ ir kt. (Dilytė 1999, 32–33). Iš viso to galima spręsti, kad senovės graikams išmintis siejosi su gėriu: kylanti per savirefleksiją ir išsilavinimą, ji atneša visapusišką naudą, sėkmę, saugumą; išmintis nėra visų dalykų išmanymas, tai greičiau suvokimas, kad neįmanoma žinoti visko, tačiau tikslas suvokti save ir supantį pasaulį kuo giliau ir išsamiau.

Apie išmintį buvo kalbama ne tik Antikos laikais, bet ir Rytų filosofų. Nors Rytų filosofija lietuvių tautos pasaulėvaizdžiui, tikėtina, padarė kur kas mažiau įtakos nei Antikos, vis dėlto verta aptarti tam tikrus aspektus. Šiandien skiriamos dvi pagrindinės kinų filosofijos mokyklos. Pirmoji – tai konfucianizmas, kurio ištakomis laikoma Konfucijaus veikla. Filosofas svarbiausiu savo apmąstymų objektu laikė žmogaus gyvenimą bei praktikos reikmes. Konfucijus skyrė penkias pagrindines dorybes: tai žmogiškumas, dorybingumas, priedermė, išmintis ir lojalumas. Anot jo, šios dorybės įgyvendinamos tam tikrais pamatiniais santykiais, pavyzdžiui, tarp tėvo ir sūnaus, vyro ir žmonos, valdovo ir valdinio. Konfucijus, kaip ir Antikos mąstytojai, nagrinėjo valstybės politikos klausimus. Jis teigė, kad stabilumą valstybei lemia žmogaus moralė ir šeima, o „tikras valdovas savo tautą valdo tik savo paties moraliniu pavyzdžiu“. Išmintis Konfucijaus siejama su teisinga širdimi, teisingu mąstymu, išvalgumu ir švietimu, aprėpiančiu ir dvasią, ir širdį – tai idealaus valdovo, arba, anot jo, išminčiaus, bruožai (Kunzmann, Burkard, Wiedmann 1998, 23).

Antroji kinų filosofijos mokykla – tai daoizmas, kurio pagrindu laikomas Lao Dži veikalas „Dao De Dzing“, arba „Tikrojo kelio ir dorybės mokslas“. Daoizmo sekėjų teigiama, kad dao „neturi vardo, nes visais vardais apibūdinama konkrečiai būvanti būtybė, o dao yra anapus visų perskyrų, virš visa ko viešpataujantis principas, gamtos bei (individualaus) gyvenimo kelias.“ Išminčius, arba išmintingas valstybės valdovas, turi būti vedamas dao, taip pasiekiant visapusišką išsilaisvinimą nuo egoistinio veikimo. Išminčius nesikiša į vyksmą be reikalo – jis neplanuoja remdamasis savimi, nes atsiduoda dao valiai. Daoistų išmintingam žmogui priskiriama būtinybė gyventi paprastai, išminčiaus „jėga – jo tariamas silpnumas“ (Kunzmann, Burkard, Wiedmann 1998, 25).

Išmintimi ypač domisi ir Indijoje kilęs budizmas, esminiais klausimais laikantis žmogaus tobulėjimą, karmą ir reinkarnaciją. Budizmas, kurio pradžia laikoma Buda pasivadinusio Sidhartos Gautamos veikla, skelbia, kad žmogus turi eiti tokiu keliu, kuris leistų jam pasiekti nirvaną – išsilaisvinimą, būklę, „kai nebekamuoja gyvenimo troškimas ir nutrūksta atgimimų ratas“ (Kunzmann, Burkard, Wiedmann 1998, 21). Vienas iš šio kelio elementų – pradžia (skr. *prajñā*), arba išmintis, laikoma viena iš dviejų esminių budizmo puoselėjamų vertybių. Anot religijos pasekėjų, pradžia yra tarsi intelektualinis ir patirtinis žvilgsnis yra į metafizines (pavyzdžiui, į karmą) arba ontologines (budistų propaguojamą minties tyrumą) vertybes. Kaip teigiama, iš esmės visos budistų tradicijos tvirtina, kad išmintis yra būtina sąlyga nušvitimui pasiekti, o didžiausią, kokią tik įmanoma, išmintį yra įgijęs Buda (Buswell et al. 2004, 664).

4. IŠMINTIES koncepto analizė

Kaip jau minėta anksčiau, kognityvinė lingvistika domisi žmogaus mąstymo, sąmonės ryšiu su kalba. Į reikšmę kognityvistai žvelgia kaip į tam tikrą pažintinės veiklos rezultatą, todėl kiekvieno žmogaus pasaulio samprata yra individuali ir priklauso nuo paties kalbėtojo perspektyvos, jausmų, patirties ar žinių.

Iš kitos pusės, žodyninės reikšmės atspindi stabilų, objektyvų požiūrį į reikšmes, kuris, bent jau teoriškai, kiekvieno kalbos vartotojo turėtų būti toks pats. Suprantama, kad visiems kalbėtojams vienodai apibrėžti, pavyzdžiui, *išmintį*, nėra įmanoma – tai, kaip minėta, priklauso nuo subjektyvių veiksnių. Toliau pateikiama IŠMINTIES koncepto analizė suteikia galimybę plačiau pažvelgti į tiriamąją sąvoką – atkreipti dėmesį, bet neapsiriboti žodynais, suteikti svarbą skirtingam ir tuo pačiu panašiam šiuolaikinio lietuvių pasaulėvaizdžiui, išnagrinėti išminties kaip vertybės ar dorybės svarbą ir įvairius žodžio reikšmės atspalvius viešajame diskurse, taip atskleidžiant, kas lietuviui yra tikroji išmintis.

4.1. Sisteminių duomenų tyrimas

Žodynų definicijos ir jų iliustraciniai pavyzdžiai

Dabartiniuose lietuvių kalbos leksikografijos šaltiniuose, t. y. Dabartinės lietuvių kalbos žodyne (DLKŽ) ir Lietuvių kalbos žodyne (LKŽ), pateikiamos tokios žodžio *išmintis* reikšmės:

DLKŽ

1. Turėjimas patirties, supratimo ar mokslo ir sugebėjimas taikyti juos praktikoje, išmanymas, protingumas.

LKŽ

1. žr. *Išmintinis*: išminčius, filosofas
- 2.1. Išmanymas, protingumas, gudrybė
- 2.2. Filosofija

Kaip matyti iš DLKŽ ir LKŽ siūlomų reikšmės aiškinimų, išmintis visų pirma yra siejama su žmogumi – tai viena iš žmogaus įgyjamų savybių. DLKŽ teikiama žodžio reikšmė glaustai, bet aiškiai apibrėžia tiriamąją sąvoką, tačiau matyti, kad LKŽ reikšmių aiškinimuose iš esmės pasitelkiami tik sinonimai. Ir 1., ir 2.2. LKŽ reikšmės siejamos su filosofija – tai nestebina, turint galvoje, kad pastarasis žodis reiškia „išminties meilė“ (graik. k. *phileo* „myliu“, *sophia*

„išmintis“). Neatskiriama išminties ryšį su žmogumi žymi ir LKŽ pateikiamos iliustracijos – išminčiais įvardijami mąstytojai (1), (2) ar kiti žmonės (3), kuriama priešprieša tarp žvėries ir žmogaus, kai išmintis kaip ypatybė gali būti priskiriama tik pastarajam (4). Reikia paminėti, kad toliau nagrinėjamuose pavyzdžiuose ji įvardijama ir kaip Dievui būdinga dorybė (5).

- (1) Gyveno Valakų žemė[je] garsus **išmintis**, vardu Pitagoras.³ (S. Dauk.)
- (2) Pitacus Mitelenus, vienas iš septynių **išmintinių**, tą buvo įsakęs. (I.)
- (3) Mano dukružėlė tur didelę **išmintėlę**. (JV422)
- (4) [Žmogus] su savo **išminčia** visus žvėris apgali. (LTI53)
- (5) Užgimimas priderėjo galybei Dievo ir **išminti** Dievo. (DP48)

Kaip jau minėta, DLKŽ pateikiama reikšmė palyginti aiškiai apibrėžia išminčiai svarbias charakteristikas – tai ir patirtis, supratimas, mokslas, protas, ir žmogaus gebėjimas tai pritaikyti gyvenime. DLKŽ nesiūloma daug iliustracinių pavyzdžių – vienas jų yra labai abstraktus – (6) pavyzdyje galima tik daryti prielaidą, kad kalbama apie žmogų, tačiau pats pasakymas iš esmės beveik neteikia jokios informacijos apie tiriamąją sąvoką. Antrasis pavyzdys platesnis, pasitelkiama tautosaka – vadinamoji liaudies išmintis. Čia atskleidžiama priešprieša tarp materialiujų vertybių ir tikrųjų, dvasinių, dorybių, kurios žmogui būdingos nepaisant jo turto, socialinio statuso (7).

- (6) Jis turi daug **išminties**.
- (7) Dažnai (su) sermėga apsivilkusi vaikščioja tikroji **išmintis**. (tts.)

Nagrinėjant šiuose žodynuose pateikiamas *išminties* reikšmių iliustracijas nesunku pastebėti tam tikras semas, kurias galima išskirti kaip pastarajai sąvokai būdingus arba prototipinius požymius. Visų pirma, išmintis yra svarbiau už žmogaus išorines savybes, pavyzdžiui, ji pranoksta kūniškąją grožį (8), aprangą (9), taip pat yra priešinama ir puikybei (10). Išmintis apima daugiau nei protas – LKŽ teikiami pavyzdžiai žymi jų skirtį (11), (12). Tai, kaip *išminties* įgyjama, taip pat kelia tam tikrų abejonių: iš vienos pusės, jos tarsi išmokstama šeimoje ar remiantis kitų žmonių autoritetu (13), (14), iš kitos pusės, to išmokti neįmanoma net iš tėvų, tradiciškai laikomų pagrindiniais vaikams vertybes diegiančiais žmonėmis (15), (16).

³ Čia ir toliau pavyzdžiuose pateikiama kalba nėra taisyta.

- (8) Plaukeliai geltoni, veideliai raudoni, o jo **išmintėlė** už visų gražiausia. (BsPI138)
- (9) Tos mergužėlės prasti rūbužėliai, didė jos **išmintėlė**. (Ls)
- (10) Tos mergytės didė puikė, maža **išmintaitė**. (KlVD213)
- (11) Proto tura, bet **išminties** netura. (Plt)
- (12) Didelė **išmintis**, o proto nei už skatiką. (Al)
- (13) Kas tave užaugino, **išmintėlių** mokino? (d.)
- (14) Man inteikti **išmintį** turėjai. (SGII5)
- (15) Ir visi vienos momos vaikai ne visi vienos **išminties**. (B)
- (16) Motina įbruka krūtį, ale **išminties** neįbruka vaikams. (B)

Žodžiai *išmintingas* ir *išminčius* ir LKŽ, ir DLKŽ apibrėžiami palyginti panašiai. Abiejuose žodynuose nurodoma, kad *išmintingas* – tai „turintis (kuris turi) daug išminties, protingas“. Akivaizdu, kad reikšmės ieškančiam žmogui tokia apibrėžtis per siaura: visų pirma, aprašant pasitelkiamas tos pačios šaknies žodis, taip pat matyti, kad čia išmintis ir LKŽ yra siejama su protu, nors ankstesni iliustraciniai pavyzdžiai tą iš dalies paneigia, nes protas – tik vienas iš *išminties* elementų. Čia reikia pastebėti, kad nors LKŽ *išmintis* ir *protas* atskiriami, DLKŽ jie siejami ir lyginami – *protas* apibrėžiamas kaip „sąmoningo, išmintingo veikimo pagrindas“, *išmintingas* – „turintis daug išminties, protingas“ (DLKŽ). *Išminčius* LKŽ apibūdinamas kaip „išmintingas žmogus“, DLKŽ dar pridedama reikšmė „mąstytojas“, kitaip tariant, išmintis siejama su filosofiniu diskursu – pavyzdyje teikiamas toks junginys kaip *senovės išminčiai*.

DLKŽ pasitelkiant žodį *išmintis* dažnai aiškinamos ir kitų žodžių reikšmės ar pateikiami jų iliustraciniai pavyzdžiai, taip pat galintys padėti atskleisti *išminties* suvokimą ir apibrėžti svarbiausius jos požymius. Kaip jau minėta, išmintis čia vėlgi gali būti siejama su žmogumi, tačiau šįsyk matyti, kad ji gali išryškėti ir per tam tikras kūno dalis (17)–(19). Žodžiui *gudrus* (DLKŽ: „sumanus, apsukrus, išmintingas“) pateikiamas ir su gyvūnu siejamas atvejis *gudrus kaip lapė* (19), tačiau negalima drąsiai teigti, kad gudrumas ir išmintis yra lygiaverčiai reiškiniai. Ir išmintis, ir gudrumas žymi protingų, apgalvotų sprendimų priėmimą reikiamoje situacijoje. Vis dėlto galima daryti prielaidą, kad gudrumas šiuo atveju dažniau turi neigiamą konotaciją, nes pastarieji sprendimai atneša naudą tik pačiam gudriam žmogui, o aplinkiniai dažniau lieka

apgauti. Priešingai, išmintis vertinama teigiamai – ji teikia gerovę ir išmintingam žmogui, ir kitiems.

- (17) **Išmintingos** akys.
- (18) Jo lūpomis kalba **išmintis**.
- (19) **Gudrios** akys; **Gudri** galva.

Iš įvairių LKŽ ir DLKŽ pateikiamų iliustracinių pavyzdžių matyti ir tai, kad išmintis yra laikoma viena svarbiausių, kertinių, autoritetą keliančių žmogaus dorybių. Tokią prielaidą galima daryti, nes išmintimi yra stebimasi (20), didžiuojamasi (21), jos norima, siekiama tokiu būti (22). Žodynuose pateikiami duomenys rodo, kad išmintis gali atnešti ir pergalę, laimėjimų (23), ji laikoma lygiaverte ir kitoms tradicinėms vertybėms (24). Kaip jau minėta, išmintis atneša naudą ir aplinkiniams – žodžio *patarlė* straipsnyje DLKŽ minima, kad tai – „trumpas posakis, kuriuo reiškiamą liaudies išmintis, patariama, pamokoma“.

- (20) Visi stebėjosi jo **išmintingumu**.
- (21) Pasididžiuoti savo **išmintimi**.
- (22) Jis **išmintingu**, mokytu nešasi.
- (23) Visi laimėjimai yra žmogaus darbo ir **išminties** pasiekos.
- (24) Atvėrė dūmas jų, širdis jų ir **išmintis** jų. (MP171)

Kaip atskirą, dažnai pasikartojantį ir svarbų aspektą reikia išskirti ir *išminties*, ir kitų žodžių reikšmės aiškinimuose ar iliustraciniuose pavyzdžiuose matomą amžiaus kriterijų. Išmintingu dažniausiai laikomas senas žmogus – *senauti* – „šnekėti kaip senam, rodyti savo išmintį“: *Vaikams netinka senauti* (DLKŽ). Kaip matyti pastarajame pavyzdyje, išminčiai priskiriama ypatybė *senas* ir kaip netinkamas požymis šiai sferai minimi vaikai. Tam tikrais atvejais išmintis yra siejama ir su jais, tačiau čia galima kelti prielaidą, kad tokiu reiškiniu yra stebimasi, tai nėra įprasta, todėl norima tai pasakyti, pabrėžti (25). Per daug amžių sukaupta išmintis yra saugoma raštuose (26), iš kurių taip pat yra ir mokomasi, siekiant išminties įgyti (27). Vis dėlto daug daugiau tokių atvejų išryškės tolesniuose tyrimo etapuose.

- (25) Auga vaikas, pilnas **išminties**.

- (26) Ieško **išminties** raštuose.
(27) Be mokslo **išminčius** nebūsi.

Sinonimai

Sinonimų žodyne (2002) nėra pateikiama daug su *išmintimi* siejamų žodžių. Kaip pagrindinis *išminties* sinonimas nurodomas *protas*. Vedinių sinonimų taip pat nedaug: *išmintingas* – *protingas* („turintis nemaža proto, išminties“); *išminčius* – *filosofas*. Vis dėlto verta įsigilinti į pačių *išminties* sinonimų sinonimus – čia yra pateikiama ir pavyzdžių, ir – kartais – šiam tyrimui aktualių apibrėžčių.

Visų pirma, *išmintis* kaip *proto* sinonimas čia aiškinama pabrėžiant bėgant metams įgyjamą patirtį – *išmintis* „gyvenimo patyrimu pagrįstas sugebėjimas mąstyti“. Kaip jau buvo matyti anksčiau, *išmintis* yra atskiriama nuo *proto* – tai žymi ir čia pateikiama apibrėžties iliustracija (28). Metonimiškai *proto* sinonimai yra perkeliama įvairioms žmogaus kūno dalims (dažniausiai toms, kuriomis protaujama), pavyzdžiui, galvai ar pakaušiui. Vis dėlto nebūdinga *išmintį* sieti su, pavyzdžiui, pakaušiu, todėl galima teigti, kad visiškai visa reikšmė ir jos elementai čia nėra perkeliama – *išminčiai* pritaikoma tik dalis *protui* būdingų semų.

- (28) Proto turi, bet **išminties** nedaug.

Tai, kad *protas* yra tik vienas iš *išminties* elementų, rodo ir vediniai. Žodžio *išmintingas* sinonimui *protingas* pakeisti siūlomi keli atvejai, taip pat atspindintys vienus pagrindinių *išminties* požymių – tai priešinimas žmogaus turimam turtui (29), gebėjimas mąstyti bei priimti sprendimus pačiam (30) ir mokyti, dalytis savo žiniomis su kitais (31).

- (29) Ieškok žento ne turtingo, bet **galvoto**.
(30) **Išmintingam** nereikia patarimo.
(31) **Išmaningas** mokytojas gali daug padėti mokiniui.

Tarp įvairių kitų žodžių reikšmių ar iliustracinių pavyzdžių taip pat galima rasti paminėtą *išmintį*. Tai žodžiai *protinti* („teikti proto, išminties“), *gairė*, kurios pavyzdys apibūdina bendrąjį žmogaus suvokimą, įgyjamą per sukauptą patirtį (32), bei *žymėti* iliustracinis pavyzdys, kuriame matyti, kad apie *išmintį* gali byloti ne tik lūpos ar akys, bet ir veidas (33).

- (32) **Išmintinga** motina žiūrės, kad vaikas nestovėtų gairėje.
(33) Jo veidas žymėjo **išmintį** ir drąsą.

Antonimai

Antonimų žodyne (2003) *išmintis* apibrėžiama kaip „didelių protinių sugebėjimų turėjimas“, o šiam žodžiui pateikiami penki antonimai – *beprotybė, kvailybė, kvailystė, kvailumas, neišmanymas*. Būdvardžiui *išmintingas* priešinami žodžiai *beprotytis, kvailas, paikas, neišmanėlis; išminčiui – beprotytis, kvailys, neišmanėlis*. Akivaizdžiai matyti, kad vediniams pateikiami palyginti panašūs sinonimai – jie atskleidžia ir iš esmės tokias pačias semas.

Tarp žodžio *išmintis* iliustracinių pavyzdžių Antonimų žodyne matyti įvairių įdomių atvejų. Nors anksčiau pastebėta, kad išmintimi yra didžiuojamasi, pernelyg tuo puikuotis nedera (34). Išmintis yra suvokiama ir kaip neatsiejama nuo kvailybės – esą kitaip jos nė nebūtų (35), tačiau ji taip pat gali ir tapti priešingu reiškiniu, jei nėra paisoma tam tikrų laiko ir vietos normų (36). Išmintis suvokiama ir tarsi kaip pabaigos neturintis abstraktas, kurio žmogui neįmanoma visiškai pasiekti, jo negali būti per daug, nes išmintis neturi aiškių ribų (37).

- (34) Kvailybė niekuo manęs taip neerzina, kaip pasitenkinimu, – kur kas didesniu, negu derėtų **išminčiai**. (rš.)
(35) Kad **išmintį** pastebėtų žmonės, kad imtų ja žavėtis, joje turi būti šiek tiek kvailystės... (J. Marcin.)
(36) Ne vietoj pasakyta **išmintis** pavirsta kvailybe. (rš.)
(37) Nėra tokių dalykų kaip absoliutus neišmanymas arba absoliuti **išmintis**. (rš.)

Antonimų žodyne pastarasis žodis neretai vartojamas ir aiškinant kitus žodžius ar teikiant jų iliustracinius pavyzdžius. Išminties simboliu čia yra įvardijama galva, priešingybe laikant uodegą (38). Jau ne pirmą sykį matyti, kad išmintimi nedera puikuotis, o besipuikuojantieji yra vertinami neigiamai (39). Pastarasis pavyzdys taip pat leidžia daryti prielaidą, kad išmintis nepriklauso vien tik mokslo sferai ar tai nėra besimokant įgyjama ypatybė – jai neužtenka vien „raidžių palaižyti“.

- (38) Ko aš turiu uodegai lenktis, geriau **galvai**. (Trg.)

- (39) Apsaugok ir nuo skystapročių, kurie, raidžių bent kiek palaižę, puikybėj sėdžias tarp galvočių, lyg visą **išmintį** išlaižę. (Mair.)

Kitų žodžių iliustraciniuose pavyzdžiuose Antonimų žodyne išmintis vertinama dvejopai. Žvelgiant į jau aptartus ir toliau esančius atvejus galima manyti, kad ji laikoma vertinga, gerbiama (40), žmogui suteikia galios (41), jos siekiama, geidžiama kaip ir kitų vertybių (42). Iš kitos pusės, religiniame kontekste išmintis gali būti vertinama tarsi kaip aukštesniajam luomui priskiriama ypatybė, nepasiekiamo paprastam žmogui, tik Dievui (43). Kaip jau ne kartą pastebėta, čia išmintis auga kartu su žmogumi arba ji apskritai laikoma vyresniam žmogui priskiriama ypatybe (44), (45).

- (40) <...> aukščiausias visatos pakopas sudaro meilė, **išmintis**, dvasia. (rš.)
- (41) Mozė buvo išmokytas visos Egipto **išminties** ir tapo galingas žodžiais ir darbais. (NT)
- (42) Žmogus neturi geisti nei didybės, nei laimės, nei didvyriškumo, tik tyros, budrios sąmonės, narsios širdies, ištikimybės, **išminties** ir kantrybės <...>. (rš.)
- (43) Aš šlovinu tave, Tėve, <...> kad paslėpei tai nuo **išmintingųjų** ir gudriųjų, o apreiškei mažutėliams. (NT)
- (44) Tu turi daugiau vaikiško smalsumo negu vyriškos **išminties**. (Mik.)
- (45) Jis nuolatos kartoja senolių **išmintį** <...>. (rš.)

Frazeologija

Lietuvių kalbos frazeologijos žodyne (2001) nurodomas vos vienas pavyzdys, susijęs su *išmintimi* – tai reikšmę „apie išmintingą“ turintis frazeologizmas *kaip senis*. Suprantama, kad šis pasakymas žymi išminties ir amžiaus, brandos, patirties sąsają. Vis dėlto iš pateikiamų pavyzdžių galima spręsti, kad frazeologizmas vartojamas ne senam žmogui apibūdinti, bet vaikui, kuriam išmintis dar nėra būdinga (46), (47).

- (46) Adomukas baigė penktus metelius ir buvo gudrus **kaip senis**. (Vaižg.)
- (47) Manasis antai kas, devintus metelius tesukako, – pasakojo boba, – o rašo atsisėdęs **kaip senis**. (Žem.)

Analizuojant kitus iliustracinius pavyzdžius Lietuvių kalbos frazeologizmų žodyne, taip pat galima išvelgti tam tikrų bruožų, būdingų tiriamajai sąvokai. Ieškant žodžio *išminčius*, pateikiamas vienas frazeologijos atvejis – *lygia dalia* „taip pat, vienodai“, kurio iliustraciniame pavyzdyje minimas pastarasis žodis (48). Matyti, kad išmintis čia siejama su mokslu, kurio pagrindu nuo senų laikų buvo laikoma lotynų kalba. Kiti vediniai, kurie minimi frazeologizmų iliustraciniuose pavyzdžiuose, rodo, kad išmintis yra labai vertinama: išmintingų žodžių verta klausyti (49), daug palankiau vertinami ir išmintingi žmonės (50), (51). Būti išmintingam – tai ir nedaugžodžiauti (52), elgtis apgalvotai (53).

- (48) Lotynų kalba reikalinga lygia dalia ir tiems, kurie geidžia į **išminčius** išsikelti. (S. Dauk.)
- (49) Teneprasprūsta pro ausis joks **išmintingas** posakis. (ŠR)
- (50) Kad nemoki **išmintingai** kalbėtis, pasilik geriau namie. (I. Simon.)
- (51) Ne kožnam žmogui teatdaryk širdį tavo, bet **išmintingam**. (M. Valanč.)
- (52) Kas sergi lūpas savo, didžiai **išmintingas** yra. (S. Dauk.)
- (53) Daryk **išmintingai**, veizėk, kad išeitų su nate. (Dr.)

Etimologija

Tiriant sisteminius duomenis, svarbu aptarti ir žodžio *išmintis* etimologiją. Lietuvių kalbos etimologijos žodyno rodyklėje (Smoczyński 2007a) žodžiai *išmintis* ir *išmintingas* nukreipia į žodį *mintis*. Jis, anot Smoczyńskio, kildinamas iš ide. **mṇ-ti-* (s. i. *matí* „ketinimas, troškimas“, lo. *mens, mentis* „mąstymas, svarstymas, siela, dvasia“) (Smoczyński 2007b, 404).

Lietuvių kalbos etimologinio žodyno duomenų bazėje (*etimologija.balt nexus.lt*) reikiamos informacijos nėra, nes žodis *išmintis* nukreipia tik į straipsnį *krūtis*, kur analizuojami kiti etimologijos aspektai. Vis dėlto ieškant žodžio *mintis* rezultatų randama. Čia vėlgi pateikiami iš esmės tokie patys pavyzdžiai: ide. (vėlyvosios prokalbės) **mṇ-tí-s* ‘mąstymas’ → ‘mintis’ (Vijūnas 2009, 39), ide. **mṇ-ti-* ‘mintis’: lie. *mintis*, s. i. *matí-* ‘mintis’, lo. *mēns* ‘protas’, s. sl. *na-мать* ‘atmintis’ (Vijūnas 2011, 188). Iš pateikiamų reikšmių matyti, kad išminties pagrindu laikomas gebėjimas protauti, mąstyti, taigi išmintis, pagal žodžio etimologiją, siejama su sąmone, minčių raida.

4.2. Anketų duomenų tyrimas

Siekiant išsiaiškinti, kaip *išmintį* suvokia jaunimas, atliktos įvairių Lietuvos universitetų bakalauro studentų apklausos. Anketoje buvo pateikiami trys teiginiai-klausimai, tikslinantys metodologijos siūlomą klausimą „Kas yra tikroji išmintis?“ Visų pirma, respondentų buvo prašoma pateikti savo nuomonę apie *išmintį* plačiąja prasme – „Parašykite, kas Jums iškyla galvoje, kai išgirstate žodį *išmintis*.“ Sisteminių duomenų analizė parodė, kad *išmintis* dažniausiai yra laikoma būtent žmogaus ypatybe, todėl antrasis klausimas buvo formuluojamas siekiant sulaukti konkretesnių deskriptorių minėtuoju atveju – „Koks, Jūsų manymu, yra išmintingas žmogus?“ Kadangi sisteminių duomenų analizėje buvo nagrinėjama sinonimija, antonimija, frazeologija ir kt., nutarta apie pastarąsias sferas klausti ir jaunimo. Paskutinysis klausimas buvo skirtas kitiems, anksčiau dar galbūt nepaminėtiems, reiškiniams: „Apibūdinkite pačią *išmintį* (galite pasitelkti, pvz., būdvardžius, panašios ar priešingos reikšmės žodžius, kylančias asociacijas ir pan.).“

Kaip siūlo metodologija, į pastaruosius klausimus iš viso atsakė 100 humanitarinių ir tikslųjų mokslų bakalauro studentų, kurių amžius varijuoja nuo 18 iki 25 m. Humanitarinių mokslų atstovai sudaro 53 % atsakiusiųjų (29 moterys, 24 vyrai), tikslųjų – 47 % (26 moterys, 21 vyras). Iš pateiktų atsakymų išskirti deskriptoriai toliau pateikiami mažėjančia tvarka.

N = 100, W = 637, D = 45, Ws = 23,23

1. Patirtis; 85 / 13,34 %

patirtis (29); daug patyręs (8); turintis (daug) patirties (6); per ilgą laiką (daug metų) sukaupta patirtis (5); gyvenimiška patirtis (5), kuris turi (daug) gyvenimiškos patirties (4); gyvenimo patirtis (4) (kiek esi matęs, išgyvenęs, perskaitęs); daug metų kaupta patirtis (2); patirties bagažas, sukauptas per visą gyvenimą; ateina per patirtį; daug matę, ko nesame matę mes; įgyta dėl tam tikrų gyvenimiškų patirčių, išgyvenimų (2); ilgametė patirtis; visą gyvenimą kaupiamos gyvenimo pamokos, pasitarnaujančios tolesniame gyvenimo kelyje; asmenybė su tam tikrais išgyvenimais, kurie yra gražūs bei sunkūs; jaunesnis žmogus, kuris spinduliuoja dėl mažos patirties jo amžiui paprastai nebūdingą išmintį; išgyvenimai; daug žinių, supratimo, patirties visuma; gyvenimiška patirtis, kuri pakeičia požiūrį į daugelį dalykų; savo patirtį gebantis pritaikyti esamoms situacijoms; gyvenimo metu susikaupę išgyvenimai ir patirtys; išskirtinės patirtys; patyręs gyvenimo

kartumo ir nepasidavęs net sunkiausią akimirką; sėkminga patirties, žinių ir bendro supratimo sintezė; daugelį metų kauptų potyrių ir žinių visuma; patirtys, leidžiančios geriau vertinti situacijas; aplinkos suvokimas, kuris išsivysto tik su laiku, laikantis tam tikrų gyvenimo taisyklių; potyriai; gyvenimiški potyriai, įgyti per žmogaus „trumputėlį amžių“

2. Ateina su amžiumi; 63 / 9,89 %

senolis (-iai) (9); senas (ar pagyvenęs) žmogus (8); vyresnio amžiaus žmogus (7); protėviai (3); senatvė (3); senas (Rytų) išminčius (5); paprastai asocijuojasi su koku nors senoliu iš pasakos; močiutė; senelis; seneliai; (žilagalvis) senukas (2); žilas senolis su ilga barzda; suaugęs; 60-ies ir daugiau metų (bet išvaizda yra ne viskas); įgyjama tik su amžiumi (jaunas žmogus neturi daug išminties); vidutinio amžiaus vyras (apie 40 metų); sukaupiama per ilgus gyvenimo metus; kaupiama visą gyvenimą (2); sukaupiama bėgant laikui (2); ateina su laiku (2); išminčiai reikia laiko; sena, turinti amžiaus krūvį; didžiausią išmintį turi pagyvenę žmonės; sukaupta per amžių; eita iš kartos į kartą; seno žmogaus sukaupta gyvenimo išmintis; amžius; tikriausiai kuo vyresnis, tuo žmogus išmintingesnis; išmintingi dalykai yra visada patikrinti laiko; išminties mokomasi visą gyvenimą

3. Protas ir racionalumas; 50 / 7,85 %

protas (21); protingas (8); intelektas (7); protingumas (2); intelektualus žmogus (2); sugebėjimas protingai / blaiviai / racionaliai mąstyti; protinė veikla, proto galia; tik protaujantis (mąstantis) gali būti išmintingas; racionalumas; protas, pasireiškiantis protingomis idėjomis, protingu mąstymu; apsišvietęs; šviesus protas; blavus protas; gebėjimas racionaliai apsvarstyti visas galimybes; besivadovaujantis suderintai racionalių protu ir emocijomis

4. Žinios; 45 / 7,06 %

žinios (9); (per daug metų) sukauptos žinios (5); (didelis) žinojimas (4); daug žinantis žmogus; (didelis) žinių bagažas (3) (kuris padeda gyvenime); žynys (2); neapčiuopiamos žinių gelmės, žavinčios ir plintančios aplinkui; daug žinių, supratimo, patirties visuma; laikui bėgant sukauptos žinios; išskirtinės žinios; turintis daug žinių; žinios, sukauptos per nugyventą laikotarpį, sudėtos su sugebėjimu jas išnaudoti; daugelį metų kauptų potyrių ir žinių visuma; sukaupęs daug žinių apie įvairius dalykus; sėkminga patirties, žinių ir bendro supratimo sintezė; „normaliam“ žmogui nepasiekiamos žinios, kurios gali būti itin naudingos ne tik individui, bet ir visai žmonijai; žinios, neprieinamos masėms, ir jų

pritaikymas ilgainiui (*long term*) siekiant gerų tikslų. Tos žinios yra kažkuo išskirtinės ir jas net ir paprastas žmogus galėtų atpažinti iškart, bet nebūtinai galėtų įvertinti ir siekti to; žinantis atsakymus į visus gyvenimo klausimus; neprieinama ir naudinga informacija; žmogaus sukaupta informacija; informacija, kuri yra susisteminta, prireikus panaudojama pritaikant skirtinguose kontekstuose; spręsti problemas remiantis ne tik savo patirtimi, tačiau kartu ir socialinėmis, mokslinėmis, kultūrinėmis žiniomis, apsvarstant įvairius faktorius; žmogus su daug žinių; filosofinis žinojimas; visur glūdintis žinojimas; žinojimas, jog nieko iš tiesų ir nežinai; žmogaus ir jo prigimties išmanymas

5. Sprendimų priėmimas; 39 / 6,12 %

gebėjimas priimti sprendimus nepasikliaunant kitų žmonių nuomone; savybė, leidžianti daryti teisingus sprendimus gyvenime; žmonės, kurie žino, ką daro; sugebantis priimti geriausius sprendimus kiekvienoje situacijoje ir galvojantis, ką sako; žmonės, sugebantys atpažinti situacijas, kuriose jau buvo, ir pritaikyti savo žinias ir patirtį tam, kad su jomis kuo geriau susitvarkytų; žinios, leidžiančios daryti tikėtinais gerus sprendimus; toks, kuris įvertina visus teigiamus ir neigiamus aspektus ir nesirinks rizikingo kelio vien dėl jaudulio, o pasirinks labiausiai naudingą kelią. Rizika gali būti, bet kartu tai labai gerai apmąstytas aspektas; tam tikra racijos dalis, leidžianti pasirinkti teisingai; gebantis ir mokantis priimti racionalius ir pasvertus sprendimus; sukaupęs išskirtinę patirtį ir naudojantis ją sprendimams, kurie yra protingi; žinių bagažas, kurį gebama tiksliai ir greitai pritaikyti naujiems sprendimams, naujoms idėjoms sukurti; mokėjimas priimti apmąstytus sprendimus; sugebėjimas matyti bei pasirinkti teisingus kelius plačiai vertinant bei pajaučiant aplinkybes; efektyvus problemų sprendimas; sugebėjimas naudojantis žiniomis įvertinti situacijas ir priimti pagrįstus savalaikius sprendimus; apgalvojantis savo sprendimus, neatliekantis svarbių sprendimų impulsyviai; sugebėjimas daryti apgalvotus ir racionalius sprendimus; nespontaniškas; apdairus, nesivadovauja impulsais, gebantis pritaikyti savo žinias įvairių problemų sprendimams; sugebėjimas reikiamu laiku atlikti reikiamus veiksmus; dar prieš darydamas kažką jau supranta, kaip situacija pasisuks A arba B atveju; prisitaikymas; lankstumas; gebėjimas prisitaikyti prie esamos situacijos, ją suprasti, gebėti suvaldyti, nenuskriaudžiant nei savęs, nei kito žmogaus; gebėjimas racionaliai, atsižvelgiant į įvairius kriterijus, prisitaikyti; vidinė pajauta, kaip elgtis tam tikroje situacijoje; žinojimas, kaip elgtis tam tikrose situacijose; nebūti tokiam kaip visi ir nesielgti taip kaip visi; kaip žmogus elgiasi tam tikroje

situacijoje, kaip į ją reaguoja remdamasis savo gyvenimo patirtimi ir pritaikydamas ją dabartinėje situacijoje; gebėjimas būti savimi, laikytis savų principų, tačiau jų neprimetimas kitiems, mokėjimas būti lanksčiam; kuris sugeba prisitaikyti; tas, kuris nešališkai ir atsižvelgęs į aplinkybes pasielgtų teisingai; gebantis tinkamai pasielgti įvairiose situacijose; žmogus, besielgiantis adekvačiai; šaltas protas kritinėse situacijose; žmogaus gebėjimas mąstyti tam tikrose gyvenimiškose situacijose remiantis tiek savo, tiek išgirsta patirtimi, tai toks kone „pajautimas“, einantis iš žmogaus vidaus; žmogus, kuris viską atlieka teisingai ir laiku išlikdamas ištikimas sau pačiam; besilaikantis savo vertybių; žinojimas – gebėjimas išsikapstyti iš bėdos, išmintis – į ją nepapulti

6. Išsilavinimas; 30 / 4,71 %

išsilavinęs žmogus (6); išsilavinimas (5); mokslas (3); išprusimas (2); erudicija; pasižymintis erudicija; genijus; universitetas; mokykla; paskaitos; dėstytojai; grįsta pasaulio pažinimu per mokslą; išmanantis bent keletą mokslo sričių; visapusiškas išsilavinimas; visapusiškai išsilavinęs žmogus; ne tiek konkrečios žinios, kiek bendras išprusimas, kuris padeda tam tikrose situacijose; nešvaistantis laiko veltui, o savišvietai visose srityse; tobulėjimas

7. Gerumas, kilnumas; 30 / 4,71 %

tolerancija (5); kilnumas (2); gerumas, altruizmas; nuoširdus žmogus; paisantis kitų nuomonės ir jausmų; empatija; tolerantiškas; išmintingas žmogus neparodo, kad yra išmintingesnis už kitą, nepriverčia jo jaustis blogai; kuris išgirdęs kvailą klausimą / teiginį nusišypso ir į jį atsako su pagarba; pagarbus; išmintingas ne tas, kas išsilavinęs ir turtingas, o tas, kuris geras, atlaidus, mokantis mylėti ir darantis gerą pasauliui, ne tik sau; galvojimas ir rūpinimasis visa planeta, jos gerove; kurio sprendimai ir mintys atneša naudą visiems ir viskam; dosnumas, nekonfliktiškumas; pakantumas; dalinimasis; kuris moka atsitraukti reikiamu metu, moka išvengti konflikto, moka nusileisti, nors žino, kad yra teisus; gero žmogaus bruožas; dora; rūpestingumas; kantrybė; kantrus; tas, kuris sugeba surasti konsensą ir neužgauti nei vieno; tas, kuris žino tiesą, ir tą tiesą sugeba perteikti charizmatiškai, kad visi suprastų, ir tik tada, kai ji reikalinga, niekam nekenkia; branginantis savo bei kitų laiką

8. Filosofija; 28 / 4,39 %

filosofija (9) (nes šis mokslas siekia vienu iš aspektų formuoti ir atskleisti išmintį; nes „išminties meilė“); iškyla filosofų veidai; sentencijos; **Antikos filosofija:** Platonas (4);

Aristotelis (2); Sokrato ir Platono dialogai; Sokratas; Antikos filosofai (2); Senovės Graikija; Roma; Antikinė Graikija; **Rytų filosofija**: dalai lama; Buda, budizmas; Rytų Azija; Tibeto vienuolis

9. **Knygos; 24 / 3,76 %**

(storos, senos) knygos (8); išmintingas žmogus yra (labai) apsiskaitęs (6); apsiskaitymas (2); apsiskaitęs įvairaus pobūdžio literatūros; literatūra; protingų knygų skaitymas; sėdintis su knyga bibliotekoje; kuris daug žino, t. y. daug skaito; daug knygų perskaitęs žmogus; žinios, sukauptos skaitant vertingas knygas bei straipsnius; gyvenime daug matęs, skaitęs, girdėjęs

10. **Ramumas, santūrumas; 21 / 3,29 %**

ramus žmogus (4); (vidinė) ramybė (3); iš žodžių sklindanti ramybė; mokėjimas būti ramiam; susitaikymas; harmonija; mokėjimas priimti pasaulį tokį, koks jis yra, ir džiaugtis tuo; žmonės, kurie yra ramūs dėl savo gyvenimo; ramus ir tylus žmogus; ramiai sugeba išspręsti iškilusias problemas; rimtis; santūrus; tas, kuris nedemonstruoja savo žinių; tas, kuris daugiau tyli, nei kalba; tas, kuris klauso daugiau, negu kalba; išmintis nemėgsta triukšmo

11. **Kalba, iškalba; 19 / 2,98 %**

pasakoja įvairias istorijas; diskusija; kalbėjimo gebėjimai – sklandžiai, įdomiai pasakoti; dialektika; bendravimas; bendrų komunikacinių įgūdžių puikus išmanymas; žinantis, ką pasakyti; gebėjimas išmanymą išreikšti kalba; puikiai mokantis bendrauti su žmonėmis; palaikantis įdomią ir intelektualią diskusiją; neieškantis žodžio kišenėje, tačiau žinantis, kada geriau patylėti; mėgstantis diskutuoti; sąmojinga iškalba; kalbantis tik tada, kai turi ką pasakyti; išklausančias, bet nebrukantis savo nuomonės; sugebėjimas papasakoti kažką, ko negalime tiesiog paprastai surasti internete ar knygoje, kažkas, ko galima pasisemti tik iš kito žmogaus; išskirtinės istorijos, unikalūs pasakojimai; gali daug pasakyti įvairiomis temomis; mokėjimas filosofiskai perteikti patyrimus ir suvokimą

12. **Pamokymai, patarimai; 17 / 2,66 %**

gali patarti (2); patariantis; patarimas; pamoko; pamokslai; tam tikrose situacijose geba patarti ir pateikti pavyzdžių iš savo gyvenimo; į kurį galiu kreiptis bet kokių klausimų; geba patarti bei paveikti / sudominti kitą žmogų savo išgyvenimais; padeda, jei to reikia, bet supranta ir moka pasakyti ne, kai juo nori pasinaudoti; kuris galėtų duoti patarimą kiekvienu gyvenimo klausimu; žmogus, į kurį besikreipdamas patarimo žinai, kad visada

gausi ne tik tą patarimą, o daug peno apmąstymams; žinios, leidžiančios duoti vertingus patarimus kitiems, dažnai jaunesniems žmonėms; protingi patarimai; mokėjęs padėti kitam patarimu sunkioje situacijoje; geba perduoti žinias kitiems; žmogaus savybė ar gebėjimas savo sukauptą ir paties skvarbiai apmąstyta patirtį vienais ar kitais būdais pateikti kitiems žmonėms

13. Akiratis; 13 / 2,04 %

žmogus su plačiom pažiūrom; plačios pažiūros; išmintis plečia pažiūras; kuriam nebūdingi kraštutinumai, visuomet linkęs į viską žvelgti iš įvairių perspektyvų; platus požiūris į įvairius dalykus; platus akiratis; gebantis situaciją apžvelgti ir analizuoti iš kelių perspektyvų; kuris sugeba matyti plačiau ir išžvelgti daugiau; visapusiškumas; sugebėjimas analizuojant vertinti visumą, netaikyti asmeninių nusistatymų ar išgyvenimų kitų išgyvenamoms situacijoms; atviras naujovėms; atvirumas gyvenimui, nes tik gyvenant drąsiai ir aktyviai galima sukaupti daug išminties; kitoks požiūris į pasaulį

14. Mintys; 13/ 2,04 %

(gilus) mąstymas (3); kritinis mąstymas; kritiškai mąstantis; permąstymo, mąstymo (galbūt net nuolatinio) reikalas; apmąstymai; nenutrūkstamas minčių srautas; minčių raiška; mąstysena; minčių turinys; minties raida; išmintį pavadinčiau sveiku mąstymu arba sveika nuovoka ir pažinimu

15. Supratimas; 10 / 1,57 %

gyvenimiškas supratimas; visko supratimas; savitas supratimas apie visus pasaulio reiškinius; daug žinių, supratimo, patirties visuma; žinių, supratimo, argumentavimo visuma; absoliutus visko supratimas iš visu kampų; suvokimas; išgrynintas pasaulio suvokimas; sugebėjimas suvokti ne tik aplinkos veiksnius, bet ir tai, kas vyksta paties svarstančio žmogaus viduje; sėkminga patirties, žinių ir bendro supratimo sintezė

16. Gilinimasis į aukštesnius dalykus; 9 / 1,41 %

pastangos išžvelgti aukštesnius dalykus; gilinimasis į gyvenimo prasmę; metafizinių, filosofinių klausimų sprendimas; išmintis yra ne skubėti, ne vaikytis turtų ir karjeros, o siekti dvasinių dalykų; suvokimas, kad viskas nėra taip paprasta (juoda / balta); giliau suvokiantis įvykių prasmę, matantis, ko nemato kitas; galintis išsamiai kalbėti gyvenimo prasmės, žmogaus esmės klausimais; mokantis pažvelgti į dalykų esmę; suprantantis savo vaidmenį visatoje ir susitaikęs su juo

17. Fizinės savybės; 9 / 1,41 %

(ilga, žila) barzda (5); smegenys (2); žilas; galva

18. Mokymasis iš klaidų; 9 / 1,41 %

per klaidas (kiekviena klaida rodo kelią ir teikia išminties, nes ją išgyvenę daugiau nekartojame) (3), mokėjimas rinktis ir nebedaryti tų pačių klaidų; tai išmoktos pamokos iš savo bei kitų žmonių padarytų klaidų; išmintis grįsta pasaulio pažinimu per nelaimės, klaidas; geba mokytis iš svetimų ir savų klaidų; per gyvenimo metus sukaupta patirtis, mokantis tiek iš savų, tiek iš svetimų klaidų; išmintis negali būti grįsta tik asmeninėmis gyvenimo pamokomis, tai platesnė sąvoka

19. Vidinė branda; 8 / 1,25 %

subrendęs (3); branda (2); brandus; išmintis leidžia būti brandžia asmenybe; nebūtinai seni, tiesiog brandūs žmonės savo siela

20. Supratingumas; 8 / 1,25 %

supratingumas (5); mokėjimas būti supratingam; supratingas; suprantantis

21. Domėjimasis; 7 / 1,09 %

domėjimasis; mėgstantis domėtis įvairiais dalykais; besidomintis literatūra, muzika ir kitais menais; besidomintis viskuo; kuris nuosekliai domisi įvairiom sritim; matau žingeidžią asmenybę; žmogus, kuris domisi tuo, kas vyksta aplinkui jį. Ne pramogų pasauliu, o politika, technologijomis, menu, kultūra ir t. t.

22. Savęs matymas; 7 / 1,09 %

savianalizė (2); savikritiškas; refleksija savęs ir aplinkos atžvilgiu; išmintingas žmogus priima kritiką; savirealizacija; išmintingas žmogus supranta savo trūkumus, siekia juos užpildyti, tačiau išlaiko gyvenimo balansą ir neužgožia gyvenimo išminties siekimui vien vardan buvimo išmintingu

23. Sumanumas; 7 / 1,09 %

sumanumas (3) ir to panaudojimas; apsukrumas; sumanus; gudrumas

24. Religija; 6 / 0,94 %

religija; malda; Dievas; vienuolis; kuris elgiasi krikščioniškai; Šventasis Raštas; tikėjimas

25. Siekiamybė; 6 / 0,94 %

siekiamybė; tai kažkas, ko visi trokštame; išminties siekis, kai jos neturi / turi nedaug, bet nuolat sieki įgauti per kažkokį asmeninį tobulėjimą; pagirtina, išaukštinta; tam tikras gyvenimo tikslas yra sukaupti išminties, ja dalintis su kitais, plėsti savo žinias, plėsti kitų žinias, daryti jų mainus, palikti savo įžvalgų ir išvadų; aukščiausias tikslas

26. Autoritetas; 6 / 0,94 %

autoritetas (2); pavyzdys kitiems; kurio pavyzdžiu seka plačioji visuomenė; išmintis man asocijuojasi su pagarba, išmintingą žmogų reikia gerbti; pavyzdys mums visiems

27. Vertinga, neįkainojama; 6 / 0,94 %

kažkas labai vertingo; negalima lengvai gauti; nenusipirksi už pinigus; nekainuoja; kaupiamas turtas; net ir vargšas, žemo socialinio sluoksnio žmogus gali turėti išmintį

28. Laimė; 5 / 0,78 %

laimė (2); laimingas; išmintis – lyg tam tikra gyvenimo teorija, žinojimas, kaip gyventi, kad būtum laimingas; šypsena

29. Šeima; 5 / 0,78 %

šeima; mama; pirmiausia pagalvojau apie savo močiutę; mano močiutė; proseneliai

30. Gebėjimas pritaikyti praktiškai; 4 / 0,62 %

gebėjimas patirtį pritaikyti praktiškai; tam tikros specialistas, gebantis teoriją suderinus su savo vaizduote pritaikyti praktiškai; ne teorinių žinių pritaikymas; kuris ne tik turi daug žinių, tačiau geba ir jas pritaikyti tinkamai

31. Intuicija; 4 / 0,62 %

intuityvumas (2); gebėjimas matyti / jausti tai, ko nesugeba kiti; geba dalykus justti stipriau nei bet kuris kitas žmogus

32. Kultūra; 4 / 0,62 %

mokėjimas būti kultūringam; išmintis grįsta pasaulio pažinimu per <...> kultūrą; inteligentiškumas; inteligentas

33. Logika; 4 / 0,62 %

logika; logiška; logiškai dėstantis faktais paremtas mintis; mokėjimas priimti logiškus sprendimus

34. Patikimumas; 4 / 0,62 %

pasitikėjimas (2); patikimi dalykai; pasitikintis savo žiniomis

35. Praeitis; 4 / 0,62 %

istorija (2); praeitis; prisiminimai

36. Simboliai; 4 / 0,62 %

pelėda (2); įsivaizduoju pelėdą su didžiulėm gintarinėm akim ant šakos; išmintis kaip baltas angelas

37. Atsakomybė; 3 / 0,47 %

atsakomybė; gebėjimas pripažinti savo klaidas; išmintingas žmogus yra atsakingas už savo veiksmus

38. Išvalgumas; 3 / 0,47 %

išlavintas išvalgus mąstymas; išvalgumas; kuris nebūtinai išmano daug dalykų, tačiau yra išvalgus

39. Kelionės; 3 / 0,47 %

kelionės; išmintis grįsta pasaulio pažinimu per <...> keliones; labai daug pasaulio matęs

40. Tautosaka; 3 / 0,47 %

liaudies išmintis; liaudis; liaudies tautosaka

41. Sąmoningumas; 3 / 0,47 %

sąmoningumas (2); sąmoningas

42. Dovana; 3 / 0,47 %

dovana (3)

43. Darbštumas; 2 / 0,31 %

darbštumas; ilgo ir nuolatinio darbo rezultatas

44. Tradicijos; 2 / 0,31 %

tradicijos; sąsaja su tradicijomis

45. Gilumas; 2 / 0,31 %

gilumas (2)

Atliktas tyrimas parodė, kad pagrindinis ir išryškėjęs kaip svarbiausias *išminties* elementas yra patirtis – sukaupta *per ilgą laiką* ar *per visą gyvenimą*, pamokanti ir pasitarnaujanti ateityje, pakeičianti požiūrį ar leidžianti geriau vertinti situacijas. Patirtis, kuri suteikia žmogui išminties, nėra lengvai įgyjama – išmintingas žmogus yra *patyręs gyvenimo kartumo ir nepasidavęs net sunkiausia akimirka*, toks žmogus – tai *asmenybė su tam tikrais išgyvenimais, kurie yra gražūs bei sunkūs*.

Kaip ir žodynuose, išmintis taip pat siejama su vyresnio amžiaus žmonėmis: tai ir įvairūs šaknies *sen-* vediniai, ir neretai pasitaikę apibrėžimai, kad išmintis *kaupiama visą gyvenimą, bėgant laikui* ir kt. Konkretus amžius varijuoja – su išmintimi siejami ir galbūt prieš daugelį amžių gyvenę (*protėviai*), ir šiuo metu dar darbingo amžiaus asmenys (*vidutinio amžiaus vyras (apie 40 metų)*). Įdomu, kad patirtis nėra kvestionuojama, tačiau galima matyti, kad dėl išminties ir amžiaus sąsajos reisykiais sudvejojama: jaunesniam žmogui išmintis nėra būdinga ypatybė

(*jaunas žmogus neturi daug išminties*), tačiau dėl tam tikrų neišskirtų savybių jis gali būti laikomas išmintingu (*jaunesnis žmogus, kuris spinduliuoja dėl mažos patirties jo amžiui paprastai nebūdingą išmintį*).

Trečiasis deskriptorius apibrėžia protą ir racionalų mąstymą. Kaip matyti, išmintingas žmogus yra *protingas, intelektualus*, ne syki minimas ir *šviesus, blavus protas*. Respondentų pateikiamuose atsakymuose matyti, kad apibūdinant išmintį neretai šiai sąvokai priskiriamas ir *racionalumas* – tai ir *gebėjimas racionaliai mąstyti*, ir *racionalaus proto* žmogus. Svarstant, ar racionalumas gali būti siejamas su protu, ar tai vis dėlto labiau derėtų, pavyzdžiui, *Sprendimų priėmimo* deskriptoriaus sričiai, nutarta pasikliauti Tarptautinių žodžių žodynu (2003). Čia teigiama: *racionalus* – tai „protingas, pagrįstas, apgalvotas, tikslingas“. Akivaizdu, kad su racionalumu susiję pasakymai tiktų ir tam tikriems kitiems deskriptoriams; vis dėlto racionalumas visų pirma siejamas su protu, o ne su elgesiu ar sprendimų priėmimu.

Tyrimas atskleidžia, kad natūraliai įgyjamų savybių, pavyzdžiui, patirties ar amžiaus, *išminčiai* apibūdinti nepakanka. Nemažai atvejų žymi žinių svarbą: anot respondentų, išmintingas žmogus – tai *daug ar atsakymus į visus gyvenimo klausimus žinantis* asmuo, kurio žinios yra *išskirtinės*, plataus pobūdžio (*socialinės, mokslinės, kultūrinės*), galinčios padėti *spręsti problemas ir naudingos ne tik individui, bet ir visai žmonijai*. Panašių atvejų matyti ir platesnėje – išsilavinimo – sferoje: čia išminčiai būdingais elementais įvardijami mokslas, įvairios mokslo institucijos ar jose dirbantys žmonės, kurie, galima daryti prielaidą, laikomi autoritetais, sektiniais pavyzdžiais. Kaip ir žinios, išmintingo žmogaus išsilavinimas *visapusiškas*, labiau siejamas su bendru išprusimu ir įvairių dalykų, o ne konkrečios srities išmanymu.

Nors aiškiai matyti, kad žinios ir išsilavinimas užima vienas aukščiausių pozicijų iš visų išskirtų deskriptorių, buvo rasta keletas atsakymų, liudijančių priešingą nuostatą. Kaip teigiama vieno respondento, *kai kurias žinias galime perimti iš kitų žmonių, kitas įgyjame tik per save, per praktiką, tačiau išmintis nėra visai tapati žinioms*. Kito respondento atsakyme galima pastebėti, kad išmintingam žmogui išsilavinimas ir loginis mąstymas nėra būtini – *ir kvailas žmogus (tas, kuris neturi akademinų žinių ir mąsto nelogiškai) gali būti labai išmintingas*. Išmintis ir žinios priešinami ir dar kitokiu aspektu: teigiama, kad išmintis *negali būti perduodama, perduodamos žinios*.

Kaip vieną pagrindinių deskriptorių *išminčiai* apibūdinti reikia paminėti ir žmogaus gebėjimą tinkamai priimti sprendimus: *nepasikliaunant kitų žmonių nuomone*, žmogui gebant *atpažinti situacijas, kuriose jau buvo, ir pritaikyti savo žinias ir patirtį tam, kad su jomis kuo*

geriau susitvarkytų. Palyginti dažnai išryškėja ir tai, kad išmintingas žmogus sprendimus priima apgalvotai, įvertinęs *visus teigiamus ir neigiamus aspektus*. Jis nepriima svarbių sprendimų impulsyviai, čia taip pat pabrėžiamas jo intuityvumas, kitaip tariant, jis *dar prieš darydamas kažką jau supranta, kaip situacija pasisuks A arba B atveju*, ar apsukrumas (*žinojimas – gebėjimas išsikapstyti iš bėdos, išmintis – į ją nepapulti*). Sprendimų priėmimas ypač susijęs ir su konkretesnėmis paties žmogaus savybėmis ar jo elgesiu. Kaip matyti, būti išmintingam – tai *nebūti tokiam kaip visi ir nesielgti taip kaip visi, tai gebėjimas būti savimi, laikytis savų principų, tačiau jų neprimetimas kitiems, mokėjimas būti lanksčiam*, elgtis teisingai ir adekvačiai.

Vėlesnius – ne tokius dažnus, tačiau visgi pasikartojančius – deskriptorius ir jų pasakymus iš esmės galima apibendrinti bent į keletą platesnių sferų. Viena iš jų – žmogaus savybės. Išmintingu žmogumi yra laikomas tas, kuris elgiasi kilniai, pagarbiai, atlaidžiai; jis *ramus ir tylus, santūrus ir daugiau tyli ar klauso, negu kalba*. Išmintis siejama ir su plačiu akiračiu, mokymusi iš klaidų, vidine branda, kuri nėra priklausoma nuo žmogaus amžiaus, su supratingumu, domėjimusi įvairiomis sritimis, sumanumu ir gebėjimu įžvelgti savo trūkumus.

Tyrimas atskleidžia ir tai, kad išmintis siejama su įvairiomis kitomis sferomis – čia dominuoja filosofija, knygos, religinis diskursas ir pan. Kaip jau buvo matyti nagrinėjant išminties ir amžiaus sąsają, išmintis siejama ir su fizinėmis savybėmis: tai būtent amžių nurodantys ar senų išminčių portretus primenantys *žilagalvis senukas, žilas senolis su ilga barzda, ilga, žila barzda* ir pan. Svarbu ir tai, kad nors deskriptoriai išskirti atskirai, iš viso 23 pasakymai rodo, kad išmintį studentai laiko svarbia vertybe: *tai kažkas, ko visi trokštame, aukštiname, giriame; išmintis daro žmogų laimingą, o išmintingą žmogų reikia gerbti*, nes jis – *pavyzdys mums visiems, autoritetas*. Pabrėžiama ir tai, kad išmintis yra *kažkas labai vertingo*, jos vertė neišmatuojama pinigais; išminčiai nesvarbus žmogaus socialinis gyvenimas ar materialūs turtai – *net ir vargšas, žemo socialinio sluoksnio žmogus gali turėti išmintį*.

Kadangi anketose respondentų buvo prašoma pateikti ir įvairių sinonimų, antonimų, asociacijų ar pan., rasta atsakymų, kuriems deskriptoriai, atsižvelgiant į nepakankamą duomenų kiekį, nebuvo nepriskirti. Vis dėlto net ir pavieniai atvejai leidžia pamatyti, kad išminčiai priskiriama teigiama konotacija – ji siejama su *grožiu, įdomumu, didingumu, prasmingumu, dvasiškumu* ir pan. Nors respondentai neretai mini, kad išmintingas žmogus padeda, dalija vertingus patarimus kitiems, išmintis gali ir padėti pačiam žmogui: ji *svarbi, gelbėjanti sunkiose gyvenimo situacijose*, viename atsakyme matyti, kad ji reikšminga net žmogaus dvasiniam ir socialiniam ugdymui: *apibrėžimas susijęs su mano aplinka, kuri mane kūrė kaip žmogų*. Vienas

respondentas įžvelgia ryšį tarp išminties ir įvairios socialinės, kultūrinės ar kt. veiklos ar įpročių, laikomų pavyzdiniais šiuolaikiniame pasaulyje: tai *filmai, teatras, sportas, miegas, sveikas maistas*. Tai, kad *išminties* suvokimo interpretacijų gali būti išties nemažai, įrodo ir pastebėjimas *išmintingas poelgis kiekvieno žmogaus suprantamas vis kitaip*.

Antonimais studentai įvardijo *kvailumą (2), nenuovoką, nepagarbą, neišauklėjimą, vėjavaikiškumą*. Matyti, kad vienas iš jų pateikiamų antonimų sutampa su nurodomu Antonimų žodyne: išminčiai studentų priešinamas kvailumas žodyne taip pat minimas (*kvailumas, kvailybė, kvailystė*). Iš kitos pusės, respondentų atsakymuose matyti ir naujų antonimų, kurie žodyne neminimi – tai *nenuovoka, nepagarba, neišauklėjimas, vėjavaikiškumas*. Pastarosios sąvokos parodo ne išminties ryšį su protu, bet žymi jos sąsają su bendru išprusimu, gebėjimu tinkamai elgtis reikiamoje situacijoje, vidine branda.

Įdomu ir tai, kad nors *Protas ir racionalumas, Išsilavinimas* ir kt. yra vieni iš pagrindinių deskriptorių išminčiai apibūdinti, o tai, kad protas yra vienas iš *išminties* elementų, rodė ir žodynų analizė, aštuoni pasakymai žymi, kad šie reiškiniai nėra lygiaverčiai. Respondentų teigiama: *tai ne intelekto koeficientas, ne išsilavinimas ir ne žinių kiekis; išmintis neturėtų būti tapatinama su protiniais gebėjimais; žmonės dažnai painioja išmintį ir protą, ne visada protingas žmogus yra išmintingas. Galų gale pastebima, kad protiniai gebėjimai gali lavinti išmintį, skatinti ją ir pan., tačiau tai nėra tas pats*.

4.3. Įvairių diskursų duomenų tyrimas

4.3.1. Filosofinis diskursas

Tiriant *išminties* sąvoką ir siekiant suformuluoti jos kognityvinę definiciją filosofinis diskursas ypač aktualus. Nors, kaip jau minėta, pats žodis *filosofija* žymi „išminties meilę“, analizuojant žmogaus vertybių sistemą tenka neišvengiamai susidurti su mąstytojų formuojama nuomone ir jų keliamomis problemomis. Išmintis – viena iš kertinių filosofų nagrinėjamų temų, plačiai aprašoma nuo Antikos laikų iki šiuolaikinių tyrėjų. Siekiant atskleisti lietuvių tautos pasaulėvaizdį, šio tyrimo filosofinio diskurso analizei pasirinkta remtis medžiaga iš įvairių mokslo žurnalų ir interneto portalų, kuriuose publikuojami garsių filosofų straipsniai ar interviu; dėl analizei vertingų duomenų atskirai nagrinėjami fragmentai iš Vydūno filosofinių veikalų.

Vienas pagrindinių su *išmintimi* siejamų aspektų, matomų iš filosofinio diskurso analizei atrinktos medžiagos, yra Antika. Iš pirmo žvilgsnio matyti, kad daugelyje mokslinių publikacijų minimi Septyni išminčiai (1), (2): aptariamos jų mintys, visuomenei skleista pasaulėžiūra apie pačią išmintį, mąstytojų siejamą su dorove, laime (Sokratas), laikomą viena iš keturių didžiųjų žmogaus dvasios dorinių savybių, vertybių (Platonas). Nors siekiant išaiškinti lietuvių tautos *išminties* sampratą Antikos mąstytojų mintys neaktualios ir tyrime neanalizuojamos, reikia pasakyti, kad straipsniuose neretai minimi ir Antikos išminčių raštai, laikomi jų minčių, taigi išminties, šaltiniu (3). Be abejo, filosofiniame diskurse aktualizuojama ir *filosofijos* sąvoka – tai, visų pirma, jau žodžio etimologijoje žymima išmintis kaip tikroji vertybė (4). Antra, filosofija, taigi ir išmintis, suvokiama kaip kylanti iš paties žmogaus gyvenimo, jo patirties, o ne teorinių žinių (5), (6).

(1) Antikinė filosofija – tai ypatingo žmogaus – **išminčiaus** stebėtojo mąstymas.

(2) Graikų filosofija prasideda nuo Septynių **išminčių**.

(3) Šis kūrinys neišliko, tačiau paties Hesiodo „Darbai ir dienos“ kupini gyvenimo **išminties** maksimų. Tad **išminties** tradicija glūdi pačiose graikų literatūros ištakose.

(4) Tam esą ir reikalinga gyvenimo **išminties** meilė – filosofija, kuri tik ir galinti išmokyti žmogų teisingo gyvenimo supratimo, doros, žodžiu, tikrųjų, o ne tariamų gyvenimo vertybių.

(5) Bet argi filosofija turi būti griežtas mokslas, besisaugantis bet kokio gyvenimiško „užkrato“? Argi **išmintis** pirmapradiškai neturi gyvenimiškos, o ir etinės prasmės daugiau negu teorinės?

(6) Tad argi nederėtų sutikti, kad ir **išmintis**, kurią taip mylėjo ir puoselėjo graikai, yra giliau, anapus ar šiapus vien tik teorinės pažinimo **išminties**?

Filosofinėse publikacijose neretai kalbama ir apie tai, kas yra išmintingas žmogus. Jis nuolat stengiasi judėti kažko aukščiau link, ignoruoja žemiškus dalykus ir siekia to, kas didingiau (7), dieviškumo (8). Išmintis filosofiniame diskurse taip pat siejama su autoritetu, patikimumu (9), vidine stiprybe (10), gebėjimu vadovautis savo paties protu ir intuicija (11).

(7) Tačiau kai šis **išminčius** iš įpročio ištiesė ranką norėdamas paliesti tą „būtį“, jis nieko nerado: „būtis“ neturėjo kūno.

(8) Filosofas <...> siekia to, kas dieviška, t. y. **išminties** ir tiesos.

(9) **Išminčius**, išstardamas patarlę ar pamokymą, suteikia patikimumo, garantuoja minties vertę, kitaip sakant, savo autoritetu patvirtina perteikiamos žinios autoritetingumą.

(10) **Išmintingas** žmogus esąs toks didelis ir stiprus, kad jo negali pasiekti joks blogis.

(11) Todėl tikrai **išmintingam** žmogui jokie liepimai, draudimai ar priminimai nėra reikalingi.

Teigiamą *išminties* konotaciją atspindi bei visuomenėje tokią nuomonę formuoja ir žinomi Lietuvos filosofai. Pavyzdžiui, pažymima, kad išmintis neturėtų būti siejama su šiuolaikinėmis technologijomis, atspindinčiomis dirbtinumą, netikrumą – jos semtis derėtų iš praeities, taigi tikro gyvenimo (12), tai taip pat yra dorybė (13), Alvydo Jokubaičio griežtai atskiriama nuo vertybės (14). Kalbėdamas apie tai, ko trūksta šiuolaikiniams mąstytojams, Leonidas Donskis išskiria du išminčiai svarbius kriterijus – matyti, kad pagrindinės *išminties* semos čia yra pagarba, ištikimybė, sąmoningumas ir empatija (15). Juozas Girnius pabrėžia formalaus išsilavinimo priešpriešą išminčiai (16), anot jo, tai nėra enciklopedinis žinojimas. Girniaus teigimu, išmintingumas – tai gilinimasis į būties prasmę, į patį save (17).

(12) **Išmintis** nebūtinai turi būti siejama su *Microsoft* gaminama ateitimi, bet dažnai nurodo į praeitį. (A. Jokubaitis)

(13) Jeigu jis [filosofas] yra išmintingas kaip Platonas, būtinai pripažįsta, kad meilė formuoja **išmintį**. Milijonas paskaitų apie meilę negali sukurti šios dorybės. (A. Jokubaitis)

(14) Dorybės turi konkrečius vardus, vertybės yra teiginio funkcija. Į teiginio funkciją „x yra vertybė“ galima įrašyti bet kurį objektą, įvykį, procesą ar veiksma. **Išmintis**,

nuosaikumas ar tikėjimas yra dorybės, ir tik mes jas sugalvojome pavadinti vertybėmis. (A. Jokubaitis)

(15) Pirma – pagarbos faktui ir ištikimybės vertybei, kurios sutaikytų šias abi sferas; antra – teorinio jautrumo žmonijos praeičiai, dabarčiai ir ateičiai, lydimo empatija pagrįsto santykio su žmogumi. <...> Tai tiesiog pagarbi **išmintis**. (L. Donskis)

(16) Ne kiekvienas, kuris ir daug žino, mokslus išėjęs, kartu yra **išmintingas**, ir atvirkščiai, – **išmintingu** dažnai turime laikyti ir aukštesnių mokslų nesimokiusį žmogų, net ir paprastą kaimietį. (J. Girnius)

(17) Šitasai žinojimas [pačios Tiesos, kuri atskleistų, kas yra visos būties prasmė] vienas teikia žmogui drauge ir platumą, ir gilumą. <...> Šita prasme **išmintis** ir yra ne kas kita kaip žinojimas apie save patį – žmogų. (J. Girnius)

Analizuojant filosofinį diskursą ir jo ryšį su *išmintimi*, ypač svarbu paminėti vieną pagrindinių lietuvių filosofų Vydūną. Atsižvelgiant į tai, kad jo veikaluose randama daugybė tyrimui aktualių samprotavimų apie išminties ir žmogaus sąsają tik dvasiniu, tiek fiziniu aspektu, nutarta Vydūno apmąstymus aprašyti atskirai nuo kitų filosofijos diskursui surinktų duomenų.

Viena iš Vydūno aiškiai išsiskiriamų *išminties* charakteristikų yra jos teikiama palaima žmogui. Išmintis leidžia pasiekti laimę, dvasinę ramybę (18), (19). Tekstuose matyti ir anksčiau tyrime dar neužfiksuota metaforizacija – tai išminties lyginimas su saule, šviesa, švytėjimu (20)–(22), o tai, natūralu, gali būti siejama su gėriu, žmogui teikiama nauda. Dėl saulės atsirandantis gausus derlius – tarsi žmogui išminties teikiamos gyvenimo pamokos, gebėjimas priimti teisingus sprendimus.

(18) **Išmintingasis** yra nuolatai pilnas ramybės, pilnas palaimos. Todėl, rodos, visų žmonių noras turėtų būti kreiptas į **Išmintį**, į šią tikros gyvybės pilnybę.

(19) Prie **Išminties** artyn priėti yra ją viduje pajauti, vienu su ja būti, **Išmintimi** pastoti. Tuomet žmogus yra tapęs džiaugsmo ir palaimos viduriu. Nebereikia jam nieko.

(20) **Išmintis** turėtų žmoguje kaip kokia saulė spindėti.

(21) O šitas sušvitimas ir regėjimas randasi kuo veikiau, juo daugiau žmogus yra mokytas ir doras. Žmogui doroj pakilus, sušvinta vis daugiau **išmintis**. Galiausiai žmogus pasiekia būtį, kurioje jis nuolatai **išminties** šviesoje gyvena <...> ir jis kuo geriausias žinias turi apie Visumą ir visus gyvenimo slėpinius.

(22) Bet visos jos [žmogaus jėgos, kylančios iš šviesių minčių] gretinasi tarnauti tai šviesai, kuri pareina iš vidaus, būtent **išminčiai**, malonumui, galiai.

Išmintis Vydūno lyginama ne tik su saule, bet ir su ugnimi (23) – taip pat viena svarbiausių vertybių lietuviui, teikiančia šilumos, maisto, taigi padedančia išgyventi. Šiame fragmente reikia pastebėti ir tai, kad, filosofo supratimu, išmintis nėra nei mokslo žinios, nei gyvenimiška patirtis – tai reiškiniai, leidžiantys žmogui ugdyti išmintį, bet ne pati išmintis. Panaši pasaulėvoka atskleidžiama ir kituose pavyzdžiuose iš autoriaus tekstų – čia tiriamoji sąvoka taip pat priešinama protui, mokslui (24), (25).

(23) **Išmintis** vienat yra tikroji žmogaus šviesa. Apsišviesti nėra daug mokslo turėti arba visaip gyvenus būti, o tik žmoniškesniam, **išmintingesniam** pastoti. Nei gyvenimas, neigi mokslas neduoda šviesos. Jie tik tarsi **Išminties** ugnį kūrena.

(24) Vienok protas ne **išmintis**.

(25) Regėjimo galybė, tai esti **Išmintis**, mokslo nėra teikiama.

Negalima teigti, kad Vydūno manoma, esą, išmintis ir protas ar išsilavinimas nėra susiję. Priešingai – kaip mokslas *išminties ugnį kūrena*, taip gilesnė išmintis žymi ir šviesesnį žmogaus protą (26). Plačiau Vydūnas kalba ir apie žmogaus kūno ypatybes – sveikatą, geidulius; pasak jo, tai žemesni ir iš esmės nesvarbūs reiškiniai, palyginti su išmintimi ir protu (27). Čia kritikuojami ir nesirūpinantieji savo fiziniu būviu, pasiduodantieji aistroms (28), (29).

(26) Bet yra dar ir kitas žmogaus esmės reiškinys. Jis nesijungia su geiduliais ir ūpais, bet dalyvauja protavime ir šviesina protą. Jį vadiname **išmintimi**.

(27) Žmogaus gyvenime turėtų vyrauti protas bei **išmintis**, o ne geiduliai.

(28) **Išminties** nevaldomos asmens jėgos žmogų nuveda į visokias ligas, ir jam tenka gydyties.

(29) Jų [žmonių] nevedžioja protas. Juos varo geiduliai ir aistros. Apie **išmintį** nėra dar nė kalbos. Todėl jų sveikata griūva.

Kalbėdamas apie moralines visuomenės ydas, Vydūnas kaip pagrindinę blogybę, naikinančią išmintį, išskiria melą (30), (31). Vis dėlto žmogus gali rasti kelią į išmintį ir ją

puoselėti, taikyti: per sąžinę, teisingą vertybių, tarp kurių ir pati išmintis, sampratą, per dorą (32), (33). Nors ypatingas dėmesys Vydūno darbuose skiriamas žmogaus kūnui, sveikatai, gyvenime išmintingas žmogus, pasak filosofo, turi laikytis moralinių vertybių, ugdyti savo sielą (35), (36) ir suvokti, kad tai yra *paskutinysis mano gyvenimo pagrindas ir mano dvasios šviesa*.

(30) Meluodamas žmogus veikia prieš savo išmanymą, prieš **išmintį** ir sąžinę.

(31) Aštriausias **Išminties** žudymas yra melas.

(32) Sąžinė žmogų ragina šį daryti, kito nedaryti. Galima sakyti ją esant **Išminties** balsu.

(33) Iš jo [žmogaus] nesireiškia nei **išminties**, nei malonumo, nei grožės, nei tvirtos valios, nei meilės, nei sąžinės, trumpai pasakius: menkas žmogus yra be vertybės, neturi žmoniškumo gyvybės.

(34) Kuo doresnis žmogus, tuo jis **išmintingesnis**.

(35) **Išmintingas** yra, kurs gyvena žmoniškai. Tada jis visą savo gyvenimą tvarko iš savo esmės, iš dvasios-sielos. O tai yra vyriausiasis sveikatos pagrindas.

(36) **Išmintingasis** žino save esantį. O žino tai neklaidingai. Pažįsta tikrąją savo esybę.

Paskutinis filosofiniame diskurse išryškėjantis *išminties* elementas šiame tyrime jau ne sykį minėtas – tai išmintis kaip autoritetas, žmogaus siekiamybė ir gyvenimo tikslas. Kitaip tariant, Vydūnas išmintingą žmogų lygina su Dievo pasiuntiniu (37), jis gerbiamas kitų (38), aukštesnis ir svarbesnis už tuos, kurie turi tik socialinę galią (39) – išmintingas žmogus galingas būtent savo protu, išmone, patirtimi. Išmintis – tai ne tik vertybė, kurios žmogus siekia dėl savo gerovės (40); pasak Vydūno, tai ir sąlyga tautai išlikti, kurią būtina skiepyti vaikams (41).

(37) Aplamai imant, galima sakyti, kad žmonės labai aukština **Išmintį**. Tarp visai ant žemo laipsnio stovinčių žmonių **išmintingasis** gyvena kaip koks Dievo pasiuntinys.

(38) Galima berods sakyti, **išmintingasis** savo **Išmintimi** kitus priverčia, kad ir nenoroms, jį garbėj laikyti turi.

(39) **Išmintimi** žmogus aukštai iškyla. Visuomet jis pasilieka aukštūnu. Ir jo galybė, tikrai žiūrint, pasirodo didesnė už karalių ir ciesorių galybę.

(40) To žmoniškumo viduryje yra sąžinė, jo šviesa — **Išmintis**. Toji savyje visa suglaudžia. Ji yra ta gyvybė, ką visi žmonės noroms ar nenoroms, žinioms ar nežinioms ieško.

(41) Būtina yra, kad visi tautos vaikai kreiptų žvilgį į aukščiausią tautą, žmonijoje apreiškiančią galią, kad visi rūpintųsi pilniausia harmonija, kilniausia dora, šviesiausia **išmintimi**. Tik taip tegali tauta tvirtėti, augti ir tuo išlikti.

4.3.2. Politinis diskursas

Pradėjus rinkti duomenis diskursų analizei rasta nemažai tokių junginių kaip *politinė išmintis*. Tai leidžia daryti prielaidą, kad politikos diskursas tiriamajai sąvokai taip pat aktualus – apie politinę išmintį ir kitus su politikos sritimi susijusius reiškinius daug kalba ne tik žymūs Lietuvos valdžios atstovai, bet ir filosofai, pavyzdžiui, Leonidas Donskis, Mantas Adomėnas, Vytautas Radžvilas ir kiti.

Visų pirma, viena iš dažniausiai pastebimų semų politiniame diskurse – tai išmintis, padedanti priimti tinkamus politinius sprendimus. Ji leidžia išvengti tūkstančius žmonių paveikiančių krizių ar kitų visuomenę ir pasaulį trikdančių įvykių (1)–(3), suteikia valstybei politinės galios (4). Kadangi visuomenės nuomonę stipriai paveikia autoritetai, svarbu paminėti, kad išminčiai teikia svarbą ir jos ne kartą laiškuose ar kalbose linki ir Lietuvos prezidentė (5).

(1) „Sprendžiant migracijos krizę Europai trūko ne vienybės, o **išminties**“, – Vakarų valstybių lyderių klaidas įvardijo D. Grybauskaitė.

(2) Nors ir labai pavėluotai, pagaliau supratę, kad pasyvus pabėgėlių pasidalijimas ES viduje nėra panacėja, migracijos krizės imamės **išmintingai** ir iš esmės. (D. Grybauskaitė)

(3) Dažnai mėginama save įtikinti, kad tai, kas įvyko, yra viso labo apmaudus nelemtas nesusipratimas, kurio buvo galima išvengti, jei būtų pakakę geros valios, politinės **išminties** bei vienybės. (V. Radžvilas)

(4) Šiandien kaip tik pasidžiaugėme į Lietuvą ateinančiomis labai didelėmis biotechnologijų įmonėmis. Lietuva bus stipri kaip tik ten, kur reikia ne daug darbo rankų, o reikia proto ir **išminties**. (A. Kubilius)

(5) Tegul Jus lydi **išmintis**, sėkmė ir asmeninė laimė! (D. Grybauskaitė)

Pagal socialinį statusą valdžia visuomenėje užima vienas aukščiausių pozicijų, todėl natūralu, kad žmonės į politikus žvelgia ar turėtų žvelgti kaip į autoritetus. Politikos diskurso duomenys rodo, kad ir patys politikai, ir filosofai dažnai pabrėžia išminties ir politikų kaip pavyzdžio, kurį derėtų sekti, ryšį. Išmintis, kaupiama nuo senovės, ir išmintingi politiniai sprendimai nedidelei valstybei leidžia užsitikrinti gerą vardą ir pagarbą tarp didžiųjų šalių (6). Išmintingomis laikomos įvairios Lietuvos ir pasaulio politikos institucijos (7), (8), teigiama, kad politinių lyderių išmintimi derėtų ir yra verta sekti, jais vadovautis (9).

(6) Tūkstantmetę **išmintį** sutelkę autoritetui Vakarų Europoje įgyti, jausimės daug tvirtesni ir Rytuose, dar labiau gerbiami tų tautų, kurioms Lietuvos laisvė tapo pavyzdžiu. (D. Grybauskaitė)

(7) Pažangos taryboje susirinkę **išmintingi**, įvairiose srityse – versle, moksluose, kultūroje ar politikoje – daug pasiekę žmonės. (A. Kubilius)

(8) <...> **išmintingą** žodį apie mūsų būklę vis taria Europos Komisija. (M. Kubilius)

(9) Autonomiškai galėjo paprasčiausiai pasinaudoti TSKP įkūrėjo V. Uljanovo (Lenino) **išmintimi**, jog kovodama už savo siekius bolševikų partija turinti veikti ne tik pogrindyje. (V. Radžvilas)

Politiniame diskurse, ko gero, neįmanoma išvengti prieštaringų nuomonių. Nors valdžios institucijos ir laikomos autoritetais, kitaip tariant, išminties šaltiniais, tyrime randama ir kitokių minčių. Leonidas Donskis, kalbėdamas apie šiuolaikinę politiką, mini, kad politikams vis dėlto trūksta išminties, o kaip to priežastį ir išmintį charakterizuojantį reiškinį įvardija apsiskaitymą, pasaulio literatūrą (10), (11). Ironiškai apie išmintį kalba kiti filosofai, pavyzdžiui, *išminties perlu* čia pavadinami akivaizdžiai priešingi autoriaus nuomonei premjero žodžiai (12). Išmintis apibūdinama kaip neaktuali šių laikų dorybė, todėl su aiškia ironija kalbama apie tai, kad pretenduojant į aukštas valdžios pozicijas ji rinkėjų nuostatų nepaveiks (13). Sykį rastas ir oksimoronas, taip pat vartojamas siekiant pabrėžti neigiamai vertinamą valdžios atstovų darbą (14).

(10) O gal viskas yra priešingai – gal politikams trūksta tikros **išminties** ir politinės bei moralinės vaizduotės būtent todėl, kad jie nestudijuoja Dante's, W. Shakespeare'o, M. Cervanteso ir J. Swifto? (L. Donskis)

(11) Tai pavojus, kad į politiką vis masiškiau pradės ateiti modernūs barbarai, išdidžiai ignoruojantys literatūrą, filosofiją ir apskritai žmonijos patirtį bei **išmintį**. (L. Donskis)

(12) Šis „**išminties** perlas“ turėjo paliudyti nuoširdžias premjero pastangas paversti mūsų lietuviškąją abėcėlę pažangesne ir įtvirtinti Lietuvoje dvikalbystę. (V. Rubavičius)

(13) Tokios dorybės, kaip santūrumas, susitvardymas, **išmintis** – jos šiuolaikinėje visuomenėje nepopuliaros. Tikrai niekas neis į Seimo rinkimus su lozingu: „Mes už **išmintį!**“ (M. Adomėnas)

(14) Iškyla klausimas, kuo Europos Sąjungos **išmintingas** kvailys skiriasi nuo tragiško juokdario? (A. Jokubaitis)

4.3.3. Religinis diskursas

Išmintis ir religija – neatsiejami ir vienas kitą papildantys reiškiniai, Vydūno aprašomi kaip *jis [tikėjimas] su išmintimi yra dvynučiu*. Tikintis žmogus suvokia, kad egzistuoja *kažkas aukščiau* už jį – galingesnis, teisingesnis, daugiau išmanantis. Atsižvelgiant į tokią sampratą, tikinčiųjų bendruomenėje Dievas – nesvarbu, kokiai religijai būtų priklausoma – suvokiamas kaip dalijantis žmonėms išmintį. Tai, pavyzdžiui, buvo matyti ir jau aptarto budizmo filosofijoje, kur Buda laikomas turinčiu didžiausią pasaulio išmintį. Lietuviams aktualesniame Šventajame Rašte skiriamos septynios Išminties knygos, kuriose dėstomi pamokymai, teikiantys dvasinę naudą tiek krikščionims, tiek kitų religijų žmonėms. Nenuostabu, kad pamokslai ir kitas tikėjimo žodis visuomenei ir pasaulio sampratai daro ypač didelę įtaką – į tikėjimo institucijas dažnai yra žvelgiama kaip į autoritetą.

Kadangi Lietuvoje daugiausia skaičiuojama katalikybę išpažįstančių žmonių, tiriamieji religinio diskurso duomenys remiasi būtent šios tikėjimo šakos medžiaga iš įvairių interneto portalų, teologijos mokslo žurnalų, aukščiausiųjų Bažnyčios atstovų, pavyzdžiui, A. J. Bačkio ar G. Grušo, pasisakymų, pamokslų. Religijos samprata nemažai nagrinėjama ir filosofų darbuose, todėl kai kurie Lietuvos mąstytojų tekstų fragmentai aptariami ir šioje tyrimo dalyje.

Kaip jau minėta, viena pagrindinių tiriamąją sąvoką religiniame diskurse charakterizuojančių ypatybių – tai išmintis, kylanti iš Dievo arba jo skleidžiama, dovanojama (1), (2). Perduodama žmogui ji plečia jo suvokimą, atveria širdį kilniam elgesiui ir kelią teisingų vertybių ar poelgių pasirinkimo link (3), (4).

(1) Žmogui negana mokslo ir žinių, tačiau reikalinga ir tikroji **išmintis**, ateinanti iš Dievo. (G. Grušas)

(2) Pagrindiniu **išminties** šaltiniu išlieka Dievo Žodis ir Šventoji Dvasia bei visi tie, kurie yra pripildyti jos, nes padeda žmogui pažinti ir mąstyti taip, kaip Dievas pažįsta ir mąsto.

(3) **Išmintis** yra Dievo dovana, leidžianti matyti ir suprasti, kaip Dievas mato ir supranta. Tame glūdi išmintingo ir sėkmingo gyvenimo bei apsisprendimų priežastis. **Išmintis** yra svarbiau nei turtai.

(4) Tuo tarpu Dievo **išmintis** – tai Kristus, jo sekimas, nes jis atveria mūsų širdis, kad eitume tiesos ir meilės keliu.

Religiniame diskurse nemažai kalbama ne tik apie Dievo, bet ir apie paties žmogaus ryšį su išmintimi. Vis dėlto matyti, kad tikinčiųjų suvokiama, jog išmintį žmogui suteikia tik pats Dievas, kai juo sekama, iš jo mokomasi (5), (6). Žmogiška išmintis nėra begalinė (7) – reikia pastebėti, kad tai aiškus skirtumas tarp kitų diskursų ar anketų duomenų analizės, kur nurodoma, kad žmogaus išmintis yra neribota ir gali vis plėstis per patirtį, gyvenimą ir pan. Religiniame diskurse tokią sampratą keičia suvokimas, kad tik Dievo išmintis yra neribota, turinti daugiau galios ir įtakos žmogui. Iš kitos pusės, paties arkivyskupo teigiama, kad išmintis sklinda ne tik iš Dievo, bet tai ir žmonių pareiga ja dalytis vieniems su kitais (8). Filosofo M. Kubiliaus manoma, kad tikinčiųjų bendruomenė – tai tarsi išmintingųjų bendruomenė, kurios lyderiai savo patirtį turi skleisti ir kitiems (9).

(5) Mūsų **išminties** ir jėgų būtų pakankamai, jei rimtai priimtume Kristaus pavyzdį ir jo dvasinę įtaką per malonę.

(6) Katalikiška **išmintis** reikalautų sekti Dievo pavyzdžiu, kuris nebaudžia iš karto klystančio žmogaus, leidžia jam susivokti.

(7) Tačiau žmogiška **išmintis** ribota. Virš žmogiškų įstatymų yra Dievo įstatymas. (A. J. Bačkis)

(8) Svarbu nepamiršti dovanojimo: ne tik Dievo dovanų mums, bet ir dovanų vieni kitiems – laiko, meilės, pasidalijimo **išmintimi**. (G. Grušas)

(9) Didelis edukacijos ir tikėjimo energijos trūkumas pačioje tikinčiųjų bendruomenėje, kuri ir turi kildinti pajėgius krikščioniškąją dorybę bei **išmintį** į visuomenę gebančius nešti lyderius. (M. Kubilius)

4.3.4. Socialinis diskursas

Renkant tyrimo duomenis pastebėta, kad apie išmintį iš socialinės pusės kalbama dvejopai: visų pirma, tai pedagogui būtina ypatybė, kuria jis turėtų dalytis su savo mokiniais. Antra – ir žodynuose, ir studentų apklausoje matyti, kad išmintis neatsiejama nuo liaudies kultūros – tai patikimas senolių palikimas. Atsižvelgiant į tai, socialinio diskurso tyrime skiriamos dvi sritys – didaktinis ir tautosakos diskursai. Pirmajame nagrinėjama medžiaga, surinkta iš švietimo ir ugdymo, edukologijos politikos klausimus pristatančio mokslo žurnalo „Acta Paedagogica Vilnensia“. Tautosakos diskursui reikalingų duomenų taip pat rasta šiame žurnale, žinoma, pristatomos ir analizei svarbios paremijos, kitaip tariant, liaudies išmintis.

4.3.4.1. Didaktinis diskursas

Tyrimo medžiaga rodo, kad pedagoginė išmintis – tai ne tik mokslas ir žinios, bet ir kiekvienam pedagogui būtinas siekis savo mokinius ugdyti kaip brandžias asmenybes su suformuota teisinga vertybių sistema. Lietuvos pasaulėvaizdyje tokia mokytojo veikla siejama su gėriu (1), o jis pats laikomas išminties skleidėju (2). Pedagogui išmintis būtina – ji ne tik leidžia siekti svarbių tikslų ugdant (3), bet ir leidžia asmeniškai priartėti prie kiekvieno mokinio, plėsti ne tik jo erudiciją, bet ir diegti vertybes (4).

(1) Pedagoginis pašaukimas <...> įmanomas tik per **išmintingą** pedagoginę veiklą, turinčią vertybės kainą ir nukreiptą į gėrį.

(2) Mokytojas – ugdymo proceso šerdis, siela, gyvenenos **išminties**, tautos kultūros puoselėtojas.

(3) Kilnius pamokos ugdymo tikslus mokykla galės pasiekti tik tada, jei dirbs <...> **išmintingi**, kūrybiški, dvasiškai turtingi ir dori pedagogai.

(4) Yra daug pedagoginę išmintį skleidžiančių šaltinių, kurie <...> kreipia mokytojo veiklą „**išmintingo** veikimo kryptimi“. Ta kryptimi eidamas mokytojas gali greičiau rasti kelią ne tik į mokinio minties pasaulį, bet ir į jo širdį.

Didaktiniame diskurse išryškėja ir kitų nuostatų apie išmintį. Šiuolaikinėje edukologijoje išmintis – tai nelengvas iššūkis, keliamas sau mokyklų ir kitų mokslo institucijų, kad besimokantieji perimtų ir puoselėtų tinkamas vertybes (5). Išmintis suvokiama ir kaip svarbesnė už teorinius mokslus, nes ji apima būsimą jauno žmogaus gyvenimą, jo elgesį, socializaciją ir kt. (6). Kaip jau buvo pastebėta anksčiau, išmintis yra kur kas plačiau nei vien teorinės žinios – tai ir praktiniai gebėjimai (7). Kaip skatino ir Vydūnas, vienas pagrindinių ugdymo tikslų – ugdyti išmintį vaikų širdyse (8).

(5) Ryškinamos susijusios su vertybių, atitinkančių XXI amžiaus švietimo iššūkius (patriotizmo, pilietiškumo, **išmintingumo**), <...> internalizavimo pedagoginės problemos.

(6) Ypač apmaudu, kad mokymo turinyje stinga dorovės žinių. Gero užsienio kalbų, fizikos ar matematikos išmanymo gal ne kiekvienam labai reikės, o mokėti gyventi su žmonėmis, suprasti kito bei savo poelgius, siekti **išmintingesnio** savęs realizavimo – visiems.

(7) <...> keliamas dalinis tikslas <...> ugdyti mokinių **išmintį** (žinių ir praktinių mokėjimų pilnį – aukščiausią kompetenciją ir gebėjimą numatyti).

(8) Kaip lietaus laše suvokiame vandenyno dalelę, taip konkrečioje situacijoje, poelgyje reikia pamatyti didžiosios idėjos atšvaitą, nukreipti jį į vaiko sielą, kad ir ši sužaižaruotų **išmintim**, gerumu, tobulumo siekimu, meile.

4.3.4.2. Tautosakos diskursas

Jau minėta, kad lietuvių šnekai labai būdingi tokie pasakymai kaip *liaudies išmintis*, *senolių išmintis* ir pan. Pastarieji junginiai, be abejo, vertinami kaip sukauptos patirties liudijimai, moraliniai autoritetai, kuriais vadovautis turėtų kiekvienas. Iš surinktų fragmentų matyti, kad išmintis laikoma ir dorovine norma, ir visuomeninio pobūdžio tiesa, ir konkrečia tautosakos paveldo dalimi (9). Tam tikra prasme gali būti ir atvirkščiai – tai ne išmintis yra vienas iš tautosakos paveldo elementų, o tautosaka yra išminties dalis, nes išmanyti liaudies kultūrą – tai būti išmintingam (10).

(9) Dar **išmintis** yra apibūdinama kaip <...> „patikima gairė į sveiką ateitį“, kaip „išmintingo elgesio taisyklė“, <...> kaip patarlė ar liaudies pasaka, posakis, pamokymas, eilėraštis.

(10) Priežodžių žinojimas liudijo žmogaus **išmintį**, sąmojų.

Nesunku pastebėti ir tai, kad dažnai pabrėžiama mintis, jog tautosaka yra ir išminties šaltinis, ir priemonė vaikams mokyti (11), o savo išminties perdavimas iš kartos į kartą apskritai laikomas būtinybe šeimoje (12), (13). Liaudies išmintis, kaip matyti, neatsiejama nuo didaktikos – ugdant visuomenę remiamasi per daugelį metų sukaupta vertinga patirtimi (14).

(11) Žodinė kūryba – pedagoginės **išminties** šaltinis ir priemonė.

(12) Autoriui liaudies **išmintis** yra svarbiausias tiesos kriterijus, atramos taškas, ja vadovaujantis ugdoma vaikų moralė, šalinamos ydos.

(13) Vaiko branda grindžiama patyrimo ir gyvenimo **išminties** perdavimu. Patyrimo perėmimas iš tėvų šeimoje eina ryškia gija per įvairius S. Daukanto veikalus.

(14) M. Valančius neieškojo švietimo idėjų svečiose šalyse, o į jo pamatus padėjo liaudies **išmintį** ir patyrimą, iš praeities paėmė tai, kas vertingiausia.

Kalbant apie *išmintį*, paremijos – taip pat svarbi tyrimo sritis. Atskleidamos moralines nuostatas, jos perteikia tautos pasaulėžiūrą, veikia kaip retorikos priemonė ir pamoko. Lietuvių tautos paremijose išmintis dažniausiai suvokiama kaip simbolizuojanti nedaugžodžiavimą, santūrumą, kuklumą (15)–(17). Išmintingas žmogus pasižymi apsiskaitymu, taigi išminties semiamasi iš knygų (18), (19), jos įgyti galima ir dalijantis patirtimi, mokantis iš kitų (20).

(15) Tylus liežuvis padaro **išmintingą** galvą.

(16) Kvailas smarkiai kalba, o **išmintingas** valdo savo liežuvį.

(17) Didelis juokas – maža **išmintis**.

(18) Kurie ieško **išminties** ir šviesos po raštus, tie niekuomet nesuklys.

(19) Knyga – pasaulį girdanti **išminties** upė.

(20) Klausyk gerų patarimų, **išmintingas** būsi.

Paremijose taip pat pažymima išminties ir materialinių vertybių skirtis – jos nenusipirksi, turtai jos taip pat neatneš (21), (22). Nors tokių paremijų rasta nedaug, matyti, kad išminties ir amžiaus, ypač senatvės, sąsaja gaji ir tautosakoje (23), (24); čia amžių nurodo tiek fizinė amžiaus savybė, tiek sveikatos apibūdinimas. Nė sykiu nematyti, kad apie išmintį būtų kalbama su pašaipą

ar būtų kitaip kuriama neigiama konotacija – tradiciniame lietuvių pasaulėvaizdyje išmintis vis dėlto yra žmogaus siekiamybė, vertybė, teikianti džiaugsmą (25), (26).

- (21) Dorybė ir **išmintis** neparduodama nė už auksą.
- (22) Ne visad turtingas yra **išmintingas**.
- (23) Žilas plaukas – **išmintis**.
- (24) Kad kūnas ir jėgos padyla, tada metai ir **išmintis** pakyla.
- (25) Kiekvienas nori **išmintingas** būti.
- (26) Kas **išmintingas**, visad laimingas.

4.3.5. Publicistikos diskursas

Išnagrinėjus publicistikos diskurso duomenis visų pirma galima pastebėti, kad pagrindiniai *išminties* elementai iš esmės yra panašūs anketų analizėje matomus rezultatus. Antrasis anketų analizėje išskirtas deskriptorius *Ateina su amžiumi* žiniasklaidos priemonėse yra bene pagrindinis. Čia dažniausiai vartojami tokie pasakymai kaip *senolių* ar *protėvių išmintis* (1), įvardijami žmonės, laikomi išmintingais (2), (3), arba išmintis minima apskritai kalbant apie senatvę (4).

- (1) Senolių **išmintis**: kokią žiemą prognozuoja Vėlių mėnuo? (delfi.lt)
- (2) Šimtametės akyse – meilė ir **išmintis**. (delfi.lt)
- (3) Atėjus krikščionybei ir išnykus žynių luomui, Kalėdos vaidmenį perimdavo garbingas kaimo vyras – vyriausias, arba **išmintingiausias**, žmogus. (TV3 Žinių archyvas)
- (4) Rečiau prisimenama, kad senatvė – tai ir ramybė, neskubėjimas, laisvė nuo pareigų, galimybė daugiau ilsėtis, abejingumas daugeliui poreikių, **išmintis** bei teisė būti egocentrišku. (delfi.lt)

Neretai matyti, kad straipsniuose, aptariant tam tikrus reiškinius ar dalijant patarimus skaitytojams, senolių išmintimi yra remiamasi lygiai taip pat, kaip paisoma mokslinių faktų (5), (6). Per amžius kaupta ir perduodama patirtis yra vertinama ir ja verta pasinaudoti (7), (8). Žinoma, randama ir atvejų, kai senolių išmintis šiais laikais jau nėra laikoma patikimu šaltiniu (9), (10).

- (5) Senolių **išmintis** ir medikų patarimai: kaip išsaugoti sveikatą. (delfi.lt)
- (6) Senolių **išmintis** ir gamtininkų stebėjimai prognozuoja gražų rudenį. (delfi.lt)
- (7) Tačiau, jei atidžiau pažvelgtume į mūsų protėvių **išmintį**, tai galėtume išvengti daugelio problemų. (15min.lt)
- (8) Nors laikai keičiasi, senolių **išmintis** gyva ir ja verta pasinaudoti ypač tuomet, kai kalbame apie santykius. (delfi.lt)
- (9) Šiandien, didėjant orų prognozių galimybėms, vis dažniau paaiškėja, kad tėvų ir senelių **išmintis** – tik graži legenda, neturinti jokio mokslinio paaiškinimo. (Izinios.lt)
- (10) Tokiomis senolių prognozėmis vargu ar verta akiai tikėti, tačiau smalsiausieji gali užsirašyti, koks Kalėdų dieną buvo oras ir patikrinti, ar senolių **išmintis** patikimesnė nei šiandieninės sinoptikų prognozės. (delfi.lt)

Kaip matyti, žiniasklaidoje, ypač populiariausiuose naujienų portaluose, itin dažnai remiamasi su filosofiniu diskursu susijusia *išmintimi*. Čia galima pastebėti, kad daugiausia ji minima straipsniuose, susijusiuose su sveikata – Rytų išminties patarimai suvokiami kaip patikimi ir padėsiantys išsaugoti tiek dvasinę, tiek fizinę žmogaus sveikatą (11)–(13). Matyti, kad vėlgi remiamasi ne tik Rytų filosofija ar jos šakomis, bet ir Antikos išminčiais (14), (15), herojais (16); jų pasakymai universalūs – minimi ir pritaikomi įvairaus tipo straipsniuose.

- (11) Rytų **išmintis** pateikia paprastą priemonę stresui nugalėti. (delfi.lt)
- (12) Lietuvos Olimpinių rinktinės gydytojas dr. Dalius Barkauskas atskleis, kodėl senoji Rytų **išmintis** apie judėjimą bei kvėpavimą šiandieną pasidarė tokia aktuali. (delfi.lt)
- (13) Ajurvedos **išmintis**: kodėl serga visas kūnas, o ne atskiri organai. (moteris.lt)
- (14) Kai laivas nežino, į kokį uostą plaukti, joks vėjas jam nepalankus, pasitelkdama antikos filosofo Senekos **išmintį**, Lisco privatizavimo padėtį bandė apibūdinti socialliberalė D. Mikutienė. (delfi.lt)
- (15) Kas yra studijavęs filosofiją, žino, kiek daug yra gyvenę žymių žmonių, įamžinusių savo vardą ir **išmintį** istorijos puslapiuose, kaip antai Konfucijus, Sokratas. (15min.lt)
- (16) Permąstyti prioritetus ir išsigryninti svarbiausius dalykus gali padėti Spartos karių **išmintis**. (delfi.lt)

Vienas iš pagrindinių aspektų, kuo publicistinio diskurso duomenys skiriasi nuo šiuolaikinio jaunimo atsakymų, yra skirtinga išminties ir tautosakos sąsajos samprata. Anketų analizėje matyti, kad tokie junginiai kaip *liaudies išmintis* ir pan. yra minimi vos tris kartus, tačiau žiniasklaidos priemonėse tokių atvejų randama pakankamai dažnai (17), (18). Galima tik bandyti nuspėti to priežastis: žurnalistika, ypač populiarioji, čia atranda nišą vaizdingesniems pasakymams, o studentai, paprašyti apibūdinti, kas jiems yra išmintis, visų pirma bando išskirti tam tikrus kriterijus, ypatybes, o ne galvoti apie palyginti dažnai vartojamus ir jau sustabarėjusius pasakymus. Žiniasklaidoje randama net tokia citata, savaime apibūdinanti liaudies išmintį – būtent ji yra tautos pasaulėvaizdžio atspindys (19). Tokių atvejų, kai kaip išminties šaltinis minimos pasakos, studentų anketose taip pat nebuvo užfiksuota – kiek kitokių rezultatų teikia žiniasklaida (20)–(22).

(17) Liaudies **išmintis** teigia: „Norėjo kaip geriau, o gavosi kaip visada.“ (delfi.lt)

(18) Nors dovanotam arkliui, anot liaudies **išminties**, į dantis nežiūrima, net ir tokie siūlymai kai kuriems senjorams neįtinka. (tv3.lt)

(19) Kas, jeigu ne liaudies **išmintis**, glūdinti „nekaltuose“ folkloro naratyvuose, taikliausiai atspindi vyravusią pasaulėžiūrą? (satenai.lt)

(20) Anot jo, nors kai kurios lietuvių liaudies pasakos žiaurios, ten užkoduota **išmintis** ir žinutė, kurią reikia atskleisti. (lrt.lt)

(21) Pasakos neša žinią ir nėra skirtos tik vaikams. Tačiau tam, kad atrastume pasakose **išmintį**, reikia sustoti. (bernardinai.lt)

(22) Taip pat mums rūpėjo ir universali **išmintis**, esanti senuosiuose mituose, pasakose, liaudies dainose, šių tekstų reikšmių, vaizdinių, idėjų universalumas. (bernardinai.lt)

Reta atvejų, kai pasakoma *lietuvių liaudies išmintis*, tad daroma prielaida, kad žodžio *liaudis* referentas, kai adresatas – lietuviai skaitytojai, savaime yra lietuvių tauta. Vis dėlto *išmintis* kartais suvokiama ir kaip skirtingų tautų tapatybės, pasaulėvokos dalis, kuri būdinga konkrečiai kultūrai, tačiau pritaikoma ir kitoms tautoms (23)–(25).

(23) Žydiška **išmintis** sako: net kai mes turime nedaug, net kai mums yra sunku, nenuleiskime rankų, laikykimės savo principų ir būsimė sėkmingi. (delfi.lt)

- (24) Va, radau idealią pagardus reguliuojančią ispanišką **išmintį**. Ji tvirtina, jog salotoms gardinti reikės keturių asmenų: išminčiaus reikės druskai, šykštuolio – actui, dosnuolio – aliejui. Ketvirtojo – bepročio reikės tam, kad viską teisingai išmaišytų. (15min.lt)
- (25) Populiarėjant ekologiškam gyvenimo būdui, pats laikas prisiminti kinų **išmintį**, persmelktą harmoningu žmogaus ir gamtos ryšiu. (15min.lt)

Publicistikos diskurse galima išskirti ir keletą kitų sričių, siejamų su išmintimi, – tai, pavyzdžiui, krikščionybė. Čia reikia pastebėti, kad daugiausia atvejų randama pakankamai apibrėžto turinio portale *bernardinai.lt*, tačiau religinių simbolių ir išminties sąsajų matyti ir kitur. Ne tik religiniame, bet ir publicistiniame diskurse ne kartą minima, kad išminties moko Biblija, Šventasis Raštas (26); išmintingais laikomi dvasininkai – ir aukščiausiojo Bažnyčios luomo, ir žemesnių (27), (28), šventieji (29), Dievas (30).

- (26) Archeologija patvirtina Biblijos **išmintį**, jog pirma buvo žodis. (delfi.lt)
- (27) Atsistatydinantis popiežius po emocingų mišių perduos savo **išmintį**. (kauno.diena.lt)
- (28) Garbė ir šlovė tokiems jaunosios kartos **išmintį** nešantiems kunigams. (15min.lt)
- (29) Ne veltui šv. Bernardo ar šv. Benedikto **išmintis** byloja, jog vyrai, gyvenantys be moterų, negali gyventi be taisyklių. (bernardinai.lt)
- (30) Jėzus ir jo kryžius šventiesiems buvo Dievo galybė ir Dievo **išmintis**. (bernardinai.lt)

Verta paminėti ir tai, kad žiniasklaidos priemonės atskleidžia keletą skirtingų šaltinių, kurie, kaip manoma, perduoda išmintį. Visų pirma, išminties moko artima žmogaus aplinka: jo šeima (31), mokytojai (32). Kaip jau buvo pastebėta ir anksčiau, knygos taip pat laikomos tarsi išminties ištakomis, jose ji saugoma (33), (34). Čia reikia pastebėti, kad knygų išmintis žmogui gali turėti ir neigiamą konotaciją, būti menkinama – tada, kai ji tarsi negyva, neskatinama, kai nesiekiami jos plėsti, o remiamasi tik ankstesnėmis patirtimis, istorija (35). Vis dėlto toks atvejis – vienintelis; dažniausiai, kaip jau minėta, per patirtį ir iš senovės ateinanti išmintis vertinama itin palankiai.

- (31) Lygiai tokios pat pagarbos ir dėkingumo nusipelnė plačiajai visuomenei nežinomos motinos, kantriai auginančios vaikus, skiepijančios jiems žmogiškumą ir **išmintį**. (delfi.lt)

(32) Mokytojas ne tik perteikia savo dalyko žinias, bet ir perduoda moralines vertybes, ypač atsakomybę, kantrybę ir **išmintį**. (delfi.lt)

(33) Knygos mane saugo, neišduoda, padeda gyventi, dalina pasaulio **išmintį**. (delfi.lt)

(34) O tai reiškia, kad mažiau vietos liko daugybei turimų knygų. <...> Pažadėjau jam, kad į popieriaus puslapius suguldyta **išmintis** neprapuls, akylai saugosiu savo kaimo palėpėje. (bernardinai.lt)

(35) Istorija nėra pelėsiomis dvelkianti vadovėlinė **išmintis** – tai gyvastis, nuolat vykstanti, nes mes ir dabar kuriame istoriją, o prieš kelis dešimtmečius ar šimtmečius ją kūrė mūsų protėviai. (15min.lt)

Paminėtina tai, kad nors ir sisteminių duomenų analizė, ir ypač anketų tyrimo rezultatai rodo, kad patirtis yra vienas iš ar apskritai pats prototipiškiausias *išminties* elementas, žiniasklaidos duomenys to neatskleidžia. Čia randama vos keletas atvejų, kuriuos galima vertinti kaip liudijančius išminties ir patirties ryšį (36), (37).

(36) Žmogus per patirtis kaupia savo gyvenimo **išmintį**. Tam suteikta energija jo misijai vykdyti. (15min.lt)

(37) Tai moteris, gyvenanti harmonijoje, kuri savo moterišką **išmintį** užaugino per patirtį ir, neabejotinai, jau ilgą laiką išgyvena savo aukso amžių – tiek viduje, tiek išorėje. (delfi.lt)

Galų gale, publicistikoje, ypač siekiant vaizdingesnių, įtikinamesnių, skaitytojui patrauklesnių antraščių ar būsimos siužeto pristatymų, dažnai vartojamos metaforos, atskleidžiančios išmintį kaip turtą, didelę, kone prestižinę vertę turintį objektą. Čia jos siejamos su deimantais ar perlais – prabangos prekėmis (38)–(40); išminties „kaina“ nustatoma ir pagal jos teikiamą vertę šiais laikais, ir pagal paties autoriaus kaip išmintingo žmogaus įvaizdį (41). Žinoma, ji nesiejama vien su materialiosiomis vertybėmis – publicistiniame diskurse taip pat kuriamas jau anksčiau pastebėtas jos kaip žmogaus gyvenimo tikslo, dvasinio išpildymo, siekiamybės įvaizdis (42). Kaip išryškėjo iš studentų apklausų, išmintis siejama su pelėda ar baltu angelu. Tokių atvejų publicistikos diskurse nerasta, tačiau vienąsyk minima, kad išminties simbolis – tai žvakė (43).

(38) Šviesuoliai iš Žagarės – **išminties** deimančiukų rinkėjai. (delfi.lt)

- (39) **Išminties** perlai: apie dvasinį augimą. (delfi.lt)
- (40) **Išminties** perlai – tai aštuonios trumpos frazės. Nors jos skamba paprastai, įsigilinus į kiekvieną iš jų tampa akivaizdu, kad keliuose žodžiuose glūdi gili išmintis. (delfi.lt)
- (41) Ar įmanoma pinigais įvertinti **išmintingą** patarimą? <...> Aukcione už neįtikėtiną sumą parduotas praėjusio amžiaus pradžioje Einšteino ranka rašytas laimės receptas ant popieriaus lapelio. Kviečiu ir jus susipažinti su gerokai per milijoną verta **išmintimi**. (TV3 Žinių archyvas)
- (42) Yra kelias – žmogaus gyvenimo ilgumo kelias į **išmintį** ir prasmę, į tautą ir Tėvynę, į Bažnyčią ir Dievą. Yra ieškojimas, ir būtent tas ieškojimas – viena didžiausių vertybių kiekvieno iš mūsų dvasiniame kelyje. (lrytas.lt)
- (43) Žvakė yra šviesos, **išminties**, matomumo ženklas, o kartu primena ir mūsų trapumą, nesaugumą. (TV3 Žinių archyvas)

4.3.6. Literatūrinis diskursas

Lietuvių grožinėje literatūroje apie išmintį kalbama nemažai. Vis dėlto ji čia apima veikėjų būdą, elgseną, autorius požiūrį į juos, taigi išmintį kaip veikėjų savybę šiuo atveju verčiau laikyti bendra temos, kūrinio vertybių vystymo dalimi. Nors žodžio *išmintis* ir jo vedinių ieškota ne tik Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne (*tekstynas.vdu.lt*), bet ir S. Daukanto, K. Donelaičio, M. Ivaškevičiaus, V. Mykolaičio-Putino, Šatrijos Raganos, Vaižganto, Žemaitės kūrinuose, pats žodis vartojamas itin retai – daryti prielaidą, kad veikėjai, pavyzdžiui, K. Donelaičio *viežlybi būrai*, yra išmintingi, leidžia tik pats kontekstas. Žinoma, reikia paminėti, kad ypač daug apie išmintį rašiusi yra J. Ivanauskaitė – tai pagrindinė ir bene vienintelė tekstyne rasta lietuvių k. medžiaga, siejanti išmintį su Rytų filosofija.

Kaip ir ankstesnėse dalyse, literatūros kūrinų fragmentus taip pat galima suskirstyti pagal tam tikras tematines grupes, kurios dominuoja išnagrinėjus surinktą medžiagą. Visų pirma, tai jau bene visose tyrimo dalyse kaip ypač būdinga išryškėjanti amžiaus kategorija. Grožinėje literatūroje tai dažniausiai senatvė, kartu su išmintimi žmogui teikianti ramybę, o kitiems – pasitikėjimą (1). Nors tokių atvejų nemažai, išmintingais laikomi ir vidutinio amžiaus žmonės, dirbantieji (2), o jų išmintis priešinama jaunystės užsidegimui (3). Žinoma, randama ir teiginių, esą, jauniems žmonėms ši vertybė apskritai nėra būdinga (4). Čia ir toliau nesunku pastebėti, kad išmintis siejama su vyresnio amžiaus žmonėmis. Vis dėlto jos semiamasi ne tik iš senelių –

vertybė puoselėjama ir tėvų, o tai leidžia jaustis saugiam, pasitikėti (5) arba kelia rūpestį apie, galima numanyti, į blogąją pusę pasikeitusį artimą žmogų (6).

(1) Visada po apdriskusiu senelio vatiniu slėpėsi **išmintis** ir ramybė. Šalia jo nėra ko baimintis bjaurių raganų.

(2) O vei! kaip kiek **išminties** užaugdami gavom,
Ir darbeliai su vargeliais jau prasidėjo. (K. Donel.)

(3) Kol kas jam dar liko merginos, moterys, merginos – jei ne visais, tai bent jau tam tikrais pavidalais. Protėjiškų jaudulingų šešiolikinių pavidalu ar **išmintingų** ramių keturiasdešimtmečių forma.

(4) O seminarijoj skelbiamą ideologiją, geriau sakant, teoriją, paversti gyva minties ir jausmo persunkta **išmintimi** jis neįstengė ir negalėjo įstengti. Tam jis buvo per jaunas, o gal ir iš viso nelinkęs. (V. M-P.)

(5) Tačiau berniukas baimės nejuto, buvo ramus. Šalia – **išmintingasis** tėvelis, kuris viską žino ir supranta, todėl bijoti nėra ko.

(6) O mama buvo pasikeitusi. Iš paprastos, ramios, **išmintingos** moteriškos virtusi į įtarią, priekabią egzaminatorę.

Viena grožinės literatūros ypatybių – kalbos vaizdingumas ar palyginti išsamiai kuriami veikėjų paveikslai, kurių nematyti, pavyzdžiui, objektyvią ir glaustą informaciją pateikiančiuose naujienų portaluose. Literatūriniame diskurse išryškėja su amžiaus kategorija plačiai susijusi, bet vis dėlto kiek kitokia fizinių ypatybių priskyrimo išminčiai raiška. Išmintingi žmonės, kaip matyti, apibūdinami kaip žili (7), raukšlių, atsiradusių dėl sunkios gyvenimo patirties, kupinu veidu (8), tačiau nė vienas šių pasakymų neturi neigiamos konotacijos. Priešingai – žmogaus veide išminties kupinos akys suteikia ne tik spindesio, tačiau atskleidžia ir vidinės harmonijos raišką. Išmintingas žmogus – tai ramus, atjaučiantis, gebantis permatyti, įsigilinti ir visiškai suvokti savo dvasinį pasaulį (9), (10).

(7) Vien iš to, kaip jis lengvai tarsi plačia ir gilia sauja suima naują spiečių, galima suprasti, kokia gili **išmintis** slypi po kepure ir žilų plaukų kuokštu.

(8) Močiutė Filjos akyse iškildavo kaip liekna drebulė, kiek sulinkusi nuo metų naštos, **išminties** raukšlėmis išvogtu veidu.

(9) Jo didelis auksinis veidas spindi prieblandoje šventyklos palubėse, o pro pusiau nuleistus vokus žvelgiančios akys atrodo nuostabiai gyvos, sklidinos **išminties**, atjautos ir ramybės.

(10) Bažnyčioje dėdė Mykolas – Dzidorius Artojas dvasėjo, nyko jo apatija ir rezignacija, <...>; akys blizgėjo **išmintimi**, protu, tokiu vidaus turiniu, kurs kiaurai peršviečia visą kūną – sielos žievę. (Vaižg.)

Sąsaja su kitomis vertybėmis – ne išskirtinis sąvokos *išmintis* elementas literatūriniame diskurse. Kaip buvo pastebėta ir anksčiau, išmintis dažniausiai siejama su atjauta, branda (11), (12), ji atneša vidinę ramybę ne tik pačiam žmogui, bet ir aplink jį esantiems (13). Išmintis – tai ir geranoriškumas, tiksliau, suvokimas, kaip elgtis ir bendrauti su žmonėmis vienoje ar kitoje situacijoje (14); optimizmas, gebėjimas net ir prasčiausiomis aplinkybėmis išvelgti teigiamus aspektus (15).

(11) Ak, Kristina, kada tu sulauksi tokio kūno ir sielos brandumo, **išminties** ir atjautimo kaip Zuza?

(12) Atjauta tik sustiprina išmintį, o **išmintis** – atjautą. Budos, Nušvitusiojo protas – tai **išminties** ir atjautos lydinys.

(13) Labai mėgstu kalbėtis su juo. Ramybė plaukia tuomet į mano sielą, kaip perskaičius **išmintingą** knygą. (ŠR)

(14) Rapolas buvo neapsakomai ramus plepys, į svetimus dalykus kad ir kišos, tai labai **išmintingai**, neužgaulingai. Niekam nepakyrėjo, nieko nepažemino. Ir tie patys jo kalbos šiurkštumai buvo visai nešiurkštūs. (Vaižg.)

(15) Matydamas šituos griuvėsius, Vasaris mąstė, kaip čia dabar atrodytų ir ką jaustų ponia baronienė. Ar jos epikūriškas optimizmas neapsiniauktų to liūdno reginio akivaizdoj? Ar ji ir šiose aplinkybėse mokėtų pasiimti savo smagumo ir džiaugsmo dalį? Jei taip, tai jis buvo pasiryžęs pripažinti, kad ponia baronienė yra ne tik laimingiausias, bet ir **išmintingiausias** žmogus pasauly. (V. M-P.)

Nenuostabu, kad išmintingi žmonės kelia kitiems pagarbą. Tai matyti ir literatūriniame diskurse: išmintingas žmogus vertinamas ne dėl savo aukštesnio socialinio statuso, pareigų, tačiau pranoksta kalbantįjį amžiumi bei su juo ateinančiomis savybėmis (16), verčia juo

žavėtis (17). Išmintingam žmogui neprieštaraujama, jo nuomonė laikoma visiškai teisinga ir neginčijama (18), jis laikomas ir autoritetu. Išmintingasis įgyja ir aukštesnę socialinį luomą visuomenėje (19) ar, priešingai, tampa asmeniškai svarbiu vienam žmogui (20). Kaip jau anksčiau buvo pastebėta, išmintis yra svaresnė už materialines vertybes. Kalbant apie žmones, panaši priešprieša matyti tarp tiriamosios sąvokos ir fizinių savybių – nesvarbu, kokia bebūtų žmogaus išorė, svarbiausia yra jo vidus – jo išmintis (21).

(16) Atskamba krivės Prūto žodžiai. Vis dėlto jis pranoksta mudu ne tik amžiumi: ir **išmintimi**, šventumu, daug platesniu visko užmatymu.

(17) Kunigaikštis Lvovas buvo gan mielas, senelis žavėjosi jo **išmintimi**, nepriekaištinga diktija, inteligencija.

(18) Ką besakai, viskas atrodo **išmintinga**, reikšminga, niekas nė nemano priešgyniauti.

(19) Ką širdy turėjo, tą ir žodžiu reiškė; ne kiltis, ne turtai, bet **išmintis** ir dorybė, nuo visų pritirta, kiekvieną į vyresnybę kėlė. (S. Dauk.)

(20) Ponas dailininkas kūrybinių seansų metu atvėręs Hanai neregėtas **išminties** ir grožio gelmes tapo ypatingu likiminiu vyriškiu jos būtyje.

(21) Mile, tu tokia graži, tokia **išmintinga**, tave ir dvokiančią pamils, prakaituotą, o aš stora, baisi, man reikia eliuminuoti visus kenksmingus kvapus, kuriais pasižymi moterys. (M. Ivašk.)

Apskritai beveik visame tyrime matyti, kad išmintis yra siejama su teigiamomis savybėmis, žmogui keliančiomis ramybę ir pasitikėjimą. Iš kitos pusės, literatūriniame diskurse išryškėja ir neigiama *išminties* konotacija. Išmintingas žmogus, galbūt dėl savo gebėjimo numatyti veiksmus ar apdairiai elgtis, kitiems gali kelti pavojų (22), (23). Išmintis gali atsisukti ir prieš patį žmogų – išmintingasis giliau ir skaudžiau nei kitas suvokia savo ir pasaulio trapumą, ydas, beviltiškumą tai pakeisti (24).

(22) Juo žavesnis, juo **išmintingesnis** atrodė – juo būtiniau jį reikėjo sunaikinti.

(23) Jis be galo **išmintingas**. – Žinau, kad **išmintingas**, bet savo **išmintį** gali panaudoti ir blogiems tikslams, – suabejojo Arimeta.

(24) Kas gi yra ta **išmintis**, ką ji gali duoti – tik graužatį dėl pasaulio netobulybių, dėl neišvengiamų žmogaus nuodėmių – daugiau nieko.

4.4. Sintetinė analizė

Siekiant išsiaiškinti visų trijų dalių analizėje gautus rezultatus, buvo sudaryta svarbiausių aspektų lentelė, apibendrinanti, kas bendra ir skirtinga tarp analizuotų reikšmių.

Sisteminės analizės aspektai	Apklaustos aspektai	Įvairių diskursų analizės aspektai
Vyresnio amžiaus žmogus	Vyresnio amžiaus žmogus	Vyresnio amžiaus žmogus
Patirtis	Patirtis	Patirtis
Siekiamybė, autoritetas	Siekiamybė, autoritetas	Siekiamybė, autoritetas, gyvenimo tikslas
Daugiau nei mokslas	Išsilavinimas, žinios	Daugiau nei teorinis mokslas, enciklopedinis žinojimas
Gebėjimas mąstyti pačiam	Gebėjimas priimti tinkamus sprendimus	Gebėjimas priimti tinkamus sprendimus
Dalijimasis patarimais	Dalijimasis patarimais,	Dalijimasis patarimais
Priešinama materialiosioms vertybėms, turtams, išorei	Priešinama materialiosioms vertybėms, turtams, išorei	Priešinama materialiosioms vertybėms, turtams, išorei
Teikia gerovę, pergalę	Teikia laimę	Teikia gerovę, vidinę ramybę, laimę, džiaugsmą
Formuojama tėvų	Šeima	Formuojama šeimos ir pedagogų
Skleidžiama Dievo	Skleidžiama Dievo, per religiją	Skleidžiama Dievo, per religiją
Raštai, knygos	Knygos, apsiskaitymas	Raštai, knygos, apsiskaitymas
Filosofija	Filosofija	Filosofija
Liaudies išmintis	Liaudies išmintis, tautosaka, tradicijos	Liaudies išmintis, tautosaka
Matyti kūno dalyse	Matyti kūno dalyse	Matyti kūno dalyse
Protas	Protas	
Neformuojama tėvų		
	Platus akiratis, supratimas	Platus suvokimas
	Gebėjimas pritaikyti praktiškai	Praktinės žinios, gebėjimai
	Santūrumas, ramumas	Santūrumas, ramumas, kuklumas
	Kitų moralinių vertybių užtikrinimas, kelias jų link	Kitų moralinių vertybių užtikrinimas, kelias jų link
	Gilinimasis į aukštesnius dalykus	Siekiami to, kas didingiau, ignoruojama, kas žemiška
	Vidinė branda	Sielos branda
	Savęs matymas	Suvokiantis save, savo vidinį pasaulį

	Intuicija	Gebėjimas vadovautis savo paties protu ir intuicija
	Praeitis	Praeitis
	Simboliai	Simboliai
	Fizinės savybės	Fizinės savybės
	<i>Yra</i> begalinė, neribota	<i>Nėra</i> begalinė (tik Dievo)
	Kalba, iškalba	
	Mintys	
	Mokymasis iš klaidų	
	Domėjimasis	
	Dovana	
	Kelionės	
	Logika	
	Gilumas	
	Kultūra	
		Priešinama geiduliams, sveikatai
		Išmintį naikina melas
		Optimizmas, teigiamų dalykų matymas
		Gali kelti pavojų kitiems, nukentėti pats

Kaip matyti iš apibendrinančios lentelės, keturiolika išskirtų aspektų sutampa visose trijose – sisteminės analizės, apklausos ir įvairių diskursų analizės – tyrimo dalyse. Tai leidžia daryti prielaidą, kad pastarosios reikšmės sudaro sąvokos *išmintis* branduolį ir yra pagrindinės, nusakančios jį ir jo suvokimą lietuvių tautoje. Vis dėlto kai kurios reikšmės sutampa tik tam tikrose analizės dalyse, o kitos yra išskiriamos kaip visiškai naujos ir kitur nebūdingos.

Atlikus tyrimą išaiškėjo, kad išmintis lietuvių tautoje yra dvilypė, o pastarieji rezultatai iškelia ir išminties kaip vertybės ar dorybės problemą. Visų pirma, išmintis yra laikoma **visuomenine vertybe**, žyminčia žmogų ir jo vietą bendruomenėje. Išmintis nepaiso socialinio statuso, materialiujų žmogaus turtų, tačiau yra svarbi aplinkiniams – visuomenėje išmintingas žmogus yra laikomas autoritetu, pavyzdžiu, kuriuo seka, pasitiki tauta ir kurio patarimų klauso. Jis išsilavinęs ir turintis žinių įvairiose srityse. Svarbu paminėti, kad šios žinios – tai ne tik „enciklopedinis žinojimas“, bet su amžiumi, per gyvenimišką patirtį sukauptas bagažas. Išmintingas žmogus savo žinias pritaiko praktikoje ir geba priimti tinkamus sprendimus, kurie,

tikėtina, atneša naudą ir kitiems. Išminties turėjimas užtikrina ir kitų moralinių vertybių – patikimumo, pagarbos, ištikimybės, sąmoningumo, empatijos, kilnumo – laikymąsi ar nuolatinės pastangos eiti jų link.

Antra, išmintis suvokiama kaip **asmeninė dorybė**, apibrėžianti paties žmogaus savijautą, lūkesčius ir vidinį pasaulį. Išminties žmogus nuolat siekia – tai jo gyvenimo tikslas, suteiksiantis gerį ne tik aplinkiniams, bet ir dvasinę pilnatvę pačiam žmogui. Ji leidžia pajusti vidinę harmoniją, ramybę, susitaikymą su pasauliu ir savimi, bet tuo pačiu ir laimę, džiaugsmą, gebėjimą išvelgti teigiamus dalykus. Išmintingas žmogus nėra paviršutiniškas. Priešingai – jo siela brandi, jis intuityvus ir jaučia kur kas stipriau už kitus, todėl nuolat ne tik gilinasi į save, bet ir siekia to, kas didingiau, aukščiau, ignoruoja žemiškus dalykus.

Analizėje išryškėjo ir svarbūs išminties šaltiniai – visų pirma, žmogui išmintis yra diegiama šeimos, ypač tėvų, ir pedagogų, nuo mažų dienų skatinančių jos siekti ir eiti teisingu keliu. Kaip parodė apklausos rezultatai, jaunas žmogus, galvodamas apie išmintį, prisimena savo artimuosius, kuriuos, galima manyti, laiko autoritetais. Iš kitos pusės, vienas žodyne pateikiamas iliustracinis pavyzdys (*Motina įbruka krūtį, ale išminties neįbruka vaikams*) tokia prielaida leidžia suabejoti. Vis dėlto dažniau matyti, kad tėvai ir pedagogai yra pirmieji, kurie skatina ir didina išminties vertę jauno žmogaus suvokime.

Visose trijose tyrimo dalyse išryškėjo ir ypač vertinama Dievo išmintis – jis ir jo pasekėjai – šventieji, dvasininkai – laikomi išminties skleidėjais. Čia matyti ir įdomi priešprieša. Kaip teigiama studentų, žmogaus išmintis yra begalinė, neturinti ribų, tačiau religinėje bendruomenėje teigiama, kad žmogus jos pasiekti negali – neribota išmintimi pasižymi tik Dievas. Jis vėlgi suvokiamas kaip autoritetas, kuriuo reikia pasitikėti, kuris lemia žmogaus gyvenimą, o jo žodžiais ir darbais verta sekti bei iš jų mokytis.

Išminties šaltiniu plačiai laikomos ir knygos – tai ir įvairūs raštai, ir apskritai bendras žmogaus apsiskaitymas, be abejo, susijęs su visapusišku išsilavinimu. Išminties semiamasi iš filosofijos – čia svarbios ir Rytų, ir Antikos filosofų mintys ar patarimai, kuriais remiamasi iki šių dienų, norint išsaugoti sveikatą, užsitikrinti gerą gyvenimą, siekti aukštų rezultatų. Galų gale, ne veltui ir žodynuose, ir studentų apklausose, ir įvairiuose diskursuose, ypač publicistiniame, gajus pasakymas *liaudies išmintis*. Ji fiksuojama paremijose, aiški ir kituose tautosakos darbuose, kai senelių išmintimi remiamasi kaip dažniausiai patikimu šaltiniu.

Iš dalies išmintis atsiskleidžia ir per materialiuosius dalykus. Ne kartą pastebima, kad išmintis atsispindi žmogaus veide – iš vienos pusės, tai metonimiškai perkeliama žmogaus

akims – jo sielos veidrodžiui, lūpoms, kuriomis jis išmintingai prabyla, galvai, kurioje saugomos žinios ar, kaip įvardyta studentų, smegenyse, kurios, tikėtina, taip pat suprantamos kaip tam tikra proto, žinių talpykla. Iš kitos pusės, į išmintį žvelgiama kaip į fizines savybes pabrėžiantį reiškinį, siejamą su amžiumi – išmintingo žmogaus veide gausu raukšlių, jam būdinga žila galva arba žila barzda, iškyla ir senolio su ilga žila barzda vaizdinys. Išminčiai neretai priskiriami tam tikri simboliai – gyvojo (pelėda, angelas), gamtos (saulė, šviesa, ugnis) ar materialiojo pasaulio (deimantai, perlai, lobynai). Akivaizdu, kad šie teigiamą konotaciją turintys simboliai siejami su žmogiu teikiama nauda, verte, gyvenimo būtinybe, esminiais poreikiais.

Apibendrintoje lentelėje matyti, kad tam tikri aspektai yra būdingi tik vienai ar kitai tyrimo daliai. Pavyzdžiui, studentų apklausoje buvo išskirta deskriptorių, kurie, nors juos iliustruojančių pasakymų vos po keletą, gali rodyti tam tikrą žodyne pateiktos reikšmės poslinkį. Įdomu, kad nemažai studentų išskyrė *Kalbą, iškalbą* ar *Mintis*, tačiau nei žodyne, nei įvairiuose diskursuose tokių semų nematyti. Anot respondentų, išmintingas žmogus geba pasakoti įvairias išskirtines istorijas, turi puikius komunikacinius įgūdžius, yra sąmojingas. Atsižvelgiant į tai, kad studentų buvo prašoma parašyti, kas jiems yra išmintingas žmogus, galima daryti prielaidą, kad jie galvoje turėjo vaizdinį konkretaus žmogaus, kurį jie tokiu laiku, ir atsakymą užrašė prisiminę situaciją, kai žmogus šį savo bruožą atskleidė. Deskriptorius *Mintys* studentams taip pat palyginti svarbus – kitaip nei žodynuose ar įvairiuose diskursuose, respondentai pabrėžia patį mąstymo procesą, kritišką mintis, sveiką nuovoką, o ne platesnius reiškinius, pavyzdžiui, protą, išsilavinimą, žinias. Kaip matyti, žodynuose daugiau fiksuojamos siauresnės, abstraktesnės reikšmės, tačiau reikia pastebėti, kad tokie atsakymai gali rodyti naujų sąvokos charakteristikų.

Studentai išskyrė ir dar keletą skirtingų aspektų. Visų pirma, tai paties žmogaus savybės – išmintingas žmogus geba mokytis ir iš savo, ir iš kitų klaidų, jis viskuo domisi, yra smalsus, žingeidus. Čia pabrėžiama ne tik kritiško, bet ir loginio mąstymo svarba, išskiriamas ir gilumas. Žinoma, toks abstraktus atsakymas dar neleidžia daryti tikslesnių išvadų – tai gali būti ir žmogaus sielos gilumas ir branda, ir gilinimasis į patį save ar minties gylis. Pavieniais atvejais studentai išmintį apibūdino kaip dovaną, siejo su kelionėmis ir kultūra, tačiau tokie reti atvejai kol kas nežymi jokių naujesnių suvokimo kaitos tendencijų.

Kaip ir apklausoje, įvairiuose diskursuose taip pat rasta keletas aspektų, kurių nebuvo išskirta kitose tyrimo dalyse. Nors paminimas išmintingo žmogaus optimizmas, išmintis čia ne lyginama su kitomis teigiamai vertinamomis vertybėmis, bet priešinama blogosioms – geiduliams, melui. Apskritai tik grožinėje literatūroje ir vos tris sykius rasta neigiama *išminties*

konotacija – teigiama, kad ji gali kelti pavojų pačiam žmogui ar kitiems. Vis dėlto čia reikia pastebėti, kad tokia konotacija, gali būti, priklauso nuo paties grožinio teksto, jo autoriaus tikslų, kuriamo veikėjų paveikslo.

Apibendrinant lentelėje gautus rezultatus, matyti, kad kertinių *išminties* aspektų, t. y. tų, kurie sutampa visose trijose analizės dalyse, yra palyginti nemažai. Vis dėlto kai kurios reikšmės sutampa tik dviejose dalyse, o tam tikros yra visiškai naujos ir būdingos tik, pavyzdžiui, apklausos respondentams. Iš to galima spręsti, kad *išmintis* įgyja naujų ir žodynuose dar nepažymėtų reikšmių, kurios papildo ir atskleidžia dar platesnę jos sampratą.

4.5. Kognityvinė definicija

Šiame magistro darbe pateikta lietuvių tautos IŠMINTIES koncepto analizė suteikia galimybę apibendrinti tyrimo rezultatus ir suformuluoti tokią kognityvinę definiciją:

Išmintis – tai autoritetu ir gyvenimo tikslu laikoma žmogaus dorybė, įgyjama jam bręstant ir augant patirčiai, kai žmogus, nepaisant jo materialinio ar socialinio statuso, yra visapusiškai išsilavinęs ir geba savo žinias savarankiškai pritaikyti praktikoje, vertingai patarti kitiems, pats junta vidinę harmoniją, ramybę, laimę, puoselėja kitas esmines moralines vertybes, gilinasi į savo būties esmę, vidinį pasaulį, vadovaujasi intuicija ir išminties nuolat semiasi iš šeimos, pedagogų, Dievo, knygų, filosofijos ar tautosakos.

5. Išvados

1. Sisteminių duomenų analizė parodė, kad įvairiuose lietuvių kalbos leksikografijos šaltiniuose teikiamos reikšmės atspindi tik nedidelę dalį tikrosios *išminties* sampratos.

1.1. Nors palyginti išsamų vaizdą atskleidžia įvairūs iliustraciniai pavyzdžiai, vis dėlto LKŽ apibrėžtys apsiriboja sinonimais arba išmintį sieja tik su filosofiniu diskursu. DLKŽ teikiama reikšmė yra kiek platesnė, tačiau joje nenumatoma dalies esminių *išminties* semų.

1.2. Kaip sinonimas *išminčiai* pateikiamas žodis *protas*, nors tai – tik vienas iš pagrindinių *išminties* elementų, todėl jis laikytinas nepakankamu pastarajam žodžiui pakeisti. Antonimų žodyne teikiamos apibrėžtys taip pat žymi išminties ir proto sąsają. Vis dėlto lietuvių kalboje šiandien sudėtinga rasti tokį žodį, kuris galėtų visiškai atspindėti tyrime atskleidžiamą *išminties* suvokimą.

1.3. Lietuvių kalbos frazeologijos ir etimologijos žodynuose teikiama informacija neatskleidžia naujų *išminties* semų.

2. Studentų apklausų duomenys parodė šiuolaikinio jauno žmogaus pasaulėvoką, kuri ne tik patvirtino turėtą žodynų informaciją apie tiriamosios sąvokos reikšmę, bet išsamiai naujomis semomis papildė lietuvių tautos suformuotą *išminties* sampratą – esminius jos elementus, sąsajas ar simbolius, išmintingo žmogaus paveikslą. Svarbu ir tai, kad respondentai atskleidė nemažai apskritai naujų semų, nesančių kitose analizės dalyse. Jos, tikėtina, žymi naujus *išminties* suvokimo poslinkius šių dienų lietuvių kultūroje.

3. Įvairių diskursų analizė parodė, kad *išmintis* – daugiaplanė sąvoka, lietuvio sąmonėje atskleidžiama įvairiausiuose tekstuose.

3.1. Vienas pagrindinių diskursų, kuriuose aptariama išmintis – filosofinis; jame minima bene daugiausia sąvokos branduolį sudarančių aspektų. Žinoma, svarbūs ir politinis, religinis bei kiti diskursai – juose išryškėja, kad *išmintis* kiekvieno kalbėtojo iš dalies yra suvokiama skirtingai, iš kitos pusės, visada randama panašumų, sudarančių tikrąją sąvokos esmę.

3.2. Nors visame tyrime ne kartą išryškėjo, kad *išmintis* yra siejama su tautosaka, t. y. su liaudies išmintimi, paremijos naujų semų neatskleidė, tik patvirtino jau suformuluotąsias. Iš kitos pusės, tautosakos svarbą tiriamajai sąvokai įrodo ne pačios paremijos, o tai, kad

liaudies išmintis ypač dažnai pasitelkiama kituose diskursuose, pavyzdžiui, publicistiniame, kaip patikimas šaltinis priimant sprendimus ar ieškant vertingų patarimų.

4. Žodžio *išmintis* kognityvinė definicija yra kur kas platesnė už siauras ir tik dalį sąvokos esmės atspindinčias žodynuose pateikiamas reikšmes, todėl galėtų tapti patikimu šaltiniu plečiant lietuvių kalbos leksikografijos šaltiniuose pateikiamus duomenis. Kaip jau minėta, suformuluota kognityvinė definicija apibendrina tikrąją lietuvių tautos *išminties* sampratą ir jos dvilypumą, t. y. išmintį kaip visuomeninę vertybę, pripažįstamą ir vertinamą visos tautos, ir kaip asmeninę dorybę, kurios link einama siekiant pažinti save ir pajusti gyvenimo pilnatvę.

6. Santrumpos

Al. – Alytus

B – *Lexicon Germanico-Lithvanicum et Lithvanico-Germanicum, darinnen ... von Jacobo Brodowskij, Praecentore Trempensi.* (XVIII amž. pradžios (1713–1744 m.) rankraštis, du tomai)

BsPI – *Lietuviškos pasakos yvairios.* Surinko dr. J. Basanavičius. I dalis. Čikaga, 1903–1905

d. – dainos žodis, posakis ar sakiny

DLKŽ – Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Prieiga internete – Lietuvių kalbos išteklių informacinė sistema, <http://lkiis.lki.lt>

DP – *Postilla Catholicka. Tái est: Izguldimas Ewangeliu kiekvienos Nedelos ir szwėtes per wissús metús. Per Kúnigą Mikaloiv Davkszą Kanoniką Médnikų, iz lėkiszko pergúldita. Su walá ir daláidimu wíreusiuių.* Wilniui Drukárnioi Akadėmios, 1599

Dr. – Darbėnai, Kretingos r.

I. – Laurynas Ivinskis (1811–1881)

I. Simon. – Ieva Simonaitytė (1897–1978)

JV – *Liětùviškos svotbìnės dájnos, užrašýtos par Ańtáną Juškėvičę ir išspáusdintos par Jóną Juškėvičę.* Petropylė, 1883

K. Donel. – Kristijonas Donelaitis (1714–1780)

KlvD – *Prūsijos lietuvių dainos.* Surinko Vilius Kalvaitis. Tilžė, 1905

LKŽ – Lietuvių kalbos žodynas. Prieiga internete – <http://lkz.lt>

Ls – Augustas Leskynas (1840–1916)

LT – *Lietuvių tauta. Lietuvių mokslo draugijos raštai.* I–V kn. Vilnius, 1907–1936

M. Ivašk. – Marius Ivaškevičius (1973)

M. Valanč. – Motiejus Valančius (1801–1875)

Mair. – Maironis (1862–1932)

J. Marcin. – Justinas Marcinkevičius (1930–2011)

Mik. – Mikėjo pranašystė (Biblija)

MP – *Postilla Lietvwiszka Tátái est Izguldimás prástás Ewángeliu qnt koznos Nedelios ir Szwentes per wisus metus, kurios págal buda sená Báznicziy Diewá est skáitomos. Nu isz nauia su didžiu perweizdeghimu est izduotá.* Wilnivy per Jokubą Morkuną, 1600

NT – Naujasis Testamentas

Plt – Plateliai, Plungės r.

rš. – raštai

S. Dauk. – Simonas Daukantas (1793–1864)

SG – *Giesmes tikieimwy katholicam pridiarancias*. Aut. Salomone Mozerka Slawoczynski. I–II
dalis. Vilnius, 1646

ŠR – Šatrijos Ragana (1877–1930)

Trg. – Tauragė

tts. – tautosaka

V. M-P. – Vincas Mykolaitis-Putinas (1893–1967)

Vaižg. – Vaižgantas (1869–1933)

Žem. – Žemaitė (1845–1921)

7. Šaltiniai

Žurnalai:

„Acta Paedagogica Vilnensia“

„Problemos“

„Psichologija“

„Religija ir kultūra“

„Soter“

Leidiniai ir tekstai:

Ermanytė Irena 2003, *Antonimų žodynas*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Ermanytė Irena, Kažukauskaitė Ona, Naktinienė Gertrūda, Paulauskas Jonas, Šimėnaitė Zita, Vilutytė Angelė 2001, *Frazeologijos žodynas*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Lyberis Antanas 2002, *Sinonimų žodynas*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Lietuvos filosofinė mintis, 1996 (sud. Gediminas Mikelaitis). Vilnius: Aidai.

Smoczyński Wojciech 2007a, *Słownik etymologiczny języka litewskiego. Indeks wyrazów litewskich*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Smoczyński Wojciech 2007b, *Słownik etymologiczny języka litewskiego*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Interneto svetainės:

15min.lt

8diena.lt

alfa.lt

antologija.lt

arche.lt

bernardinai.lt

biblioteka.gindia.lt

delfi.lt

dz.lki.lt

ekspertai.eu

etimologija.baltnexus.lt

kauno.diena.lt
kunigas.lt
literaturairmenas.lt
lkz.lt
lrp.lt
lrt.lt
lrytas.lt
lzinios.lt
medium.com
mosedis.lt
moteris.lt
old.antologija.lt
patarles.lt
propatria.lt
saltiniai.info
sarmatas.lt
tekstynas.vdu.lt
tv3.lt
ve.lt
vilnensis.lt

TV3 Žinių archyvas (2016–2018)

8. Literatūra

1. Aleknienė Tatjana 1999, *Sielos dermės*. Vilnius: Aidai.
2. Anusiewicz Janusz 1991, Kulturowa teoria języka. Zarys problematyki, *Język a kultura*, t. 1. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski.
3. Aramavičiūtė Vanda 2005, Vertybės kaip gyvenimo prasmės pamatas, *Acta Paedagogica Vilnensia* 14. 18–27.
4. Aristotelis 1990, Nikomacho etika, *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis. 61–273.
5. Bartmiński Jerzy 1988, Czym zajmuje się Etnolingwistyka, *Akcent*. Nr. 4(26). Wrocław. 16–22.
6. Bartmiński Jerzy 1996, O „Słowniku stereotypów i symboli ludowych“, *Słownik stereotypów i symboli ludowych*, t. 1, cz. 1. Lublin: Wydawnictwo UMCS. 9–34.
7. Bartmiński Jerzy 2009, *Linguistic worldview as a problem of cognitive ethnolinguistics*. SCLA, Praha, spalio 15–17 d. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.387.1731&rep=rep1&type=pdf> (žiūrėta 2018 05 24).
8. Bartmiński Jerzy 2012, *Aspects of Cognitive Ethnolinguistics*. Sheffield, Bristol: Equinox Publishing Ltd.
9. Boroditsky Lera 2003, Linguistic Relativity, *Encyclopedia of Cognitive Science* (ed. L. Nadel). London: MacMillan. 917–921.
10. Buswell, Jr., Robert E. 2004, *Encyclopedia of Buddhism*. Volume 1. New York: Macmillan Reference USA.
11. Caratini Roger 2007, *Filosofijos įvadas*. Vilnius: Kronta.
12. Cibulskienė Jurga 2005, Konceptualioji kelio metafora Lietuvos rinkimų diskurse, *Kalbotyra* 54 (1). 51–64.
13. Cibulskienė Jurga 2006, *Konceptualioji metafora Lietuvos ir Didžiosios Britanijos rinkimų diskursuose* (daktaro disertacijos santrauka). Vilnius: Vilniaus universitetas.
14. Dilytė Dalia 1999, *Antikinė literatūra*. Vilnius: Jandrija.
15. Evans Vyvyan 2007, *A Glossary of Cognitive Linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press Ltd. <https://www.textosenlinea.com.ar/libros/Evans%20-%20A%20Glossary%20of%20Cognitive%20Linguistics%20-%202007.pdf> (žiūrėta 2018 05 24).
16. Gudavičius Aloyzas 2000, *Etnolingvistika*. Šiauliai: K. J. Vasiliausko įm.

17. Gudavičius Aloyzas 2007a, *Gretinamoji semantika*. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
18. Gudavičius Aloyzas 2007b, Žalia spalva lietuvių kalboje, *Filologija* (12). 35–43.
19. Halder Alois 2002, *Filosofijos žodynas*. Vilnius: Alma littera.
20. Koženiausienė Regina 2005, Konceptualiųjų metaforų etinis aspektas advokatų kalbose, *Filologija* (10). 52–56.
21. Kunzmann Peter, Burkard Franz-Peter, Wiedmann Franz 1998, *Filosofijos atlasas*. Vilnius: Alma littera.
22. Kurkowska Halina, Skorupka Stanisław 1959, *Stylistyka polska. Zarys*. Warszawa: Niezależna Oficyna Wydawnicza.
23. Lakoff George, Johnson Mark 1980, *Metaphors we live by*. Chicago: Chicago University Press.
24. Lepeškienė Vitalija 1997, Vertybių problema humanistinėje ir egzistencinėje psichologijoje, *Psichologija* 17. 144–159.
25. Lippmann Walter 1961 [1922], *Public Opinion*. New York: The Macmillan Company.
26. Maceina Antanas 1996, Pasaulėžiūra kaip dvasios santykis su būtimi, *Lietuvos filosofinė mintis*. Vilnius: Aidai. 270–271.
27. Martišauskienė Elvyda 2007, Mokytojų vertybinės nuostatos ir jų sklaida pedagoginėje veikloje, *Acta Paedagogica Vilnensia* 19. 135–146.
28. Maumevičienė Dainora 2010, Prototipų teorija ir semantika, *Kalbų studijos*. Nr. 17. 11–18.
29. Mikulskas Rolandas 2009, Kognityvinė lingvistika ir leksikografijos problemos, *Kalba ir žmonės*. A. Judžentis (sud.), Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 39–80.
30. Navickas Juozas Leonas 1996, Vertybės ir dorybės, *Lietuvos filosofinė mintis*. Vilnius: Aidai. 336–338.
31. Papaurėlytė Silvija 2010, Kai kurie TURGAUS koncepto ypatumai lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje, *Acta humanitarica universitatis Saulensis*. T. 10. 259–267.
32. Pisarkowa Krystyna 1976, Konotacja semantyczna nazw narodowości. *Zeszyty Prasoznawcze* 1. 5–26.
33. Platonas 1968, *Dialogai*. Vilnius: Vaga.
34. Platonas 2000, *Valstybė*. Vilnius: Pradai.
35. Platonas 2009, *Sokrato apologija*. Vilnius: Aidai.
36. Plėšnys Albinas 2015, Mokslas, dorovė ir vertybės, *Soter* 56 (84). 25–35.

37. Rickevičiūtė Kristina 1968, Sokratas ir asmenybės formavimo problema, *Problemos* Nr. 2. 49–62.
38. Rosch Eleonor 1978, Principles of Categorization, *Cognition and Categorization*. Rosch Eleonor, Lloyd Barbara B. (eds.). Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum. 27–48. http://www.tamaraberg.com/teaching/Fall_13/papers/Cognition&Categorization.pdf (žiūrėta 2018 05 24).
39. Rosch Eleonor, Mervis Carolyn B. 1975, Family Recemblances: Studies in the Internal Structure of Categories, *Cognitive Psychology* 7. 573–605.
40. Rutkovska Kristina 2016, Namų konceptas lietuvių kalboje ir kultūroje, *Lietuvių kalba* Nr. 10. 1–30.
41. Rutkovska Kristina, Smetona Marius, Smetonienė Irena 2017, *Vertybės lietuvių pasaulėvaizdyje*. Vilnius: Akademine leidyba.
42. *Slavjanskie drevnosti*, t. 1–5, 1995–2012. (Red. Tolstoj Nikita Iljič). Moskva: Meždunarodnie otnošenija.
43. Smetona Marius 2016, Europos samprata lietuvių sąmonėje, *Parlamento studijos* Nr. 20. 133–157.
44. Smetonienė Irena 2006, Konceptualiosios metaforos reklamoje, *Kalbos aktualijos* Nr. 8. 33–37.
45. Smetonienė Irena 2015, GARBĖS koncepto analizė, *Filologija* (20). 62–74.
46. Smoczyński Wojciech 2007a, *Słownik etymologiczny języka litewskiego. Indeks wyrazów litewskich*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
47. Smoczyński Wojciech 2007b, *Słownik etymologiczny języka litewskiego*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
48. Šalkauskis Stasys 1996, Pasaulėžiūra ir pasaulėvaizdis, *Lietuvos filosofinė mintis*. Vilnius: Aidai. 265–266.
49. Šeškauskienė Inesa, Levandauskaitė Totilė 2013, Conceptualising Music: Metaphors of Classical Music Reviews, *Kalbų studijos* Nr. 23. 78–88.
50. Toleikienė Reda, Būdvytytė-Gudienė Aina 2013, Konceptualiosios metaforos krepšinio diskurse, *Respectus philologicus*. Nr. 23 (28). 131–140.
51. Tolstoj Nikita 2009, Kalba ir kultūra, *Kalba ir žmonės*. A. Judžentis (sud.), Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 81–100.

52. Trask Robert Lawrence 1999, *Key Concepts in Language and Linguistics*. London, New York: Routledge.
53. TŽŽ – Vaitkevičiūtė Valerija 2001, *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Žodynas.
54. Valiulienė Edita 2011, Temperatūros būdvardžių semantika, arba kas *karšta* lietuvių kalboje, *Res humanitariae*. T. 10. 157–175.
55. Valiulienė Edita 2014, *Šiltas–šaltas* lietuvių ir anglų kalbose: semantika ir vartosenos ypatumai, *Res humanitariae*. T. 16. 340–359.
56. Vijūnas Aurelijus 2009, *The Indo-European Primary T-stems*. Innsbruck: Institut für Sprachen und Literaturen der Universität Innsbruck.
57. Vijūnas Aurelijus 2011, The history of Lithuanian *delčia* ‘waning moon’ and several related morphological problems, *Baltistica XLVI*. 185–200.
58. Vyšniauskas Gintautas 2012, Pirmosios kardinaliosios dorybės įvardijimo problema, *Socialinių mokslų studijos* 4 (2). 517–525.
59. Zinken Jörg 2012, The Ethnolinguistic School of Lublin and Anglo-American cognitive linguistics. In: Bartmiński Jerzy 2012, *Aspects of Cognitive Ethnolinguistics*. Sheffield, Bristol: Equinox Publishing Ltd.
60. Žemaitis Vincentas 2005, *Etikos žodynas*. Vilnius: Rosma.

8. Summary

A Concept Analysis of WISDOM

Wisdom has always been one of the main human aspirations and its importance has been encoded in language since ancient Greece. With reference to the theoretical presumptions and methods of Lublin cognitive ethnolinguistics, this master's thesis aims to explore wisdom and its perception, worldview, evaluation, and its place in the set of moral values and virtues appreciated by the Lithuanian nation.

The main part of this thesis consists of a concept analysis which is structured in three parts. The first part is an investigation of data from dictionaries. It reflects the given definitions and examples of the word *wisdom* and its derivatives in contemporary Lithuanian dictionaries, synonymic and antonymic relations, phraseology, and etymology. The second part opposes the first in the sense that it analyzes data from a students' survey and represents the contemporary perception of *wisdom* of a young person from Lithuania. The third part contains an analysis of data from six different discourses: philosophical, political, religious, social, publicistic, and literary. It shows similarities and differences between main elements of *wisdom* exposed in various discourses. Finally, based on the material collected, the cognitive definition is formulated. It reflects the actual perception of *wisdom* in Lithuanian's mind, together with its importance, development, and coherence to other values and virtues.